

TALLINNA ÜLIKOOL

Infoteaduste Instituut

Maris Jürgens

**EESTI MÄLUASUTUSTE DIGITAALSED FOTOARHIIVID
JA NENDE ÕIGUSLIK KASUTAMINE INTERNETIS**

Magistritöö

Juhendajad: professor Tiiu Reimo

lektor Raivo Ruusalepp

Tallinn 2013

Autorideklaratsioon

Deklareerin, et käesolev magistritöö on minu iseseisva töö tulemus.

Esitatud materjalide põhjal ei ole varem akadeemilist kraadi kaitstud.

Töös kasutatud kõik teiste autorite materjalid on varustatud vastavate viidetega.

Töö valmis..... juhendamisel

“.....”.....2013. a.

Töö autor

..... allkiri

Töö vastab magistritööle esitatavatele nõuetele.

Lubatud kaitsmisele.

“.....”.....2013. a.

Juhendaja

..... allkiri

SUMMARY

The master thesis „The Digital Photo Archives of Estonian Memory Institutions and Their Rightful Use on the Internet“ by Maris Jürgens is written in Estonian. The dissertation consists of 97 pages, including 12 figures, 19 tables, and 65 references.

The main keywords are: CULTURAL HERITAGE, DIGITAL PHOTO ARCHIVES, DIGITAL PHOTOGRAPHY, COPYRIGHT LAW, MEMORY INSTITUTIONS.

The objects of study were copyright law, and the digital photo archives of Estonian museums, archives, and libraries. The goal of the thesis was to study how cultural heritage is preserved by such memory institutions that have digital photo archives; how these institutions create and manage their digital archives, and how the latter are, whilst taking into account copyright law and the according restrictions, made available to the public. The thesis is novel in its approach to both the development of digital photo archives as an aspect of the preservation of cultural heritage by Estonian memory institutions, and the juridical aspects of using such photo archives on the internet. Prior to this study, such topics had not been researched.

With this research, the author would like to answer the following questions:

- Based on which document(s) (guide or set of rules) and how are the digital photo archives of Estonian memory institutions created, and what is the current state of these archives?
- Why and how do Estonian memory institutions digitize their photos, and what are the main factors that impede this digitization?
- Considering the restrictions on using intellectual property, as derived of copyright law, how do Estonian memory institutions make their digitized photos available to their users?

Empiric research was done via survey. To gather data, the author conducted a query with various persons responsible for creating and/or maintaining the digital photo archives of Estonian memory institutions. The according questionnaire dwelled upon the current state (of affairs), digitization processes, creation, and availability of digital photo archives, as

conducted – in relation to copyright law – by Estonian libraries, archives, and museums. The query was sent to 35 Estonian memory institutions owning various digital photo archives. Of these 35 institutions, 23 responded, covering 25 digital photo archives (65,7%).

Research indicates that the digital photo archives of Estonian memory institutions have been created during the last 18 years or are still in process. Of these institutions, the Estonian National Museum has the largest digital photo collection, which consists of approximately 170 000 digitized images, including digital image collections of artifacts, photos, and figures. The Museum of Virumaa has the smallest digitized photo collection of about 100 photos.

Digital photo archives are not created using unified directives or regulations. Most memory institutions follow in-house instructions to create digital photo archives. The most commonly used, or perhaps even the only digitizing guide was put together by the National Archives of Estonia. It's noteworthy that in 34,7% of cases there is no basic document used when digital archives are created, and the work of the other memory institutions is ignored as well.

Some digital photos are published using common databases like MuIS and FOTIS. Some institutions publish their digital archive themselves, allowing access via their website publicly or imposing user based access. Some institutions allow only in-house access, with no public use made available. There are 9,5% of memory institutions which have directives or set of rules for publishing digital photos on the Internet; 28,6% of institutions follow jurisdiction in their practices, while 61,9% don't have any rules or directives at all. Libraries, archives, and museums provide copyright protection to digital photos by referring to the author or the source, and/or referring to copyright law.

When creating a digital photo archive, libraries, museums, and archives rely on many different basic documents. In order to ascertain and consider all of the according requirements, it would be useful for memory institutions to follow a common set of regulations, which would cover all of the necessary requirements, and could also provide references and codes of conduct. This manual should also regulate the cooperation between memory and educational institutions. The author of this thesis finds that such a collaboration is often necessary, and could prove to be beneficial by providing an efficient and sustainable method to introduce cultural heritage to future generations.

SISUKORD

SUMMARY	3
LÜHENDITE LOETELU	7
SISSEJUHATUS	9
1. DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI KASUTAMISE JA SÄILITAMISE PROBLEEMID	12
1.1 Fotod kui kultuuripärandid digitaalses keskkonnas	12
1.1.1 Fotod kui kultuuripärandid	12
1.1.2 Fotoarhiivid digitaalses keskkonnas	15
1.2 Digitaalset kultuuripärandit käsitlevate õigusaktide analüüs	18
1.2.1 Autoriõigused ja autoriõigustega kaasnevad õigused: üleilmsed konventsioonid	18
1.2.2 Autoriõiguste näiteid erinevatest riikidest	21
1.2.3 Autoriõiguste kaitsega seotud uurimused	26
1.3 Digitaalse kultuuripärandi kasutamise ja säilitamise probleeme Eestis	30
1.3.1 Digitaalse kultuuripärandi kasutamine internetis	30
1.3.2 Digitaalse kultuuripärandiga seotud uurimused	31
2. UURIMISTÖÖ METOODIKA	35
2.1 Teemakohase kirjanduse otsing	36
2.2 Eesti mäluasutuste fotoarhiivide uuringu valimi moodustamine	37
2.2.1 Küsitluse ettevalmistamine ja läbiviimine	40
2.3 Andmeanalüüsi meetodika	42
3. EESTI MÄLUASUTUSTE FOTOARHIIVIDE UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS	44
3.1 Hetke seis digitaalsete fotoarhiivide loomisel ja kasutamisel	44
3.2 Fotode digiteerimise korraldus mäluasutustes	52
3.3 Autoriõiguse seadusest tulenevad piirangud digitaalsete fotokogude loomisel, avalikustamisel ja kasutamisel	59
3.4 Uuringu tulemuste võrdlus varasemate käsitluste ja autoriõiguse seadusest tulenevate nõuetega	64
KOKKUVÕTE	70
VIITEALLIKAD	73
LISAD	78
Lisa 1. Küsimustik Eesti mäluasutuste fotoarhiivide töötajatele	79
Lisa 2. Väljavõte Autoriõiguse seaduse § 20-st. Teose vaba kasutamine avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu poolt [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006]	81

Lisa 3. Asutusesisese autorikaitse eeskirja temaatika.

G. Agnew. <i>Digital Rights Management: A librarian's guide to technology and practice</i> . Oxford: Chandos, 2008, lk 52-58	83
Lisa 4. Andmeanalüüsi tabelid.....	86

LÜHENDITE LOETELU

AIS – Arhiivi infosüsteem ehk AIS on Rahvusarhiivi ja Tallinna Linnaarhiivi andmebaas

CLA – *Copyright Licencing Agency*/Autoriõiguse Litsenseerimise Agentuur

Cth – *Copyright Amendment Act*/Autorikaitse täiendav seadusakt

DIGAR – Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv

DMCA – *Digital Millennium Copyright Act*/Digitaalse Millenniumi Autoriõiguse Seadusakt

Dpi – *Dots per inch*/Punkte tolli kohta ehk printeri/skänneri lahutusvõime mõõtühik

DVD – *Digital Video Disc*/Digivideoketas ehk digitaalne universaalketas

DRM – *Digital Rights Management*/Digitaalsete õiguste haldamine

DRMS – *Digital Rights Management System*/Digitaalsete õiguste haldamise süsteem

EL – Euroopa Liit

ERM – Eesti Rahva Muuseum

EUCD – *European Union Copyright Directive*/Euroopa Liidu direktiiv

FOTIS – Rahvusarhiivi fotode andmebaas

GIMP – *GNU Image Manipulation Program*/Vabavarana levitatav pilditöötlusprogramm

IBM SPSS Statistics – Statistilise andmetöötluse tarkvara

IT – Infotehnoloogia

JPG – graafika vorming piltide edastamiseks veebis

MuIS – Muuseumide Infosüsteem

SEPIA Workshop – Koolitusprogramm fotokogude haldamiseks

TIFF – *Tagged Image File Format*/Standardne failivorming graafiliste kujutiste salvestamiseks bittrastrina

UCC – *Universal Copyright Convention*/Rahvusvahelise autoriõiguse konventsioon

UNESCO – *United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation*/Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon

VIP – *Very Important Person*/Väga tähtis isik

WCT – *WIPO Copyright Treaty*/WIPO autoriõiguse leping

WIPO – *World Intellectual Property Organization*/Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsioon

WPPT – *WIPO Performances and Phonograms Treaty*/WIPO Perfoomanside ja Fonogrammide Leping

SISSEJUHATUS

Käesoleva magistritöö teema on „Eesti mäluasutuste digitaalsed fotoarhiivid ja nende õiguslik kasutamine internetis“. Teema valiku ajendiks on see, et Kultuuriministeerium on tänavuse aasta kuulutanud kultuuripärandi aastaks, millega kutsub inimesi üles leidma ja hindama kultuuripärandit enda ümber ja teadvustama, et seda tuleb ühiselt hoida – kultuuripärand on meie identiteedi osa ja alus. Töö autor soovibki oma uurimuses välja tuua digifoto kui visuaalse jäädvustuse, mis kuulub kultuuripärandi hulka ja mida on võimalik põlvest põlve edasi pärandada. Kultuur on oma olemuselt inimtekkeline. Foto abil on võimalik kultuuri jäädvustada ja seda tulevastele põlvkondadele pärandina edasi anda. Digitaalne foto on autori arvates üks võimalus teadvustada inimestele kõikjal meie ümber asuvat väärtuslikku ning anda mõista, et seda tuleb hoida.

Tänapäeval pakuvad digitaal- ja kommunikatsioonitehnoloogiad võimalusi suurendada ligipääsu kultuurilistele ressurssidele, mis on traditsiooniliselt olnud saadaval üksnes neid säilitatavates raamatukogudes, arhiivides või muuseumides. Arhiivimaterjalid moodustavad tähtsa osa kultuurilisest pärandist, olles justkui toormaterjalid biograafiate, uurimistöode, akadeemiliste artiklite, perekonna- ja paikkondlike ajalugude, ka romaanide, näidendite, telesarjade, fotode ja teiste kultuuriliste toodete produtseerimiseks.

Paljud mäluasutused¹ on hakanud oma kogusid digiteerima eesmärgiga tuua digitaalne kultuuripärand ühiskonnani, kuid digiteeritud ainese vaba levitamist üle interneti piirab autoriõiguse seaduses sätestatud autorite õigus lubada ja keelata oma teose² kasutamist ja saada kasutamise eest tasu.

Käesoleva töö **uurimisprobleemiks** on digitaalse kultuuripärandi, sh digitaalsete fotoarhiivide loomise ja kasutamise aluseks olev seadusandlik raamistik ja selle järgimine Eesti mäluasutustes.

Mitmetes uurimistöodes (vt ptk-d 1.2.3, lk 26 ja 1.3.2, lk 31) kajastatakse digiteerimist selle laiemas tähenduses ja/või autorile suunatud õigusi ja piiranguid internetis, kuid seni

¹ Mäluasutus on teabeasutus, mis eelkõige tegeleb info kogumise, säilitamise, töötlemise ja vahendamisega. Mäluasutused on raamatukogud, arhiivid ja muuseumid (Raamatukogusõnastik, 2013).

² Käesolev uurimistöo keskendub digifotodele, mis kuuluvad fotograafiateoste hulka. Fotograafiateosed ja fotograafiaga analoogilisel viisil saadud teosed, slaidid ja slaidifilmid on autoriõigusega kaitstavad teosed (Autoriõiguse seadus, 1992). Selle uurimistöo autori arvates on digifotod internetis enamlevinud illustreeriv materjal, sest neid on lihtne tekstile juurde lisada.

ei ole käsitletud digitaalsete fotoarhiivide probleeme. Antud **uurimistöö uudsus** seisneb selles, et selgitatakse digitaalsete fotoarhiivide kui kultuuripärandi loomist ja korraldust Eesti mäluasutustes ja nende internetis kasutamise õiguslikke³ aspekte.

Magistritöö **uurimisobjektideks** on autoriõiguse seadus ning Eesti muuseumide, arhiivide, raamatukogude digitaalsed fotoarhiivid. Töö **eesmärk** on uurida, kuidas pärandit säilitavad mäluasutused, kellel on digitaalsed fotoarhiivid, neid loovad ja haldavad ning kuidas tehakse autoriõiguse seadust ja sellest tulenevaid piiranguid arvestades oma kasutajatele digifotod kättesaadavaks. Töö tulemusena sõnastatakse ettepanekud, millele mäluasutused saavad oma digiressursside loomisel ja internetis avalikustamisel tugineda, et vältida autoriõiguste kaitse reeglite vastu eksimist.

Autor soovib oma uurimistöös leida vastused **küsimustele**:

- Millise dokumendi (juhise või reeglistiku) alusel ja kuidas Eesti mäluasutustes digitaalseid fotoarhiive luuakse ja milline on fotoarhiivide hetkeseis?
- Mis eesmärgil ja kuidas Eesti mäluasutused fotosid digiteerivad ning millised on põhilised fotode digiteerimist takistavad tegurid?
- Kuidas teevad Eesti mäluasutused, arvestades autoriõiguse seadusest tulenevaid piiranguid intellektuaalse omandi kasutamisele, digifotod oma kasutajate jaoks kättesaadavaks?

Töö autor kasutas **uurimisstrateegiana** ülevaateuurimust (inglise keeles: *survey research*). Uurimistöö koostamiseks ja andmete kogumiseks kasutati nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset uurimisviisi. Autor kasutas andmekogumismeetoditena teemakohase kirjanduse analüüsi ja küsitlust. Küsitlus viidi läbi Eesti mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide töötajatega. Andmetöötlisel kasutati teemakohase kirjanduse ja küsitluse vastuste sisu kvalitatiivset analüüsi.

Uurimiskirjanduse ülevaate koostamiseks otsiti teemakohast kirjandust ja varasemaid uuringuid. Teoreetilise kirjanduse (raamatud, teadusajakirjade artiklid, uuringud) otsimiseks kasutati: 1) e-andmebaase, mis on kättesaadavad Tallinna Akadeemilises Raamatukogus: Emerald, EBSCOhost; 2) otsimootorit *Google*; 3) viiteid leitud artiklitest ja teistest teemakohastest materjalidest. Otsingu fraasidena kasutati: kultuuripärand, digitaalne kultuuripärand, digitaalne fotograafiateos, digifoto, autoriõigus,

³ Siinkohal tähendab *õiguslik* õigusaktidel põhinevat.

autorikaitse, mäluasutused Eestis, *copyright, cultural heritage, digital photography*. Teoreetilise materjali kogumine toimus 2012. aastal, kuid täiendavat materjali otsiti ka kogu töö kirjutamise käigus.

Käesolev magistritöö koosneb sissejuhatusest, kolmest peatükist, kokkuvõttest, kasutatud kirjanduse loetelust ja lisadest. Lisatud on ingliskeelne resüme.

Töö esimene peatükk käsitleb digitaalse kultuuripärandi säilitamise ja kasutamise probleeme. Autor püüab määratleda digifoto kui kultuuripärandi mõiste. Selgitatakse, milliseid autoriõiguse seadusest tulenevaid nõudeid rakendatakse internetis avalike digitaalsete ressursside, sh fotoarhiivide loomisel ja kasutamisel nii Eestis kui ka mujal maailmas.

Uurimistöö teises peatükis kirjeldatakse läbiviidud uurimuse meetodikat: andmekogumiseks valimi moodustamist, küsitluse koostamist, küsitluse läbiviimist, saadud andmete korrastamist. Tutvustatakse andmeanalüüsi meetodeid.

Kolmandas peatükis antakse ülevaade uurimistulemustest ning võrreldakse saadud andmeid õigusaktides, soovituslikes juhistes ja varasemates uurimustes esitatud tulemustega.

Magistritöö kokkuvõttes esitatakse tulemused ning vaadeldakse, millised vastused leiti uurimisküsimustele.

Uurimistöös kasutatakse sünonüümidena mõisteid: arhiiv, arhiivkogu, fotokogu, digitaalne fotoarhiiv. Raamatukogusõnastik defineerib arhiivkogu kui *alalise säilitusväärtusega trükiste, helisalvestiste, filmide kogu*. Sellest tulenevalt kasutab autor sõna fotoarhiiv alalise säilitusväärtusega fotode kogu tähenduses.

Samuti kasutatakse sünonüümidena sõnu: digitaalne, digi- ja digitaal-, nt digifoto, digitaalarhiiv. Raamatukogusõnastik defineerib sõna digitaalne kui *omane andmetele, mis koosnevad numbritest, võimalikest erimärkidest ja tühikutest, ning neid andmeid kasutavatele protsessidele ja seadmetele*.

Töö vormistamisel on tuginetud Tallinna Ülikooli „Infoteaduse eriala üliõpilaste uurimistöode juhendile“. Metoodilise taustmaterjalina on kasutatud Tallinna Ülikoolis toimunud kursuse „Uurimismeetodid infoteaduses“ loengumaterjale ning Sirkka Hirsijärvi, Pirkko Remesi ja Paula Sajavaara raamatut „Uuri ja kirjuta“.

1. DIGITAALSE KULTUURIPÄRANDI KASUTAMISE JA SÄILITAMISE PROBLEEMID

1.1 Fotod kui kultuuripärand digitaalses keskkonnas

Selles alapeatükis määratletakse digifoto kui dokumentaalse kultuuripärandi mõiste digitaalajastul. Töö autor kasutab mõiste selgitamisel erinevate valdkondade spetsialistide (K. Konsa, S. Sontag, V. Puik jt) seisukohti ja esitab enda arusaama. Samuti võetakse mõiste määratlemisel appi erinevate institutsioonide kirjeldused digitaalsest (kultuuri)pärandist. Püütakse määratleda ka digitaalse fotoarhiivi mõiste, ning kirjeldada fotode digiteerimise olulisust tänapäeva ühiskonnas.

Uurimiskirjanduse otsimisel lähtuti uurimisobjektidest, milleks on mäluasutuste fotoarhiivid digitaalses keskkonnas ning autoriõiguse seadus (vt ptk 2.1, lk 36).

1.1.1 Fotod kui kultuuripärand

Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (UNESCO) peakonverentsil 13. novembril 1970. aastal vastu võetud Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsiooni alusel loetakse kultuuriväärtusteks religioosset või ilmalikku laadi väärtused, mida iga riik käsitab huvipakkuvatena arheoloogia, eelajaloolise perioodi, ajaloo, kirjanduse, kunsti ja teaduse seisukohast ning mis kuuluvad allpool loetletud kategooriatesse, sealhulgas ka näiteks arhiivid, kaasa arvatud fono-, foto- ja filmiarhiivid (Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon, 1970).

Arengukava „Digitaalne kultuuripärand 2011–2016“ defineerib kultuuripärandi kui rahva ajaloolise mälu, põlvest põlve pärandatava informatsiooni, mille sisukus ja terviklikkus on üheks rahva identiteedi ja kestmise aluseks (Valdkonna arengukava „Digitaalne kultuuripärand” 2011–2016, 2011, lk 2).

Säilitamise valdkonna eksperdi Kurmo Konsa sõnul on pärandi hulka loetavate objektide ja nähtuste ring pidevalt laienenud. Ta selgitab: „Koos infoühiskonna arenemisega tõuseb

järjest olulisemale kohale digitaalne kultuuripärand ja selle säilitamine. Alates 2000. aastate algusest hakati rõhutama pärandi vaimseid aspekte. Pärandi ajaline mõõde muutub samuti kõikehõlmavaks. Pärand ei pea enam tingimata pärinema minevikust, tegemist võib olla ka praegusel hetkel loodavate objektide ja nähtustega, millel on kultuuripärandile omased väärtused või mis potentsiaalselt võivad neid omandada. Erinevatel inimestel on erinev ettekujutus pärandist ja neil on ka erinevad väärtused, milledega pärand seostub. Puudub üks ja õige, ekspertide poolt esitatud ja riigi poolt seadustatud pärandikäsitlus⁴. Konsa jätkab, öeldes: „Kultuuripärandiks peetakse objekte või nähtuseid alles siis, kui neile on omistatud teatud väärtused. Nendeks väärtusteks võivad olla ajalooline, teaduslik, kunstiline, sotsiaalne või mõni muu väärtus. Just väärtused muudavad objektid või nähtused kultuuripärandiks. Väärtusi omistavad objektidele ja nähtustele ainult inimesed. Seega kajastab pärand mingil ajahetkel kindlatel ühiskonnatasemetel domineerivaid väärtuseid. Üks ja seesama objekt võib kanda erinevaid väärtusi, sõltub ajahetkest, millised sellel omistatakse ja milliseid peetakse olulisteks“ (Konsa, 2012, lk 2).

Kultuuripärandi mõiste avardumist on rõhutatud ka pärandiaasta eesmärkide tutvustamisel, milles märgitakse väärtuste süsteemi liikumist kitsalt aineliselt pärandilt ja üksikobjektilt kultuuriväärtusliku keskkonna suunas, aga ka laiemas mõttes materiaalse ja vaimse pärandi lähenemise ja lähendamise suunas (Pärandiaasta, 2013).

Fotod kuuluvad dokumentaalse kultuuripärandi hulka, jäädvustades erinevatel ajahetkedel inimühiskonnas toimunut ning andes edasi teatud ajastule omaseid eluviise, kombeid ja tavasid. Töö autori hinnangul on fotograafia tänapäeva tehnoloogiliste ressursside juures üks parimaid võimalusi visuaalset (kultuuri)pärandit põlvest põlve edasi andmiseks.

Uurimistöo autori arvates on fotol tugev mõju inimeste veenmisel. Muuseum säilitab foto pärandina, kuid fotograaf visuaalse pildi jäädvustajana on see, kes annab enda tehtud fotoga tulevastele põlvedele edasi oma nägemuse maailmast. Soome kuvandi uurija Jaakko Lehtonen⁴ sõnul ei peitu veenmine mitte ainult pildis, vaid sõltub mentaalsetest protsessidest, mida pilt kontekstuaalsete, situatsioonist lähtuvate ja individuaalsete muutujate mõjul inimese peas esile kutsub (Lehtonen, 2007, lk 212).

⁴ Jaakko Lehtose (Jyväskylä Ülikool) uurimisvaldkondadeks on organisatsiooni suhtekorraldus ja ühiskondlik vastutus, imago ja kollektiivi-identiteet, Soome kuvand, kommunikatsioon ja rahvusvahelistumine, kommunikatsiooni eetika (Lehtonen, 2007).

Nii professionaalse kui ka amatöörfotograafia puhul räägitakse selle seotusest ajaloo, mälu, selle puudumise ja kaotusega. Friedrich A. Kittler, André Bazin, Walter Benjamin ja Roland Barthes⁵ on kõik väitnud, et fotograafia on nii tähenduslikult kui ka praktikas võime säilitada ajas hetki. Barthes on öelnud: „Kui rääkida fotograafiast tõsiselt, tuleb seda kirjeldada suhtes surmaga. On tõsi, et foto on tunnistaja, kuid see on tunnistajaks millelegi, mida enam pole. Isegi kui pildil olev inimene on endiselt armunud, on fotoga jäädvustatud vaid hetke antud subjekti eksistentsist“ (Murray, 2008, lk 154).

MTÜ Eesti Fotopärand asutajaliige Vahur Puik toob fotode kui kultuuripärandi säilitamise viisi ühe eelisena esile, et fotoga saab talletada aja- ja ruumispetsiifilist ainet, mida esemetena muuseumikogudesse ei ole võimalik võtta (Puik, 2008, lk 6). Ameerika kirjaniku ja filmilavastaja Susan Sontagi seisukoht on, et fotod mitte üksnes ei anna tavakogemuse ainesele uut määratlust ega lisa suurel hulgal materjali, mida inimesed muidu ial ei näe, vaid et uue määratluse saab ka tegelikkus kui niisugune – see on eksponaat, uurimisdokument, järelevalve objekt. Maailma fotograafiline uurimine ja paljundamine võimaldab kontrolli, mille taolisest varasem infosalvestussüsteem – kiri – ei lubanud unistadagi (Sontag, 2006). Sontag kirjutab ka, et fotod ei taga vahetut ligipääsu tegelikkusele, vaid kujutistele. Näiteks tänapäeval teavad kõik täiskasvanud täpselt, kuidas nemad, nende vanemad ja vanavanemad lastena välja nägid – enne kaamerate leiutamist ei teadnud seda veel keegi, isegi mitte need, kes tavatsesid oma lapsi maalida lasta. Kaamera pakub võimaluse luua täielik, kõiki eluperioode hõlmav dokumentatsioon (Sontag, 2006). Mäluasutuse üks ülesandeid on fotosid säilitada ja ühiskonnale kättesaadavaks teha.

Eesti Ajaloomuuseumi fotokoguhoidja ja konservaatori Merilis Roosalu sõnul seostub fotograafia muuseumiga peamiselt kahel viisil: töövahendina – dokumenteerimiseks, pildilise teabe fikseerimiseks, ning kogumisobjektina – fotosid kogutakse ning säilitatakse nagu museaale. Ta kirjutab: „Peaasjalikult kogutakse fotosid neil olevate isikute, sündmuste, objektide ja visuaalse keskkonna olulisuse tõttu muuseumi tegevussuunale. Inimlik võime tajuda fotot aknana erinevatesse ajalistesse ja ruumilistesse mõõdetesse annab fotole teiste museaalide seas ainulaadse koha. Klassikalised fotod sisaldavad oma tehnoloogilise iseärasuse tõttu hulgaliselt eeldatavalt tõest visuaalset teavet ning on

⁵ Friedrich A. Kittler oli Saksa meediateoreetik; André Bazin Prantsuse filmikriitik ja -teoreetik; Walter Benjamin Saksa kirjanduse kriitik, filosoof, tõlk; Roland Barthes Prantsuse kirjanduse teoreetik ja kriitik ning semiootik.

sellisena mäluasutustes alati hinnatud ning meeeldi kogutud. Fotod moodustavad muuseumites tihti kõige suurearvulisema kollektsiooni.“ Roosalu lisab ka, et fotode puhul on tõde kõrges hinnas ja muuseum kogub fotosid ennekõike nende eeldatava autentsuse, originaalsuse, eheduse tõttu (Sähka, 2008a, lk 42).

Kokkuvõtteks teeb käesoleva töö autor järelduse, et foto omab väärtuslikku informatsiooni, mida edastatakse vaatajale sellele jäädvustatud kujutiste põhjal. Foto on tunnistajaks millelegi, mida enam ei ole ja fotograafia abil saab inimkond luua täieliku, kõiki eluperioode hõlmava dokumentatsiooni. Kui uurimistöös määratletakse dokumentaalne kultuuripärand kui ühiskonda peegeldav materiaalne informatsioon, mille üks vorme on fotod, siis fotod digitaalse kultuuripärandina peaksid olema kultuuriaines, mida mäluasutused säilitavad ja ühiskonnale kättesaadavaks teevad.

1.1.2 Fotoarhiivid digitaalses keskkonnas

Arengukava „Digitaalne kultuuripärand 2011–2016“ defineerib digitaalset kultuuripärandit kui kultuuripärandi osa, mis koosneb mis tahes inimteadmiste või väljenduste vallas olemasolevaist objektidest, mida on kas konverteeritud digitaalsesse vormi ehk digiteeritud või juba loodud digitaalsena, st mille puhul eksisteerib üksnes informatsiooni digitaalne vorm (Valdkonna arengukava „Digitaalne kultuuripärand 2011–2016“, 2011, lk 4). Sellest määrangust lähtuvalt käsitleb autor oma uurimistöös nii digiteeritud kui ka digitaalseid fotosid digitaalsete objektidena, mille säilitamisel ja kasutamisel digitaalses keskkonnas erinevusi ei ole.

Töö autorile teadaolevalt ei ole kindlat definitsiooni fotoarhiivile olemas. Võttes aluseks arhiivi mõiste, mida defineeritakse kui kohta, kus säilitatakse praktilise või teadusliku väärtusega dokumentaalseid materjale (Eesti keele seletav sõnaraamat, 2013), on fotoarhiiv koht, kus mäluasutus hoiustab säilitusväärtusega fotosid. Digitaalne fotoarhiiv on seega koht elektrooniliselt hoiustatavate fotode jaoks, mis on kas digiteeritud või juba algupäraselt digitaalsed. Digiteerimine tähendab fotode puhul tavaliselt nende skaneerimist, kus algupärane foto konverteeritakse digitaalseks. Kui fotoarhiiv kuulub kultuuriväärtuste alla, võib samal viisil tõlgendada ka digitaalset fotoarhiivi.

Digitaalse kultuuripärandi säilitamisel võib mäluasutus valida erinevaid lahendusi – kas säilitada digitaalset ainet asutuses või usaldada selleks teisi asutusi või teenusepakkujaid,

kas tagada juurdepääs ainesele läbi keskse portaali-lahenduse ja/või arendada välja juurdepääsuvõimalused asutuses jne (Võimalused kultuuripärandi digitaalse arhiivi loomiseks, 2006, lk 3). Sellest tulenevalt teeb autor järelduse, et digitaalne fotoarhiiv võib olla kas internetis avalik veebilahendus, piiratud kasutajagrupile ligipääsu võimaldav ehk asutus(t)esisene veebilahendus või asutusesisene arvutiprogramm, mis on mõeldud elektrooniliseks töövahendiks mäluasutuse töötajatele.

Töö autori hinnangul võiks digitaalset fotoarhiivi oma olemuselt käsitleda kui MINERVA⁶ töögrupi poolt kultuurialaste veebisaitide kvaliteedikäsiraamatus kirjeldatud kultuuriveebi. Käsiraamatu järgi loetakse kultuuriveebiks iga veebirakendust, „milles käsitletakse kultuuri- ja/või teaduspärandit ning selle harusid ja millel on kindlad eesmärgid, mis moodustavad projekti aluse. Mõned neist eesmärkidest on üldised ja hädavajalikud (kultuuriüksuse identiteedi, tegevuse, eesmärkide, veebirakenduse enda eesmärgi esitamine, kultuuriainese levitamine, tulemusliku rolli etendamine valdkondlikus võrgus); samas kui teised sõltuvad üksnes eesmärkidest, mida kultuuriüksus püüab kultuuriveebi kaudu saavutada“ (MINERVA, 2003, lk 12).

Kultuuriveebi kasutajana määratleb kvaliteedikäsiraamat mõnel kutse- või erialal tegutsevaid või muid isikuid, kes kasutavad kultuurialast veebisaiti juhuslikult või kindlal otstarbel, juhuti või järjekindlalt. Kasutajate kõiki vajadusi ette näha pole võimalik – nad erinevad oma tausta, kultuurialaste või tööalaste eesmärkide või teadmishuvi poolest ning seetõttu peab kultuurialane veebisait olema võimalikult kasutajakeskne, pakkudes igakülgset kultuuri- ja teadusainest (MINERVA, 2003, lk 13). Sellest lähtuvalt tõlgendatakse uurimistöös kultuuriveebi kasutajat ka kui digitaalse fotoarhiivi kasutajat.

Selleks, et suurendada ühiskonna liikmete osasaamist rahvuslikust kultuuripärandist ning orienteeruda elukestva õppe vajadustele, on mäluasutused, lisaks digitaalselt sündinud materjali kogumisele, asunud digiteerima nende kogudes säilitatavaid ja väärtuslikku informatsiooni sisaldavaid analoog-objekte (esemeid, dokumente, fotosid, raamatuid, käsikirju, maakaarte, helilinte jms) (Valdkonna arengukava „Digitaalne kultuuripärand 2011–2016“, 2011, lk 2). Kultuuripärandisse kuuluvate ja rahvuslikku mälu kandvate

⁶ MINERVA on rahvusvaheline digiteerimisalane koostöövõrgustik, millega Eesti Kultuuriministeerium liitus 2003. aastal. MINERVA eesmärk on luua Euroopa riikide ministeeriumide jt organisatsioonide koostöövõrk, mis võimaldab koostööpartneritel arutada kultuuri- ja teaduspärandi digiteerimisega seotud tegevusi, vahetada informatsiooni, teha koostööd digiteerimisalase informatsiooni levitamisel, luua ühine Euroopa platvorm ning töötada välja arendussoovitused ja juhised kultuuripärandi digiteerimise, metadata, pikaajalise säilitamise ja kättesaadavaks tegemise kohta (Kultuuriministeerium, 2013).

kogude digiteerimine ning säilitamine ja kasutamine on arhiivide, muuseumide ja raamatukogude jaoks saanud igapäevatöök.

Igal digiteerimisprojektil on oma põhjus ja eesmärk, miks seda ellu viiakse. Digitaalsete fotoarhiivide puhul on selleks vajadus pakkuda interneti kaudu juurdepääsu fotokogudele; või vajadus kaitsta hapraid kogusid otsesest käitlemisest tuleneva kulumise eest. Teistel juhtudel rakendatakse projekte asutustevahelises koostöös ning need hõlmavad portaalide, vörgustike jmt loomist (MINERVA, 2004, lk 8). Roosalu sõnul on tähtis arvestada digiteerimisel ka iga foto algset konteksti – „fotograafide ja -studiote templeid, dekoreeritud ja kirjetega fotode aluseid ja raame või kirjeid albumis fotode all, fotograafi märkmeid negatiivil jne. Erinevad kahjustused ajaloolistel fotodel toimivad muuseumi kontekstis paatinana – füüsilise tõestusena foto ajalisusest. Digiteeritud-reprodutseeritud fotokujutisel mõjub nähtav kahjustus kui tugev visuaalne vihje originaalfoto esemelisusele ja autentsusele“ (Sähka, 2008a, lk 45).

Eesti infoühiskonna arengukavas on rõhutatud vajadust digitaalsel kujul esitatud teabe kättesaadavaks tegemise ning selle teabe kasutamise oskuse järele, sest see loob eeldused inimeste heaolu ja elukvaliteedi tõstmiseks. Samuti mõjutab inimeste heaolu nende isiklike vajadustega arvestamise määr ühiskonnaelu korraldamisel. „Võimaluste loomine infoühiskonnas osalemiseks eeldab ühelt poolt, et isikutel on võimalus kasutada digitaalset teavet erinevate tehnoloogiliste lahenduste ehk kanalite kaudu ja teiselt poolt, et inimesed oskavad ja tahavad kasutada loodud võimalusi ning on motiveeritud osalema aktiivselt ühiskonna otsustusprotsessides“ (Eesti infoühiskonna arengukava 2013, 2006, lk 18).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et digitaalne fotoarhiiv on koht, kus mäluasutus hoiustab säilitusväärtusega elektroonilisi fotosid, mis on kas digiteeritud või juba algupäraselt digitaalsed. Mäluasutused saavad digitaalset kultuuripärandit säilitada mitut moodi: kas oma asutuses või teise asutuse või teenusepakkuja juures. Samuti on mäluasutustel võimalik tagada juurdepääs ainesele erineval moel: kas läbi keskse portaal-lahenduse ja/või arendada välja juurdepääsuvõimalused asutuses. Digitaalse fotoarhiivi kasutajad on erineva taustaga ning seetõttu peab digiarhiiv olema võimalikult kasutajakeskne, et täita kõikide kasutajate ootusi. Mäluasutused on hakanud digiteerima paber- või mis tahes muul kandjal olevaid fotosid selleks, et suurendada ühiskonnaliikmete osasaamist rahva

kultuuripärandid ning orienteeruda elukestva õppe vajadustele, kaitsta originaalfotot või osaledes asutustevahelises koostöös.

1.2 Digitaalset kultuuripärandid käsitlevate õigusaktide analüüs

Käesolev alapeatükk kirjeldab autorikaitse käsitlusi ning seda, kuidas need võiksid mõjutada digitaalse kultuuripärandi, sh fotograafiateoste kasutamist internetis. Selleks viidatakse nii erinevatele rahvusvahelistele ja siseriiklikele õigusaktidele, strateegiatele ja konventsioonidele kui ka autoriõiguse asjatundjate (K. Nemvalts, H. Pisuke jt) seisukohtadele.

1.2.1 Autoriõigused ja autoriõigustega kaasnevad õigused: üleilmsed konventsioonid

Eesti intellektuaalse omandi kodifitseerimise töögrupi liige Kärt Nemvalts tõdeb, et intellektuaalse omandi kaitse, sh autoriõiguse üheks eripäraks on selle territoriaalne iseloom. „See tähendab, et ilma konventsioonide liikmesuseta laieneksid asjaomased riigisisised normid vaid sama riigi kodanikest autoritele. Rahvusvaheliste miinimumnormide olemasolu raskendab põhimõtteliste muudatuste tegemist riigisiseses õiguses, mis ei tohi minna vastuollu rahvusvaheliste standarditega“ (Nemvalts, 2012, lk 511). Ülemaailmsetest lepetest on autoriõiguste kaitset enim mõjutanud järgmised:

Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon (*Pariis, 1971*). Autoriõiguse seni kehtivad kontseptuaalsed alused on kujunenud sajandite jooksul ning need on kinnistatud Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioonis (Nemvalts, 2012, lk 511). Berni konventsioon on peamine rahvusvahelise autoriõiguse riikidevaheline leping, millel baseerub ka enamus hilisemaid samalaadseid lepinguid. Berni konventsioon võimaldab seaduslikult ellu viia miinimumstandardeid, mis peaks omavahel kooskõlastama kõigi alla kirjutanud riikide seadusi ja standardeid. Kõige olulisem miinimumstandard kehtestab originaalteose kaitse ajalise ulatuse: teosele kehtib autorikaitse autori eluajal ja veel 50 aastat pärast seda. Berni konventsiooni järgi varieeruvad teose kaitse tingimused vastavalt teose olemusele, nt fotograafia- ja tarbekunsti teoste puhul kehtiv kaitseperiood on 25 aastat teose loomisest, vastavalt lepingu 7. artiklile. Berni konventsioon kaitseb nii

avaldatud kui ka avaldamata originaalteoseid. Autoritel pole vaja registreerida oma töid volitatud autorikaitse organite juures ega lisada teostele standardiseeritud autorikaitse õiendeid, et saada loodud teostele kaitset. Ühe Berni konventsiooni põhilisema sätte kohaselt piisab teose kaitsmiseks sellest, et teosel on autori nimi selle harilikul kujul; anonüümsete või mitme autoriga teoste puhul arvestatakse vastupidisele viitavate asitõendite puudumisel teose publitseerijat autori esindajana ning talle kuulub õigus kaitsta ja jõustada autori õigusi (Agnew, 2008, lk 11-13).

Berni konventsiooni artikli 9 lõikega 2 sätestati ka kolmeastmeline test, mille kohaselt on teose vaba kopeerimine õigustatud, kui:

- „tegemist on teatud spetsiifilise ehk seaduses täpselt piiritletud tingimustel toimuva kasutusega;
- see ei ole vastuolus teose tavapärase kasutamisega ja
- ei kahjusta põhjendamatult autori seaduslikke huve“ (Nemvalts, 2012, lk 513).

Eesti Vabariik liitus Berni konventsiooniga 1927. aastal, kuid liikmeks olek peatus seoses okupeerimisega 1940. aastal. Eesti taasühines Berni konventsiooniga (selle 1971. a. Pariisi redaktsioonis) 26. oktoobril 1994. aastal. Berni konventsioon kehtestab miinimumnõuded, millele iga liikmesriigi autoriõiguse seadus peab vastama. Kõik Berni konventsiooni liikmesriigid kaitsevad teiste liikmeks olevate riikide autorite teoseid ja annavad neile samad õigused kui oma maa autoritele. Seega kaitstakse Eestis kõigi nende riikide autorite teoseid ja iga Eestis autoriõigusega kaitstav teos on ühtlasi kaitstud ka kõigis liikmesriikides (Pisuke, 2000).

Ülemaailmne autoriõiguse konventsioon (*Genf, 1952 ja Pariis, 1971*). Rahvusvahelise autoriõiguse konventsiooni (*Universal Copyright Convention (UCC)*) on välja töötanud Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsioon (*United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation – UNESCO*). See erineb teistest rahvusvahelistest lepetest, nagu näiteks Berni konventsioonist sellega, et toetab liikmesriikide nõuet originaalteoste registreerimise ja autorikaitse teatiste järele ning kehtestab autorikaitse sümboli (©) ülemaailmse märgina autorikaitsega teostele. Ühtlasi peab iga liikmesriik laiendama autoriõiguste kaitset teiste liikmesriikide kodanike avaldamata töödele (Agnew, 2008, lk 14-15).

WIPO autoriõiguse leping (Genf, 1996). Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsiooni (*World Intellectual Property Organization* (WIPO)) poolt välja töötatud ja Genfis 20. detsembril 1996. aastal allkirjastatud WIPO autoriõiguse leping (*WIPO Copyright Treaty* (WCT)) tegi Berni konventsiooniga jõustatud autorikaitse seadustele olulisi täiendusi. Üks WCT tähtsamaid sätteid on Berni kolmeastmelise testi ennistamine⁷. Kolmeastmelist testi kasutatakse autori mahukate ning mitmekihiliste õiguste piiramise õiguspärasuse hindamisel (Agnew, 2008, lk 15).

Euroopa Liidu direktiiv 2001/29/EÜ (*European Union Copyright Directive* (EUCD)). Akronüümi EUCD all mõeldakse tavaliselt õigusakti „Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2001/29/EÜ, 22. mai 2001, autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas. Direktiiv võimaldab liikmesriikidele minimaalstandardid ja mõningat suunamist. Lepingu sätetega keelustatakse ka kopeerimisvastastest tehnoloogilistest meetmetest kõrvalehoidmine (Agnew, 2008, lk 26).

Kehtivaid leppeid täiendavad mitmed üldised **soovituslikud dokumendid**. UNESCO on oma „Maailma mälu“ (*Memory of the World*) programmi raames välja andnud „Digitaalse kultuuripärandi säilitamise harta“ (*Charter on the Preservation of the Digital Heritage*, 2004), mis rõhutab digitaalse ainese kuulumist kultuuripärandisse ning selle säilitamise vajadust. Harta elluviimiseks on UNESCO välja töötanud detailsed juhised digiteerimisprojektide ja digitaalse kultuuripärandi säilitajate jaoks (*Guidelines for the Preservation of Digital Heritage*, 2003) (Valdkonna arengukava „Digitaalne kultuuripärand“ 2011–2016, 2011, lk 2).

Euroopa Komisjon avaldas 28. oktoobril 2011 soovituskirja, mille alusel palutakse EL-i liikmesriikidel panustada ühiselt ja kaasata ka erasektor kultuurilise materjali digiteerimisse. See on vajalik, et teha Euroopa kultuuriline pärand kättesaadavaks ning stimuleerida Euroopa loometööstuse kasvu. Digiteeritud materjalid peaks olema kättesaadavad *Europeana* – Euroopa digitaalse raamatukogu, arhiivi ja muuseumi – kaudu. Komisjoni vastu võetud soovituskirja järgi peaks liikmesriigid arendama välja põhjalikud tegevuskavad ja looma partnerlussuhteid, et teha *Europeanas* praeguse 19

⁷ 1967. aasta Berni konventsioon kehtestas kolmeastmelise testi, mida liikmesriigid pidid kõikide loomingulise teose autori ainuõiguslikkust eiravate erandite puhul rakendama. See kolmeastmeline test kadus 1971. aasta Berni konventsiooni tekstist (Agnew, 2008).

miljoni (kultuuripärandi-)objekti asemel 2015. aastaks digitaalselt kättesaadavaks⁸ 30 miljonit objekti; laadida veebi veel enam autorikaitsega, kuid kaubanduslikult juba ära kasutatud materjali; kohandada riiklikud seadused ja strateegiad, et tagada digitaalsete materjalide pikaajaline säilitamine (European Commission, 2011).

1.2.2 Autoriõiguste näiteid erinevatest riikidest

Mitmed riigid on sätestanud riiklikud autoriõiguse seadused, et toetada või laiendada rahvusvaheliste autorikaitse lepingute sätteid või lokaliseerida autoriõigusi, et vastata konkreetse riigi ja selle intellektuaalse omandi unikaalsetele vajadustele. Põhjalik riikliku autoriõiguse mõistmine on põhialus, rakendamaks digitaalsete õiguste haldamise (*Digital Rights Management (DRM)*) strateegiaid (Agnew, 2008, lk 27-28).

Eesti autoriõigus. Tartu Ülikooli intellektuaalse omandi õiguse professor Heiki Pisuke peab Eesti autoriõiguse ajaloo teetähiseks ühinemist Berni konventsiooniga 1927. a., oma autoriõiguste teostamise organisatsiooni loomist 1932. a. ning uuel turumajanduse ja demokraatliku õigusriigi filosoofial põhineva autoriõiguse seaduse kehtestamist 1992. a. 1990. a. alguses oli Eesti ka WIPO Kesk- ja Ida-Euroopa mudelmaa ning eeskuju teistele piirkonna maadele (Pisuke, 2002, lk 655).

Pisukese hinnangul on Eesti autoriõiguse seaduse üldiseks eesmärgiks tagada kultuuri järjepidev areng ja kultuurisaavutuste kaitse ning luua soodsad tingimused teoste ja muude kultuurisaavutuste loomiseks ja kasutamiseks. Pisuke märgib, et kui arvestada, et loometööstus põhineb suures osas autoriõigusel, on autoriõiguse seaduse eesmärgiks samuti tagada ka autoriõigusel põhinevate tootmisharude areng ning intellektuaalsel omandil põhinevate kaupade ja teenustega kauplemise rahvusvaheline kaitse. Ta lisab: „Üheks Eesti autoriõiguse seaduse oluliseks iseloomujooneks maailma analoogsete seadustega võrreldes on selge vahetegemine autorsuse ja õiguse autorsusele vahel. Mõlemad mõisted on ka seaduses defineeritud (autorsus kui isiku konkreetse teose autoriks olemine ja õigus autorsusele kui õigus esineda üldsuse ees teose loojana ja nõuda

⁸ Euroopa Liidu kultuuripärandi internetti toomine tähendab, et kodanikud üle Euroopa pääsevad sellele ligi igal ajal ning võivad seda kasutada oma lõbuks, õpinguteks või töö jaoks. Digiteerituna võib materjal kasulik olla ka kaubanduslikel ja mittekaubanduslikel eesmärkidel, nt õpingute ja haridusega seotud materjalide välja töötamisel, dokumentaalfilmide tegemisel või turisminduses. See annab suured võimalused Euroopa loometööstustele, mis hõlmavad 3.3% EL-i sisemajanduse kogutoodangust ja 3% EL-i töökohtadest (European Commission, 2011).

teose loomise fakti tunnustamist teose autorsuse seostamise teel tema isiku ja nimega teose mis tahes kasutamisel“ (Pisuke, 2012, lk 498).

Pisuke sõnastab seaduse kehtivas redaktsioonis seatud õiguspoliitilised eesmärgid järgmiselt:

- „tagada kultuuri järjepidev areng ja kultuurisaavutuste kaitse;
- luua soodsad tingimused teoste ja muude kultuurisaavutuste loomiseks ja kasutamiseks;
- kaitsta autorite, teose esitajatele, fonogrammitootjate, raadio- ja televisiooniorganisatsioonide, filmi esmasalvestuse tootjate, andmebaasi tegijate ning teiste seaduses nimetatud isikute õigusi;
- tagada autoriõigusel põhinevate tootmisharude areng;
- tagada rahvusvahelise kaubanduse areng“ (Pisuke, 2012, lk 493).

Fotograafiateoseid puudutavaid autoriõiguse sätteid on lähemalt selgitatud veebilehel autor.ee Intellektuaalomandi infovärv. Selle kohaselt on „fotograafiateos autoriõigusega kaitstav juhul, kui ta on originaalne. Seega loetakse pea iga foto autoriõigusega kaitstavaks, sõltumata sellest, kas tegemist oli professionaalse fotograafi või asjaarmastaja tehtud fotoga. Fotode autoriõigused tekivad teose loomisega ning ei vaja mingite formaalsuste täitmist. Samuti ei oma mingit tähendust foto kvaliteet, väärtus või eesmärk. Fotode autoriõigused kehtivad kogu autori eluaja +70 aastat pärast tema surma. Kui autor sureb, lähevad autoriõigused üle pärijatele. Fotode autorile tekivad isiklikud ja varalised õigused. Fotodele kehtivad samuti vaba kasutuse reeglid, nt on füüsilisel isikul õigus teha enda tarbeks fotost koopia. Samuti on muuseumil või arhiivil õigus teha füüsilise isiku tellimusel kogusse kuuluvast fotost koopia“ (Intellektuaalomandi infovärv, 2013) (vt ka Lisa 2).

„Pildistamine on autoriõiguse seaduse tähenduses käsitletav reprodutseerimisena. Füüsiline isik võib autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta teost reprodutseerida tingimusel, et selline tegevus ei taotle ärilisi eesmärke. Fotode internetis üldsusele kättesaadavaks tegemine on üks autori varalistest õigustest ning selle teostamiseks on vaja luba küsida autorilt. Seega võib fotot, millel on kujutatud autoriõigusega kaitstud teos, internetis kasutada autori nõusolekul“ (Intellektuaalomandi infovärv, 2013).

Suurbritannia autoriõigus. Suurbritannias kehtib *Copyright, Designs and Patents Act 1988*. Autorikaitse on automaatne ning jõustub teose loomise hetkest. Teoste registreerimiseks pole ühtegi ametlikku süsteemi, kuid autorid võivad oma teosed Suurbritannia Autorikaitse Talituses (*UK Copyright Service*) registreerida. „See on iseseisev, tasupõhine teenus, mis võimaldab autoriõiguse-teemaliste vaidluste korral asitõendeid. Autorikaitse kehtivus Suurbritannias sõltub teose vormist (Agnew, 2008, lk 29). Üldeeskirjade kohaselt kestab fotode autorikaitse 70 aastat alates fotograafi surmaaastast; või, kui nende autor on teadmata, siis 70 aastat fotode loomisest. Juhul, kui fotod on tehtud avalikult kasutatavaks, siis kestab nende autorikaitse 70 aastat alates nende publitseerimise aasta lõpust. Vahemikus 1912. a. juuli kuni 1989. a. august loodud filmi või negatiivi autoriõiguste omanik on autor juhul, kui fotod polnud tellimustöö, mispuhul omab õigusi teose tellija. Enne või pärast mainitud perioodi loodud fotode õiguste omanik on fotograaf, kui ta pole palgaline töötaja, mispuhul kuuluvad fotode õigused fotograafi palkajale (Umeh, 2007, lk 66).

Suurbritannia pole sätestanud konkreetseid reegleid teaduslikel või hariduslikel eesmärkidel kasutatavate teoste puhul. Et võimaldada kasutajatele paremat ligipääsu autoriõigusega kaitstud teostele, eeskätt raamatukogudes või akadeemilistes asutustes, on Suurbritannias tekkinud kollektiivse litsentseerimise asutusi ja kogumisühinguid. Autoriõiguse Litsentseerimise Agentuur (*Copyright Licencing Agency (CLA)*) on Suurbritannias kõige laiema haardega, eriti trükitud ressursside puhul. CLA võimaldab litsentse hariduslikele, avalik-õiguslikele, valitsuse jm asutustele. Ühtlasi on CLA algatanud nn Kleepsukava (inglise keeles: *Sticker Scheme*) projekti, mille alusel saab osta teostele kleepimiseks kleebiseid, millel on ära märgitud teose ebaausad kasutusviisid, nt individuaalne kopeerimine või kaubanduslik kasutamine (Agnew, 2008, lk 33).

Austraalia autoriõigus. Austraalia autorikaitset korraldatakse õigusakti *Copyright Act 1968 (Cth)* põhjal, mis määratleb enne ja pärast 1968. aastat loodud teoste autoriõiguse regulatsioonid. Autorikaitse hakkab kehtima teose loomisest. Austraalias ei saa teose autoriõigusi registreerida. Austraalia autorikaitse hõlmab loomingulist eneseväljendust, sh teksti, arvutiprogramme, kunstilisi teoseid, kompilatsioone, draama- ja muusikateoseid, kinematograafilisi filme, ülekandeid ja publitseeritud väljaandeid. Teose loojale kuulub, vastavalt eelmainitud rahvusvahelistele lepingutele, ainuõigus ning ta võib oma õigusi

soovi korral teistele loovutada või siirata (Copyright Act 1968. Act No. 63 of 1968 as amended, 2008).

Austraalia raamatukogud tohivad autoriõigustega kaitstud teoseid ilma nende omaja eelneva loata kasutada sel eesmärgil, et võimaldada oma kasutajatele ressursse uurimis- või õppetöö tarbeks; täiendada teiste raamatukogude kollektioone või varustada teiste raamatukogude kasutajaid; säilitamiseks; kohapealseks uurimistööks; asenduseks, juhul kui asenduskoopiat pole võimalik mõistlikult soetada. Raamatukogudele kehtivaid erandeid laiendati 2006. aasta autorikaitse täiendava seadusaktiga (*Copyright Amendment Act 2006* (Cth)). Viimase üks põhilisemaid sätteid on, et raamatukogud, kuni nad võimaldavad (kasvõi osa) oma kogu kohapealset kasutust või teoste laenamist raamatukogusisese laenuga, ei pea enam olema mittetulunduslikud asutused. Lisaks võivad raamatukogud kasutada autorikaitsega teoseid asutuse ülalpidamiseks või korraldamiseks; teha teostest asenduskoopiaid ning, juhul kui vastavat raamatukogu määratletakse „tähtsama kultuuriasutuseks“, teha teatud algmaterjalidest kolm säilituskoopiat. Agnew hinnangul on 2006. aasta seadusaktis siiski mitmeid tingimusi ja kahetimõistetavusi, mille osas tasuks mõnel juhul juriidilist nõu küsida (Agnew, 2008, lk 35-37).

Kanada autoriõigus. Kanada autorikaitset korraldatakse 1985. aasta autoriõiguse akti (*Copyright Act R.S., 1985 c. C-42*) põhjal. Kanada autorikaitse hõlmab kirjandus-, draama-, muusika- ja kunstiteoseid. Ühtlasi kehtivad erinevate autoriõiguste omajate – loojate, esinejate, ringhäälinguorganisatsioonide ja helisalvestuste tegijate – puhul vastavalt eriõigused ja erinev autorikaitse kestvus. Tavapärast põhineb autorikaitse ajaline kestvus autori eluajal. Nende teoste puhul, mille autorit pole võimalik tuvastada, nt mõne suurettevõtte tehtud foto, põhineb autorikaitse selle isiku eluajal, kes on ettevõtte põhiline osanik. Viimase puudumisel kehtib kaitse 50 aastat alates negatiivi või fotoplaadi loomisele järgneva kalendriaasta algusest (*Copyright Act. R.S.C., 1985, c. C-42, 2012*).

Kanadas on mittetulunduslikel raamatukogudel, arhiividel ja muuseumidel lubatud teha koopiaid autorikaitsega teostest, kui neid tehakse kollektioone säilitamise ja ülalpidamise huvides. Koopiaid tohib teha nt juhtudel kui haruldane või seni avaldamata originaal on kahjustatud või on mingi kahjurisk; säilitamise või kohalkasutuse jaoks, alternatiivse vormingu loomiseks, et asendada vananenud vormingut, raamatukogusisese registri pidamise või kataloogimise jaoks, säiliku kindlustamise ja politseiuringute

otstarbel. Antud erandid ei kehti juhul, kui asjakohane sobiva vormingu ja kvaliteediga koopia nende eesmärkide täitmiseks on kaubanduslikult saadaval (Copyright Act. R.S.C., 1985, c. C-42, 2012).

Kanada raamatukogude ja arhiivide seaduse (*Library and Archives of Canada Act*) järgi on kohustuslik, et igast raamatust, brošüürist, seeriaväljaandest, mikrovormingust, kõne helisalvestisest, videosalvestisest ja füüsilisel kujul elektroonilisest publikatsioonist (nt CD-plaadist) oleks hoiustatud kaks koopiat ning igast muusika helisalvestisest ja multimeedia komplektist (*multimedia kit*) hoiustatud üks koopia Kanada Raamatukogu ja Arhiivi (*Library and Archives Canada*) kollektsioonis (Agnew, 2008, lk 39-41).

Ameerika Ühendriikide autoriõigus. Ühendriikide autoriõigus kaitseb nii kirjandus-, draama-, muusika-, pildi-, graafikateoseid ja skulptuure kui ka pantomiime jm koreograafiaga teoseid, filme jt audiovisuaalseid töid, helisalvestisi, arhitektuuritöid ning arvutitarkvara. Andmebaase kaitstakse kui kogumikke, nendes sisalduva informatsiooni algupärase paigutuse põhjal (*17 USC. § 103*) (Copyright Law of the United States and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code, 2011).

Raamatukogud ja arhiivid tohivad kopeerida, levitada, esitada või välja panna autorikaitsega teoseid ja nende koopiaid ning teoste digitaalseid transkriptsioone nii analoog- kui ka digitaalvormingutes väljaspool raamatukogu piire teose autorikaitse kehtivuse viimase 20 aasta sees juhul, kui a) teos pole enam kaubanduslikult kasutatav, b) teosest pole saadaval mõistliku hinnaga koopiat, c) autoriõiguste omaja ei esita USA Autorikaitse Bürosse ametlikku teatist, et tingimused a) ja b) kehtivad (*17 USC. § 108(h)*) (Copyright Law of the United States and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code, 2011).

Üks viimaseid parandusi Ühendriikide autoriõiguse seadusele on 1998. aasta Digitaalse Millenniumi Autoriõiguse Seadus (*Digital Millennium Copyright Act (DMCA)*), mis rakendab WIPO rahvusvaheliste autoriõiguse lepingute WCT ja WPPT (*WIPO Performances and Phonograms Treaty*) sätteid. DMCA-l on mitmeid võtmesätteid, sh piirangud internetipõhiste teenusepakkujate vastutusele autoriõiguste rikkumise osas, sätted autoriõigusega seonduva informatsiooni muutmise või eemaldamise osas ning kõrvalehoidmise-vastased seadused, mis teevad tehnoloogiliste koopiate autorikaitse meetetest kõrvalehoidmise seadusevastaseks. Ühtlasi lubab DMCA avalikel raamatukogudel ja arhiividel teha digitaalse säilitamise huvides autorikaitsega tööd

kuni kolm digitaalset koopiat, laenata autorikaitsega teoseid digitaalselt teistele sobivatele institutsioonidele, säilitada digitaalselt neid teoseid, mille vorming on iganesmas. Uuemad digitaalajastuga seonduvad määrused lubavad raamatukogudel, arhiividel ja eeskätt haridusasutustel teatud juhtudel (nt klassiruumi piires või kaugõppes ka digitaalülekanega) autorikaitsega teoseid kasutada ilma autoriõiguste omaja loata ja ilma, et nad peaksid maksma mingisuguseid tasusid (Agnew, 2008, lk 47-51).

1.2.3 Autoriõiguste kaitsega seotud uurimused

Digitaalraamatukogunduse valdkonna spetsialist Grace Agnew⁹ põhjendab oma raamatus „Digital Rights Management: A librarian’s guide to technology and practise“ arusaama, et just mäluasutused on osad suurematest üksustest, mis tihti loovad ja kasutavad autorikaitsega seotud ressursse ning iga organisatsioon, mis loob või kasutab autorikaitsega informatsiooni, peaks välja töötama ja avaldama oma asutuses vastava autorikaitse eeskirja. Ideaalis peaks see eeskiri hõlmama kogu organisatsiooni. „Tähtis on, et autorikaitse eeskiri integreeruks teiste organisatsioonisiseste informatsiooni kasutamise eeskirjadega ning et muud eeskirjad ei oleks vastuolus autorikaitse sätetega. Eeskiri peaks hõlmama olemasolevate ressursside omandiõiguse küsimusi, ressursside õiguspärase kasutamise juhiseid ning viiteid intellektuaalomandi kaitset reguleerivatele seadusandlikele aktidele“ (Agnew, 2008, lk 52-53) (vt ka Lisa 3).

Agnew pöörab tähelepanu ka sellele, et juhul kui teos pole avalik omand ning selle autor või autoriõiguste omaja on teada, peab teose digiteerimise ja avalikult kättesaadavaks tegemise jaoks olema litsenseeritud luba või omandiõiguse siirdamise tõend, et raamatukogul oleks võimalik paljundada ja levitada ressursi nii, kuidas seda heaks peab. Põhiline probleem lubade hankimisel on see, et autoriõiguste omajat on raske leida või on temaga ühenduse võtmine ja mõistliku aja jooksul loa saamine raskendatud (Agnew, 2008, lk 65).

⁹ Grace Agnew on New Jersey osariigi Rutgersi Ülikooli digitaalsete raamatukogusüsteemide kaasraamatukoguhoidja. Ta on *Moving Image Collections* projekti looja ja peamine uurija. *Moving Image Collections* on ühendkataloog ja ligipääsupunkt maailma liikuvate piltide kogudele. Lisaks on ta ka *New Jersey Digital Highway* põhiline arhitekt, mis on üleriigiline kultuuriliste ja ajalooliste väärtusega materjalide digitaalne hoidla. Agnew on olnud mitmete *metadata*, digitaalset videot ja digitaalsete õiguste haldamist käsitlevate artiklite jt teoste autor ning kaasautor (Advisory Committee to the Congressional Internet Caucus, 2013).

Suurbritannia meediaekspert Jude Umeh¹⁰ kirjutab, et autorikaitse põhilisemad tülüküsimused ja väljakutsed pärinevad õiguslikult kaitstud teoste paljundamise ja kommuniqueerimise või levitamise seotud aladelt. Seda näitlikustab digitaalse tehnoloogia ja interneti kasutamise tõus. Seejuures on internetile viidatud kui „maailma võimsaimale koopiamasinale“ (Umeh, 2007, lk 80).

Saksa raamatukogundustegelane Dörte Böhner märgib oma artiklis „Digital rights description as part of digital rights management: a challenge for libraries“, et raamatukogude töötajad käsitlevad digitaalsete õiguste haldamist (*Digital Rights Management* (DRM))¹¹ enamasti kui hirmutusvahendit. DRM-lahendusi nähakse millegina, mida pigem ei tohiks kasutada. Kuid tänapäeval on DRM vahendina digitaalsete materjalide litsentseerimiseks muutumas raamatukogu kontekstis aina olulisemaks. Böhner lisab ka: „Õigused on elementaarselt vajalik osa digitaalsete teoste kasutuse koordineerimisest. Raamatukogu ei saa digitaalse teose ostulepinguga teose autoriõigusi, kuid saab teosele ligipääsu ja õiguse kasutada antud digitaalseid ressursse vastavalt litsentsile. Et kirjalikus kokkuleppes kirjeldatud õigused oleks kehtivad ja tõhusad, peavad need olema digitaalsesse dokumenti nõ põimitud. Nii DRM litsentsid kui ka „avatud sisu/materjali“ litsentsid, nt *Creative Commons*i või *Digital Peer Publishing* litsentsid, säilitavad elektrooniliste dokumentide puhul suurel hulgal õigusi. Antud litsentside puhul tuleks informatsioon nii moraalsete õiguste kui ka kasutusõiguste kohta seostada digitaalse teosega. Seda informatsiooni saab hallata raamatukogu, mis kasutab DRMi“. Böhneri sõnul ei halda tulevikus raamatukogu töötajad mitte enam meediat, vaid haldavad õigusi. Enamus DRM-süsteeme (DRMS) luuakse selleks, et võimaldada digitaalsete materjalide kättesaadavus müügiks ning kontrollida ligipääsu ja kasutust. Suurel hulgal digitaalsetel dokumentidel on ka informatsioon kaasnevate õiguste kohta. Kuid on olemas ka selliseid DRMS-e, mis toimivad ilma digitaalsete õiguste jõustamiseta. Digitaalsete õiguste haldamise praktikaid tuleb kriitilise pilguga uurida. On

¹⁰ Jude Umeh on *Capgemini* korporatsiooni ülemaailmse *Telecom Media and Entertainment* (TME) kogukonna Suurbritannia sektori nõustamisgrupi liige (*UK's Sector Consulting Group*). Tema valdkondadeks on muusika, meedia ja digitaalsete õiguste haldamine. Umeh on töötanud muusika- ja meediatööstuse võtmeorganisatsioonidega selle nimel, et määratleda äriprotsesse ja tehnoloogilisi lahendusi, mis aitavad tulevikus kujundada vastuse digitaalse keskkonna aina keerulisematele oludele. Ta omandas magistrikraadi Londoni Ülikoolis arvutiteaduse erialal (BCS, 2013).

¹¹ DRMi e digitaalsete õiguste haldamist võib defineerida kui „raamistikku, mis võimaldab kasutajaõiguste ja ariloogika korraldamist ja haldamist, integreerides DRM-tehnoloogiaid täiendavate komponentidega – nt tellimuste haldamine jms. Õiguste omaja võib digitaalsete õiguste kirjeldust kasutada, et teha kindlaks kuidas lõppkasutaja nende teost võib kasutada (Böhner, 2008).

mitmeid kriteeriume, mis raskendavad raamatukogude igapäevast tööd, nt ligipääsu ja kasutusviiside kontroll või autorikaitse piirangutest kõrvalehoidmine nt ausa kasutuse printsiibil. Sellegipoolest teeb digitaalne haldamine lihtsamaks jõuda eraldiseisvate materjali kasutajate ja kirjastajate vaheliste põhjendatud ja kehtivate litsentsilepeteni (Böhner, 2008).

Oklahoma Ülikooli raamatukogu elektroonilise kirjastuskeskuse töötaja Cokie G Anderson kirjutab, et elektrooniliste ressursside loomisel ja säilitamisel ei pea raamatukoguhoidjad võitlema mitte üksnes eetiliste otsustega, vaid peavad oma tegevusse kaasama ka ärietika, mis puutub inimeste ja ressursside haldamisse, lepingute või litsentside läbirääkimistesse ning tööelu erapoolikuse ja konfliktide vältimisse (Anderson, 2006, lk 19-20). Anderson märgib, et digiteerimine pole õige lahendus igale institutsioonile ja pole midagi ebaetilisemat, kui siirdada kasinaid ressursse digiteerimisprogrammi, planeerimata nende ressursside tõhusat kasutust. Tema sõnul hõlmab digiteerimise programm enam kui varustuse soetamist, materjalide skaneerimist ja veebis avalikustamist – selleks on vaja kaalutletud digiteerimise kava, mis demonstreerib selget arusaama sellest, kuidas aitab digiteerimine asutusel oma eesmärged saavutada, kas digiteeritavate materjalide esitamiseks elektroonilisel kujul on tegelik vajadus ning kas asutus tahab ja suudab panustada digitaalse materjali pikaajalisse säilitamisse (Anderson, 2006, lk 19-20).

Toronto Ülikooli doktorandi Jean Elizabeth Drydeni 2008. aastal avaldatud uurimus „Copyright in the Real World: Making Archival Material Available on the Internet“ tulenes soovist vastata küsimusele, kas – ja mis ulatuses – Kanada autorikaitse seadused takistavad ligipääsu arhiveeritud materjalidele. Dryden väidab, et autorikaitset tajutakse üldiselt probleemina, kui teemaks on kultuurilise pärandi kättesaadavaks tegemine internetis, kuna digiteerimisjuhendite kohaselt ei tohi üht või teist intellektuaalset omandit internetis kättesaadavaks teha ilma autorite loata. Drydeni uurimistöö toob välja, et mõnede tõendite kohaselt välistatakse haruldased dokumendid internetipõhise ligipääsu jaoks, kuna hoidlatel puuduvad ressursid tuvastamiseks ja hankimaks autorite luba või kuna asutused tõlgendavad autoriõigusi konservatiivselt. Arhiivhoidlad tahavad kontrollida nende internetis avalikustatud materjalide kasutamist omamoodi pool- autoriõiguslikul moel (Dryden, 2008).

Nemvalts tõdeb oma Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas kaitstud magistritöös „Autori reprodutseerimis-, levitamise- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas“ (2010), et igasuguse digitaalses formaadis informatsiooni säilitamine muutub aina lihtsamaks ja seega on digitaalsed arhiivid üha jõulisemalt hakanud asendama nõ füüsilist arhiveerimist. Probleem seisneb tänapäeval peamiselt informatsiooni kättesaadavuses. Arenev tehnoloogia teeb inforingluse lihtsaks ja seega peavad õiguste omajad end oluliselt haavatavamaks. Failivahetusprogrammid on muutnud autoriõiguste rikkumise massiliselt igapäevaseks. Nemvalts teeb oma uurimistöo tulemusena järelduse, et tõhusa alternatiivi puudumine kehtiva autoriõiguse kontseptsiooni järgimisel infoühiskonna tingimustes on kaasa toonud autorite ebaproportsionaalselt tugeva positsiooni võrreldes tarbijaga (Nemvalts, 2010).

Kokkuvõtteks võib öelda, et autoriõiguse seni kehtivad kontseptuaalsed alused on kujunenud sajandite jooksul ning need on kinnistatud Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioonis, mis on põhiline rahvusvahelise autoriõiguse riikidevaheline leping, millel baseerub ka enamuse hilisemaid samalaadseid lepinguid. Rahvusvahelise autoriõiguse konventsioon (UCC) erineb Berni konventsioonist sellega, et toetab liikmesriikide nõuet originaalteoste registreerimise ja autorikaitse teatiste järele ning kehtestab autorikaitse sümboli (©) ülemaailmse märgina autorikaitsega teostele. Mitmed riigid on sätestanud riiklikud autoriõiguse seadused, et toetada või laiendada rahvusvaheliste autorikaitse lepingute sätteid või lokaliseerida autoriõigusi, et vastata konkreetse riigi ja selle intellektuaalse omandi unikaalsetele vajadustele. Mäluasutused kasutavad autorikaitse all olevat teost riigiti erinevalt. Autoriõiguste käsitlustest ilmneb, et autorikaitse põhilisemad tülküsimused ja väljakutsed pärinevad õiguslikult kaitstud teoste paljundamise ja kommuniqueerimise või levitamisega seotud aladelt.

1.3 Digitaalse kultuuripärandi kasutamise ja säilitamise probleeme Eestis

1.3.1 Digitaalse kultuuripärandi kasutamine internetis

Arengukava „Digitaalne kultuuripärand 2011–2016“ toob kultuuripärandi digiteerimise tulemina esile uusi võimalusi kultuuriväärtustest osasaamiseks ja peab seda oluliseks sammuks teadmispõhise ühiskonna arendamisel. Kultuuripärandi digitaalsena säilitamine võimaldab kõigil ühiskonnaliikmetel seda ulatuslikumalt kasutada, lisab uusi võimalusi elukestva õppe korraldamiseks, tutvustab riiki ja tema kultuuri üle maailma. Digiteeritud kultuuripärandi kättesaadavaks tegemisel vastab tänapäeva kasutajate vajadustele ja ootustele kõige paremini avalik juurdepääs interneti kaudu. See on mäluasutuste jaoks kaasa toonud mitmete intellektuaalomandi õiguste tagamise ja kaitse probleemide lahendamise seotud probleemid (Valdkonna arengukava „Digitaalne kultuuripärand 2011–2016“, 2011, lk 5).

Digifotosid kui intellektuaalset omandit¹² kaitseb autoriõiguse seadus, mis omakorda seab teatud piirangud ka mäluasutuste digitaalsetele fotoarhiividele, kelle peamine eesmärk on fotosid säilitada, kuid tulenevalt ideest teavitada inimesi kultuuripärandist seab mäluasutuste fotoarhiivid seisu, kus nad peavad fotosid ka kättesaadavaks tegema. Digitaalsete fotode kättesaadavaks tegemine tähendab mäluasutuse jaoks põhiliselt juurdepääsu tagamist fotoarhiivile interneti abil, mis omakorda tõstatab küsimuse: kuidas autoriõigusega kaitstavat fotot internetis kopeerimise eest kaitsta?

Autoriõiguse seaduse põhjal tuleb käesoleva töö autor, et mäluasutuse digitaalne fotoarhiiv tohib digifotosid avalikustada ainult siis, kui tal on selleks teose autori luba, mis tähendabki probleeme digitaalse kultuuripärandi inimkonnale kättesaadavaks tegemisel, sest puudub autori luba seda kasutada.

Mäluasutuste jaoks on põhiliseks sihtrühmaks traditsiooniliselt olnud haridus- ja teadussektor. Elektrooniliste töövahendite ja e-õppe meetodite arenemisega on selle sihtrühma ootused ja vajadused kasvanud ja mäluasutused peavad oma teenuseid

¹² Üldkeelendina tähistab „intellektuaalne omand“ kõiki neid resultate, mis tulenevad inimese vaimsest, intellektuaalsest tegevusest (ideed, luuletused, maalid, fotod, avastised, leiutised, elektronarvutite riist- ja tarkvara, uus tehnoloogia jne) (Pisuke, 1993).

arendama, et vastata kasutajate uutele vajadustele. Mäluasutused omavad kultuuripärandi digiteerimise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise kaudu olulist rolli elukestva õppe ja teadmispõhise ühiskonna arendamisel (Valdkonna arengukava „Digitaalne kultuuripärand” 2011–2016, 2011, lk 5). Informatsiooni kättesaadavuse ning hariduse ja uurimistegevuse seisukohalt on tänapäeva ühiskonnas väga oluline roll internetis kättesaadavaks tehtud materjalil. Vandeadvokaat Liina Jentsi arusaam on, et kui intellektuaalomandi üheks eesmärgiks on ühiskondliku arengu toetamine nii majandus-, sotsiaal- ja kultuurisfääris kui ka innovatsiooni edendamine, siis liiga autorikeskne autoriõiguse regulatsioon koos rangelt piiritletud teoste vaba kasutamise eranditega ei soodusta seda arengut. Väga ranged ja autorikesksed normid võtavad kasutajatelt võimaluse teiste isikute teadmust seaduslikult kasutada ning seeläbi panustada ühiskondlikku arengusse ja innovatsiooni (Jents, 2012, lk 499).

Intellektuaalomandi ning konkurentsioiguste küsimustega tegelev Triin Tuulik toob välja, et ühiskonna seisukohalt on info, sh loometöö tulemuste kättesaadavus kriitilise tähtsusega. „Loometöö tulemused pakuvad meelelahutust, uusi teadmisi ja inspiratsiooni, kuid võivad olla samal ajal ka määravaks sisendiks paljudele järgmistele teostele, tehnoloogiatele ja avastustele. Juurdepääs loometöö tulemustele soodustab uuenduslikkust ühiskonnas ja kiirendab arengut eri eluvaldkondades“ (Tuulik, 2012, lk 522).

Kokkuvõtteks võimaldab kultuuripärandi digitaalsena säilitamine kõigil ühiskonnaliikmetel seda ulatuslikumalt kasutada, lisab uusi võimalusi elukestva õppe korraldamiseks, tutvustab riiki ja tema kultuuri üle maailma, kuid tulenevalt ideest teavitada inimesi nende kultuuripärandist seab mäluasutuste fotoarhiivid seisu, kus nad peavad fotosid ka kättesaadavaks tegema, mis on aga probleemiks, sest digitaalsete fotode kättesaadavaks tegemine tähendab mäluasutuse jaoks põhiliselt juurdepääsu tagamist fotoarhiivile interneti abil, mis omakorda tõstatab küsimuse: kuidas autoriõigusega kaitstavat fotot internetis kopeerimise eest kaitsta.

1.3.2 Digitaalse kultuuripärandiga seotud uurimused

Digitaalse kultuuripärandi kui tänapäeval aktuaalse problemaatika uurimisega on seotud mitmed üliõpilastööd. Tallinna Ülikooli Infoteaduste Instituudi üliõpilane Kadri Merila

kirjutas kultuuripärandi digiteerimisest uurimistöös „Trükitud kultuuripärandi digiteerimine Eesti raamatukogudes“ (2007). Tema töö eesmärgiks oli analüüsida Eesti suuremate raamatukogude digikogude vastavust teoreetilistele soovitudele kultuuripärandi digiteerimiseks, vaadelda, kuidas oli korraldatud digiteerimine antud raamatukogudes ning milliste põhimõtete alusel digiteeriti. Uurimistööst selgub, et Eesti raamatukogudes alustati trükitud kultuuripärandi digiteerimist 2000. ja 2001. aastal, kuid mäluasutustes puudusid ühtsed põhimõtted kultuuripärandi digiteerimise osas. Seega oli suur vajadus valdkonna strateegia järele. Teiseks oluliseks probleemiks oli digiteeritud materjalide säilitamine. Ka selleks puudusid ühtsed nõuded ja põhimõtted. Ülevaate saamiseks, kuidas on korraldatud kultuuripärandi digiteerimine Eesti raamatukogudes, viidi 2007. aasta märtsis läbi küsitlus. Valimisse kuulus neli Eesti suuremat raamatukogu, kes aktiivselt tegelevad trükitud kultuuripärandi digiteerimisega: Rahvusraamatukogu, Kirjandusmuuseumi Arhiivraamatukogu, Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu (Merila, 2007).

Kultuuripärandi digiteerimise olulisust Euroopa inforuumis uurib Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia üliõpilane Hedi-Riin Kuusiku oma töös „Eesti Ajalooarhiivi andmebaasid Euroopa inforuumi taustal“ (2009). Töö eesmärgiks oli välja selgitada, kas Eesti Ajalooarhiivi andmebaaside kasutamine võimaldab inimestel aktiivselt osaleda digitaalse kultuuripärandi tarbimisel, et sel moel olla kaasatud infoühiskonna arendamisse ja Euroopa ühtsesse inforuumi. Kuusiku tõi oma uurimuses välja, et infoühiskonna üheks kaasaja probleemiks kõikides eluvaldkondades on intellektuaalse omandiga seonduvad õigused ja et see puudutab ka digiteerimist ning koopiade tegemist kultuuripärandist. Kuusiku lisas ka, et Euroopa Parlament ja Euroopa Nõukogu on püüdnud toetada infoühiskonna arengut ja kultuuripärandi digiteerimist ning võtnud 2001. aastal vastu direktiivi „Autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas“. Selle direktiivi eesmärk oli ühtlustada Euroopa tasandil autoriõigusega kaasnevaid õigusi ning sellega anti liikmesriikidele võimalus teha erand, mis puudutas hariduse ja teaduse eesmärgil (digi)koopiate tegemist (Kuusiku, 2009).

Fotokogu säilitamist muuseumis on uurinud Merilis Roosalu. Tema Eesti Kunstiakadeemia magistristöös „Fotokogu säilitamine muuseumis“ (Sähka 2008) vaatleb peamisi probleeme fotokogude kasutamisel ja säilitamisel muuseumis. Uurimistöös toodi välja arusaam, et fotodel on muuseumis tähtis koht – nad on visuaalsed teabeallikad,

ajalooliste uurimuste illustreeriv pildiaines, muuseumi tegevuse ja kogude visuaalne dokumentatsioon. Fotot on peetud tõe jäädvustajaks. Töös on välja toodud tegevused, mis mõjutavad muuseumi fotokogu väärtust ja tähendust. Need on:

- „kogumispoliitika – milliseid fotosid ja kuidas kogutakse;
- kataloogisüsteem – teabe kättesaadavus;
- fotode kirjeldamiseks kasutatav sõnavara – teabepäringute tulemuslikkus;
- fotode digitaliseerimine – teabe kättesaadavuse paranemine ning originaalobjektide kasutuskooormuse vähenemine;
- fotode säilitamine ja käsitlemine – autentse teabe säilimine ja kasutatavus;
- foto originaali ja kujutise reproduktsiooni teabe sidumine, kriitilise teabe säilitamine fotokujutise eksponeerimisel ja avaldamisel trükises“ (Sähka, 2008b).

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et digiteerimise korraldust ja fotokogude kasutamise ning säilitamise probleeme Eesti mäluasutustes on kajastatud varasemates üliõpilastöodes, kuid terviklik probleemikäsitus Eesti mäluasutustest puudub. Käesolev uurimistöö täiendab varasemaid uurimistöid analüüsiga digitaalsete fotoarhiivide osas.

Läbitöötatud uurimiskirjanduse kokkuvõtteks saab öelda, et foto omab väärtuslikku informatsiooni ning fotograafia abil saab inimkond luua täieliku, kõiki eluperioode hõlmava visuaalse dokumentatsiooni, mida kultuuripärandina järgnevatele põlvkondadele edasi anda. Raamatukogud, arhiivid ja muuseumid on hakanud digiteerima kultuuripärandit, sh paber- või muul kandjal olevaid fotosid selleks, et suurendada ühiskonnaliikmete osasaamist rahva kultuuripärandist ning orienteeruda elukestva õppe vajadustele, kaitsta originaalfotosid või osaleda asutustevahelises koostöös.

Parim meetod digiteeritud kultuuripärandi kättesaadavaks tegemisel erinevatele kasutajagruppidele on seda avalikustada internetis, mis aga on mäluasutuste jaoks kaasa toonud intellektuaalomandi õiguste tagamise ja kaitse osas mitmeid probleeme. Autoriõiguse seni kehtivad kontseptuaalsed alused on tekkinud sajandite jooksul ning need on kinnistatud Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsiooniga. Mitmed riigid on sätestanud riiklikud autoriõiguse seadused, et toetada või laiendada rahvusvaheliste autorikaitse lepingute sätteid või lokaliseerida autoriõigusi, et vastata konkreetse riigi ja selle intellektuaalse omandi unikaalsetele vajadustele. Eestis on

mitmetes uurimustes käsitletud nii autoriõigusega seotud küsimusi kui ka kultuuripärandit ja selle digiteerimist, kuid digitaalseid fotoarhiive seni vaatluse alla võetud pole.

2. UURIMISTÖÖ METOODIKA

Käesoleva uurimistöo eesmärk on selgitada, kuidas pärandit säilitavad mäluasutused, kellel on digitaalsed fotoarhiivid, neid loovad ja haldavad ning kuidas tehakse autoriõiguse seadust ja sellest tulenevaid piiranguid arvestades oma kasutajatele digifotod kättesaadavaks.

Autor soovib oma uurimistöös leida vastused küsimustele:

- Millise dokumendi (juhise või reeglistiku) alusel ja kuidas Eesti mäluasutustes digitaalseid fotoarhiive luuakse ja milline on fotoarhiivide hetkeseis?
- Mis eesmärgil ja kuidas Eesti mäluasutused fotosid digiteerivad ning millised on põhilised fotode digiteerimist takistavad tegurid?
- Kuidas teevad Eesti mäluasutused, arvestades autoriõiguse seadusest tulenevaid piiranguid intellektuaalse omandi kasutamisele, digifotod oma kasutajate jaoks kättesaadavaks?

Magistritöö uurimisobjektideks on autoriõiguse seadus ja Eesti muuseumide, arhiivide, raamatukogude digitaalsed fotoarhiivid.

Uurimistöo koostamiseks ja andmete kogumiseks kasutati nii kvalitatiivset kui ka kvantitatiivset uurimisviisi. Andmekogumismeetoditena kasutati teemakohase kirjanduse analüüsi ja küsitlust. Uurimisstrateegiana kasutati ülevaateuurimust, mille kohaselt koguti inimeste rühmalt andmeid standardiseeritud ehk struktureeritud viisil (Hirsjärvi, 2010, lk 125). Standardiseeritus tähendab seda, et küsimus tuleb kõigile vastajatele esitada ühte moodi (Hirsjärvi, 2010, lk 180). Uurimuse puhul kasutati eesmärgipärast valikut (inglise keeles: *purposive sampling*), mille puhul uuritavad mäluasutused ja dokumendid (seadused, konventsioonid) valiti sõltuvalt uurimisküsimustest. Küsitluseks moodustati valim Eesti mäluasutustest ja küsitlus viidi läbi Eesti mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide töötajatega elektrooniliselt.

2.1 Teemakohase kirjanduse otsing

Uurimiskirjanduse otsimisel lähtuti uurimisobjektidest, milleks on mäluasutuste fotoarhiivid digitaalses keskkonnas ning fotograafiateoste autoriõiguse ja autoriõigustega kaasnevate õiguste kaitse digitaalse kultuuripärandi kontekstis. Otsingu eesmärgiks oli kirjanduse ülevaates kajastada taustainformatsioonina kultuuripärandi, sh digitaalse kultuuripärandi, kasutamise ja säilitamise käsitlusi digitaalses keskkonnas.

Uurimisobjekte käsitledes uuriti autoriõiguse põhimõtteid ja rakendusviise seoses digitaalse kultuuripärandi, sh fotograafiateostega. Uurimistöös vaadeldi mäluasutuste digitaalseid fotoarhiive peamiselt autorikaitsega seotud küsimuste lahendamise kontekstis.

Uurimiskirjanduse ülevaate koostamiseks otsiti teemakohast kirjandust ja varasemaid uuringuid. Teoreetilise kirjanduse (raamatud, teadusajakirjade artiklid, uuringud) otsimiseks kasutati: 1) e-andmebaase, mis on kättesaadavad Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus: Emerald, EBSCOhost; 2) otsimootorit *Google*; 3) leitud artiklite ja teiste teemakohaste materjalide kasutatud kirjanduse loetelusid.

Otsingu fraasidena kasutati: kultuuripärand, digitaalne kultuuripärand, digitaalne fotograafiateos, digifoto, autoriõigus, autorikaitse, mäluasutused Eestis, *copyright*, *cultural heritage*, *digital photography*.

Otsingu tulemusel saadi kokku viimase 25 aasta jooksul koostatud teaduskirjanduslikud tekstid Eestist ja mujalt, mis aitasid kajastada taustainformatsioonina kultuuripärandi, sh digitaalse kultuuripärandi, kasutamise ja säilitamise käsitlusi digitaalses keskkonnas. Käesoleva töö juures kasutati põhiliselt kuni seitsme aasta taguseid kirjutisi.

Töö autor leidis otsingu tulemusena palju artikleid ja varasemaid üliõpilaste uurimistöid (Emerald, *Google Scholar* jne) nii Eestist kui ka välismaalt, kuid enamik neist keskendus ühe kindla mäluasutuse digiteerimise korralduslikule poolele või fotokogu kasutamise ning säilitamise probleemidele. Samuti kajastasid varasemad uurimistööd ja artiklid autoriõiguste küsimusi väga üldiselt. Eesti mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide kohta autoriõiguste kontekstis varasemad uurimused puuduvad. Käesolevat uurimistööd kirjutades eelistati peamiselt neid autoreid, kes on kirjutanud rohkem kui ühe artikli oma valdkonna (nt autoriõiguse) probleemidest. Varasematest üliõpilastöödest eelistati neid

töid, kus puudutati digiteerimise, fotokogude ning kultuuripärandiga seonduvaid probleeme.

Teoreetilise materjali kogumine toimus põhiliselt 2012. aastal, kuid täiendavat materjali otsiti ka kogu töö kirjutamise käigus.

2.2 Eesti mäluasutuste fotoarhiivide uuringu valimi moodustamine

Küsitluse kui andmekogumismeetodi valik tulenes sellest, et erialases kirjanduses pole kirjutatud mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide kasutamise ja säilitamise probleemidest. Seetõttu otsustas autor digitaalsete fotoarhiivide olukorrast ülevaate saamiseks teha küsitluse Eesti mäluasutuste fotoarhiividega seotud töötajatega.

Selleks, et saada ülevaade Eesti mäluasutustest, selgitas uurimistöo autor eelnevalt välja, kuidas mäluasutused Eestis liigituvad ning kuidas nende töö on korraldatud.

Muuseumid. Eesti muuseumid jagunevad: riigimuuseumid, munitsipaalmuuseumid, avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumid ja eramuuseumid. Neist kolme esimese tegevust reguleerib muuseumiseadus. Riigimuuseum on ministeeriumi valitsemisalasse kuuluv ministeeriumi hallatav riigiasutus või maavalitsuse haldamisel olev riigiasutus. Munitsipaalmuuseum on kohaliku omavalitsuse asutus. Avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseum on selle isiku struktuuriüksus (Muuseumiseadus, 1996). Statistikaameti andmetel oli 2011. aastal Eestis 248 muuseumit, neist 88 riigimuuseumid, 86 munitsipaalmuuseumid, 74 eramuuseumid (Statistikaamet, 2013).

Muuseum kogub, uurib ja säilitab inimese ja tema elukeskkonnaga seotud kultuuriväärtusega esemeid teatud ainevaldkonnas ning korraldab nende üldsusele vahendamist teaduslikel, hariduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel. Eesti muuseumid juhivad oma tegevuses muuseumiseadusest, muudest õigusaktidest, kultuuripärandi kaitset käsitlevatest rahvusvahelistest lepingutest ja oma põhimäärustest (Muuseumiseadus, 1996).

„Eesti Muuseumide Infosüsteem (MuIS)¹³ on veebipõhine töökeskkond, mis on mõeldud muuseumikogude haldamiseks ja riigivara üle arvestuse pidamiseks ning võimaldab teha

¹³ <http://www.muis.ee>

muuseumides leiduva informatsiooni kättesaadavaks nii erialaspetsialistile kui ka kõigile teistele huvilistele. MuIS-i eesmärk on ühtlustada muuseumide dokumentatsioon ning museaalide arvelevõtu ja kogudesse registreerimise meetodid, mille tulemusel ühtlustuvad museaalide kirjeldused nii kirjeldavate andmete hulga kui ka sisukuse osas“ (Kultuuriministeerium, 2013). MuIS-is hoiavad digifotosid näiteks: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Eesti Spordimuuseum, Harjumaa Muuseum, Hiiumaa Muuseum, SA Virumaa Muuseum, Valga Muuseum jt muuseumid. Uurides eelnevalt mäluasutuste veebilehekülgi, tegi töö autor järelduse, et paljud muuseumid hoiavad lisaks MuIS-ile digifotosid ka oma asutuse digitaalses keskkonnas, mis on kas internetis avalik digitaalne fotoarhiiv või kasutajapõhise ligipääsuga ainult muuseumi töötajatele. Näiteks on Eesti Ajaloomuuseumil internetis avalik, kuid kasutajapõhise sissepääsuga digitaalne fotoarhiiv, kuhu pääsevad ligi nii muuseumi töötajad kui ka kodulehekülje külastajad, kes peavad ennast eelnevalt muuseumi kodulehel kasutajaks registreerima. Samuti hoiab Eesti Ajaloomuuseum oma digifotosid ka MuIS-is.

Raamatukogud. Eesti raamatukogud jagunevad mitmeks rühmaks ning teevad vaatamata erinevale valdkondlikule kuulumisele koostööd. Enamus raamatukogusid kuulub kas Kultuuriministeeriumi või Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalasse. Peaesmärk on kõigil teavikute kogumine, säilitamine ja lugejatele kättesaadavaks tegemine (Kultuuriministeerium, 2013). Raamatukogud jagunevad rahvaraamatukogudeks, kooliraamatukogudeks ning teadus- ja erialaraamatukogudeks. Teadusraamatukogu on avalikku teenust osutav raamatukogu, mille ülesanne on teadusinformatsiooni kogumine, säilitamine, töötlemine ja kättesaadavaks tegemine (Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus, 1997).

Eesti raamatukogude statistika andmetel oli 2012. aastal Eestis: 51 teadus- ja erialaraamatukogu, 558 rahvaraamatukogu ja 377 kooliraamatukogu. 51-st teadus- ja erialaraamatukogust on üks rahvusraamatukogu, kuus ülikooliraamatukogu, 13 muu kõrgkooli raamatukogu ja ülejäänud on erialaraamatukogud (Jõgi, 2013). Haridus- ja teadusministri käskkirjaga nimetati 2016. aasta lõpuni teadusraamatukogudeks: Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, Tallinna Ülikooli Akadeemiline Raamatukogu, Eesti Maaülikooli Raamatukogu, Eesti Kunstiakadeemia Raamatukogu ja Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia Raamatukogu (Raud, 2013).

Rahvaraamatukogud juhinduvad oma tegevuses rahvaraamatukogu seadusest, teistest õigusaktidest, oma põhimäärusest ning UNESCO rahvaraamatukogude manifestis sätestatust (Rahvaraamatukogu seadus, 1998); kooliraamatukogud juhinduvad oma tegevuses kooliraamatukogude töökorralduse alustest, mille kehtestab haridus- ja teadusminister (Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, 2010); teadusraamatukogud juhinduvad oma tegevuses teadus- ja arendustegevuse korralduse seadusest, teistest õigusaktidest ja oma põhimäärusest või põhikirjast (Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus, 1997) ning Eesti Rahvusraamatukogu juhindub oma tegevuses Eesti rahvusraamatukogu seadusest, teistest õigusaktidest ja oma põhikirjast ning UNESCO soovitudest rahvus- ja parlamendiraamatukogudele (Rahvusraamatukogu seadus, 2011). Eriala- ja teadusraamatukogudel on eraldiseisvad digitaalsed fotoarhiivid, näiteks Tartu Ülikooli Raamatukogu hoiab oma fotosid avalikult kättesaadavana digitaalarhiivis DSpace¹⁴.

Arhiivid. Eesti arhiivid jagunevad avalikeks ja eraarhiivideks. Arhiivide tegevust reguleerib arhiiviseadus (Arhiiviseadus, 2011). Rahvusarhiiv on Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisalas tegutsev valitsusasutus, mille tegevusvaldkond on arhivaalide kogumine ja säilitamine ning neile juurdepääsu võimaldamine. Rahvusarhiivi struktuuri kuuluvad ka ajalooarhiiv, digitaalarhiiv, filmiarhiiv ja riigiarhiiv (Rahvusarhiivi põhimäärus, 2011). Avalikud arhiivid on ka kohalike omavalitsuste arhiivid (linnaarhiivid) Tallinnas ja Narvas. „Peale Eesti Rahvusringhäälingu Arhiivi ei ole Eestis väljaspool Rahvusarhiivi ajaloolisi riigiasutuste arhiive. Peaaegu kõik riigi poolt osutatavad arhiiviteenused, sh suurem osa enamkasutatavatest arhivaalidest, on kättesaadavad veebipõhiselt ja tasuta“ (Eesti kultuuri teejuht, 2013).

„Avalikule arhiivile sarnaseid ülesandeid täidavad ka Eesti Kirjandusmuuseumi struktuuriüksustena tegutsevad Eesti Kultuurilooline Arhiiv ja Eesti Rahvaluule Arhiiv, arvestatavad arhiivikogud on veel paaril suuremal teadusraamatukogul (Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu), ja muuseumil (Eesti Rahva Muuseum, Eesti Ajaloomuuseum)“ (Eesti kultuuri teejuht, 2013).

Rahvusarhiivi fotode digitaalne andmebaas on FOTIS¹⁵, kus hoiavad fotosid näiteks: Ajalooarhiiv, Filmiarhiiv, Riigiarhiiv, Muinsuskaitseamet, Tallinna Linnaarhiiv. Arhiivi

¹⁴ <http://dspace.utlib.ee/dspace/>

¹⁵ <http://www.ra.ee/fotis/>

infosüsteem ehk AIS¹⁶ on Rahvusarhiivi ja Tallinna Linnaarhiivi digitaalne andmebaas, kus on teave arhiivis hoitavate dokumentide kohta.

Käesoleva töö valimi koostamisel lähtuti nendest mäluasutustest, kellel on digitaalne fotoarhiiv. Valimi koostamisel jälgiti, et valim oleks representatiivne ning valimi moodustamise aluseks oli valikufreim, et vältida vigu. Jälgiti, et valimis oleksid esindatud Eesti riigimuseumide keskmuseumid, maakondlikud muuseumid, linnamuuseumid, vähemalt kaks arhiivi, kaks raamatukogu ja kaks muud riiklikku asutust, kus on digitaalne fotoarhiiv.

Valimi moodustasid 35 Eesti mäluasutust. Valimisse kuulusid: riigimuseumide keskmuseumitest Eesti Rahva Muuseum, Eesti Ajaloomuuseum, Eesti Kunstimuuseum, Eesti Meremuuseum, Eesti Spordimuuseum ning Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum; riigimuseumide linnamuuseumidest Tallinna Linnamuuseum, Tartu Linnamuuseum ja Narva Muuseum; riigimuseumide maakonnamuseumidest Harjumaa Muuseum, Hiiumaa Muuseum, Järvamaa Muuseum, Mahtra Talurahvamuseum, Pärnu Muuseum, Saaremaa Muuseum, Viljandi Muuseum, Valga Muuseum, Läänemaa Muuseum ja riigi osalemisel asutatud sihtasutus Virumaa Muuseum. Teistest muuseumitest Tartu Ülikooli Ajaloomuuseum, Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Maanteemuuseum, Ringhäälingumuuseum, Seto Talumuuseum, Betti Alveri Muuseum, Põltsamaa Muuseum ja Obinitsa Muuseum; arhiividest olid valimis Rahvusarhiiv, Filmiarhiiv ja Tallinna Linnaarhiiv; raamatukogudest Eesti Rahvusraamatukogu ja Tartu Ülikooli Raamatukogu; teistest teadus- ja arendusasutustest Eesti Kirjandusmuuseum, muudest asutustest Eesti Rahvusringhääling ja Muinsuskaitseamet.

2.2.1 Küsitluse ettevalmistamine ja läbiviimine

Andmekogumismeetodina kasutati küsitlust, mis on üks võimalusi andmeid koguda, kujutades endast mitte-eksperimentaalset, kirjeldavat uurimismeetodit. Küsitlus kujutab endast küsitletavatele ette antud kinniseid küsimusi ning võimaldab küsitluse tulemusi uurida võrdlevalt. Küsitlusmeetod võimaldas saada vastuseid faktiküsimustele, samuti

¹⁶ <http://ais.ra.ee/>

võimaldas see hinnata teatud omaduse levikut populatsioonis. Küsitlus aitab kaasa tunnustevaheliste seoste analüüsile.

Selleks, et tulemusi oleks võimalik võrdlevalt analüüsida, koostati küsimustik (vt Lisa 1), mis on originaalne ja koostatud autori poolt. Kasutati avatud küsimusi, mille puhul vastajal oli võimalus oma vastus vabalt sõnastada ja arvamust väljendada. Valikvastustega küsimusi, kus olid ette antud vastusevariandid, oli ainult üks (küsimus nr 19). Küsimused moodustasid kolm alarühma: mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide hetkeseis ja korraldus; digiteerimise korraldus ning autoriõiguse seaduse piirangutest tulenev töökorraldus mäluasutuses. Küsimustiku autoriõiguse seadust puudutava osa koostamisel lähtuti Autoriõiguse seaduse § 20 nimetatud toimingutest, mis on teose vaba kasutamine avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu poolt (vt Lisa 2).

Küsimustiku esimese alarühma küsimused (1-8) lähtusid uurimisküsimusest: „Millise dokumendi (juhise või reeglistiku) alusel ja kuidas Eesti mäluasutustes digitaalseid fotoarhiive luuakse ja milline on fotoarhiivide hetkeseis“. Lisaks uuriti, kas ja kuidas mäluasutuse digitaalset fotoarhiivi täiendatakse; kelle tööülesanne on mäluasutuses tegeleda digitaalse fotoarhiiviga ja millised on selle töötaja töökohustused.

Teise alarühma küsimuste (9-18) kaudu sooviti selgitust digiteerimise korralduse kohta mäluasutustes. Selgitati välja, millise dokumendi (juhise või reeglistiku) alusel mäluasutuses digitaalset fotoarhiivi luuakse, mis eesmärgil digiteeritakse fotosid ja kuidas mäluasutustes digiteeritud fotofaile säilitatakse.

Kolmanda alarühma küsimused (19-25) võimaldasid vastata uurimisküsimusele: Kuidas teevad Eesti mäluasutused, arvestades autoriõiguse seadusest tulenevaid piiranguid intellektuaalse omandi kasutamisele, digifotod oma kasutajate jaoks kättesaadavaks? Sooviti teada, kui palju ning millised digitaalsed fotod on mäluasutused oma veebilehel avalikuks teinud; millised digifotod ei ole mäluasutuse veebilehel avalikud. Küsiti, kas autoriõiguse seadus piirab mäluasutuses digifotode avalikustamist internetis ning selgitati autoriõiguse seaduse piirangutest tulenevat töökorraldust Eesti mäluasutustes.

Küsimustik saadeti 18. märtsil 2013 e-posti teel personaalselt mäluasutuste töötajatele. Töötajate e-postiaadressid saadi mäluasutuste veebilehekülgedelt. Asutustele, kelle vastava töötaja aadressi ei olnud koduleheküljel nimeliselt välja toodud, saatis küsitluse läbiviija e-kirja asutuse üldisele e-posti aadressile, mis oli veebilehel ära märgitud.

Vastuseid paluti 28. märtsiks 2013. Vastused laekusid küsitluse läbiviijale e-posti teel ajavahemikus 18.03-03.04. 35-st mäluasutusest vastasid küsitlusele 23 (65,7% valimist), sh kahest mäluasutusest saadeti vastused kahest erinevast allüksusest. Seega saadi kokku 25 küsitluse vastust. Vastuseid laekus viielt keskmuseumilt, seitsmelt maakonnamuseumilt, viielt teiselt muuseumilt, kolmelt arhiivilt, kahelt raamatukogult ja kolmelt muult riigiasutuselt, kellel on digitaalne fotoarhiiv.

2.3 Andmeanalüüsi meetodika

Andmeanalüüsiks süstematiseeriti vastused küsimuste järgi. Andmetest moodustati muutujad ning andmed kodeeriti vastavalt koostatud muutujate liigitusele. Kodeerimine tähendab, et kodeeriti vastused, mis on ankeedi avatud ja suletud küsimustele antud. Kodeerimisel arvestati kahte põhilist faasi:

- struktureerimata materjal jaotati kategooriatesse. Avatud küsimuste vastuste puhul tähendas see, et iga küsimuse vastuse korduva läbilugemise tulemusel toodi välja nendes esinevad põhiteemad, millest moodustati kategooriad;
- edasi omistati kategooriatele kood ehk number. See toimus suva järgi, numbrid lihtsalt tähistasid kategooriaid ning võimaldasid statistilist töötlust.

Küsitluses oli esitatud vastamiseks 25 küsimust (vt Lisa 1). Osadest mäluasutustes vastas küsimustele üks töötaja, osadest vastas küsimustele mitu töötajat. Mäluasutused kategoriseeriti gruppidesse vastavalt nende tegevusvaldkondadele; muuseumide puhul, keda valimis oli kõige enam, eristati ka nende jagunemist valdkonna sees. Andmete analüüsis on kasutatud jaotust: Grupp1 (keskmuseumid), Grupp2 (maakondlikud muuseumid), Grupp3 (ülejääänud muuseumid), Grupp4 (arhiivid), Grupp5 (raamatukogud) ja Grupp6 (muud asutused).

Numbrilisi koode sai kasutada andmete töötlemisel arvutiprogrammi abil. Andmeid töödeldi arvutiprogrammide Microsoft Excel 2010 ja IBM SPSS Statistics 19 abil. Tulemused on esitatud teksti, tabelite ja joonistena. Tulemuste graafiliseks esitamiseks on kasutatud programmi Microsoft Excel 2010.

Andmeanalüüsina kasutati teksti kvalitatiivset sisu analüüsi – objekti püüti uurida võimalikult tervikuna. Vastused on analüüsitud arvestades küsimuse tüüpi, kategooriat ja

järjekorda. Kuna rohkem kui pooled vastanutest (52%) soovisid jääda anonüümseks, on nimelisena mainitud vaid neid mäluasutusi, kes on seda lubanud. Küsitluse tulemused on esitatud kolmandas peatükis.

3. EESTI MÄLUASUTUSTE FOTOARHIIVIDE UURINGU TULEMUSED JA ANALÜÜS

Käesolevas peatükis analüüsitakse küsimustikuga saadud vastuseid ja antakse ülevaade uuringu tulemustest.

Esimeses alapeatükis kirjeldatakse digitaalsete fotoarhiivide hetkeseisu. Teises alapeatükis tutvustatakse mäluasutuste digiteerimise korraldust. Kolmandas selgitatakse, milliseid autoriõiguse seadusest tulenevaid nõudeid rakendatakse kasutajate jaoks digitaalsete fotoarhiivide loomisel ja kasutamisel. Selgub autoriõiguse seaduse piirangutest tulenev töökorraldus digitaalsete fotoarhiivide juures. Neljandas alapeatükis tehakse kokkuvõtavad järeldused uuringu tulemustest.

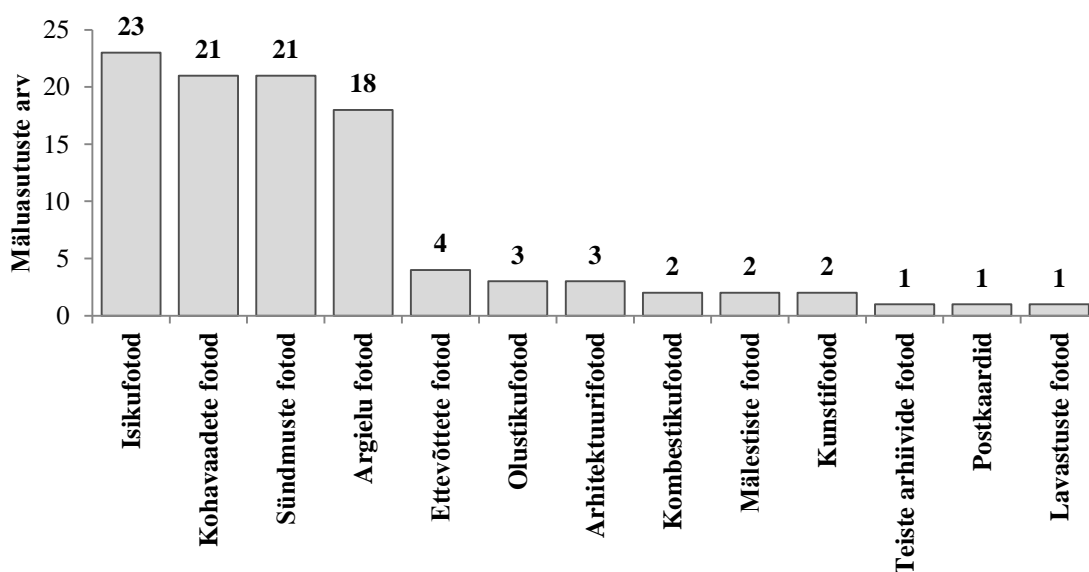
3.1 Hetkeseis digitaalsete fotoarhiivide loomisel ja kasutamisel

Küsimustiku esimesed kaheksa küsimust olid püstitatud selleks, et kaardistada mäluasutuste hetkeseisu – milliseid fotosid on kogutud ja milliseid kogutakse; kuidas fotokogu täiendatakse; kas fotokogu haldab eraldi töötaja; mis aastal loodi digitaalne fotoarhiiv ja kui suur see on; kas ja kuidas digitaalset fotoarhiivi täiendatakse; kelle tööülesanne on tegeleda digitaalse fotoarhiiviga ning mis on tema töökohustused; millise dokumendi alusel digitaalset fotoarhiivi luuakse.

Kõigepealt soovis töö autor teada, milliseid fotosid mäluasutused on kogunud ja koguvad. Näidetena oli küsimuse juurde lisatud märksõnad: „isikufotod“, „kohavaated“, „sündmused“, „argielu“. Samuti sooviti teada fotokogu ajalisi piire. Töö autor kodeeris kõige enam esinenud märksõnade abil kogutavad fotod (vt Joonis 1, lk 45 ja Tabel 1 (Lisa 4)).

Kõige enam toodi vastuste hulgas välja kategooria „isikufotod“, mida kas on kogunud või koguvad 25-st fotokogust 23 (92% vastajatest), järgnesid „kohavaadete fotod“ ja „sündmuste fotod“, mida mõlemal juhul on kogunud/koguvad 25-st mäluasutusest 21 (84%). Populaarsed on ka „argielu fotod“, mida on kogunud/koguvad 18 asutust (72%). 25-st mäluasutusest kogus neli (16%) asutust ka ettevõtete fotosid, 25-st kolm (12%) on

kogunud/koguvad olustikufotosid. Samuti on kogunud/koguvad kolm asutust (12%) arhitektuurifotosid. Kombestikufotosid on kogunud/koguvad 25-st asutusest kaks (8%), sama kordub ka mälestiste- ja kunstifotodega. 25-st asutusest üks asutus (4%) vastas, et on üle võtnud teiste arhiivide fotosid, üks asutus kogub lavastuste fotosid ning Eesti Rahvusraamatukogu vastas, et asutusel puudub fotokogu, kuid on postkaardikogu, mis sisaldab ka fototehnikas postkaarte.

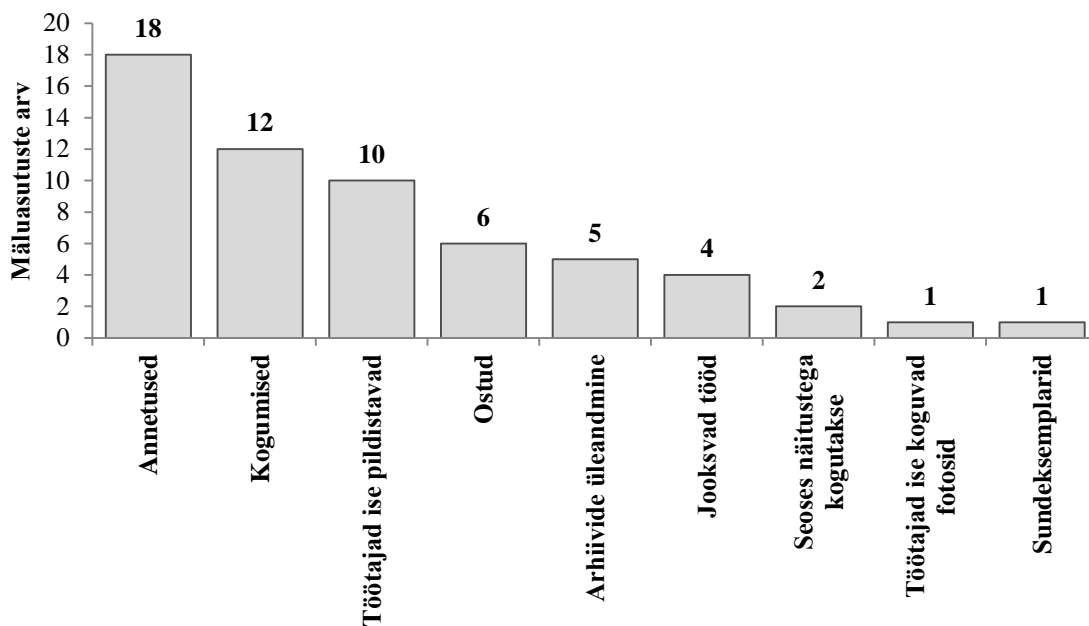

Joonis 1. Mäluasutuste kogutavad fotod teemade järgi.

Vastuste põhjal selgus, et temaatikalt kõige mitmekesisemad on keskmuseumite fotokogud, kes koguvad kõiki fotosid, va teiste arhiivide fotod ja postkaardid. Kõik viis küsitatud asutust Grupp1-s koguvad isikufotosid, kohavaadete fotosid ja sündmuste fotosid. Kaks asutust viiest koguvad argielu fotosid, sama näitaja on ka olustikufotode ja arhitektuurifotode puhul. Üks asutus viiest kogub ka ettevõtete fotosid ning sama näitaja on ka kombestikufotodel, mälestiste fotodel, kunsti- ja lavastuste fotodel. Ülejäänud gruppide puhul jagunevad kogutavad fotod rohkem teemade kaupa, näiteks Grupp2-s ehk maakondlikes muuseumites koguvad kõik seitse küsitatud mäluasutus võrdselt isiku-, kohavaadete, sündmuste ja argielu fotosid. Teiste arhiivide fotod on küsitluse põhjal üle võtnud Grupp4-s olev mäluasutus (arhiiv), kes vastas, et fotosid muud moodi ei kogunegi kui alles mõne teise arhiivi sulgemise käigus üle toodud fotode näol (vt Tabel 2 (Lisa 4)).

Konkreetseid ajalisi piire ükski mäluasutus fotokogule seadnud ei ole. Küsitlusele mitte anonüümseks jäänud vastuste põhjal selgus, et Eesti Ajaloomuuseumi fotokogu ajalised piirid on 1850.-2005. aastad (M. Roosalu, küsitluse vastus, 20.03.2013).

Järgnevalt sooviti teada, kas fotokogu haldab eraldi töötaja või töötajad (vt Tabel 3 (Lisa 4)). Tegemist oli kas-küsimusega, mis võimaldas „Jah“ või „Ei“ vastust. 25-st vastusest 14 (56%) märgiti, et fotokogu haldab eraldi töötaja või töötajad ning 25-st 11-l (44%) juhul ei ole fotokogu jaoks eraldi töötajat palgatud.

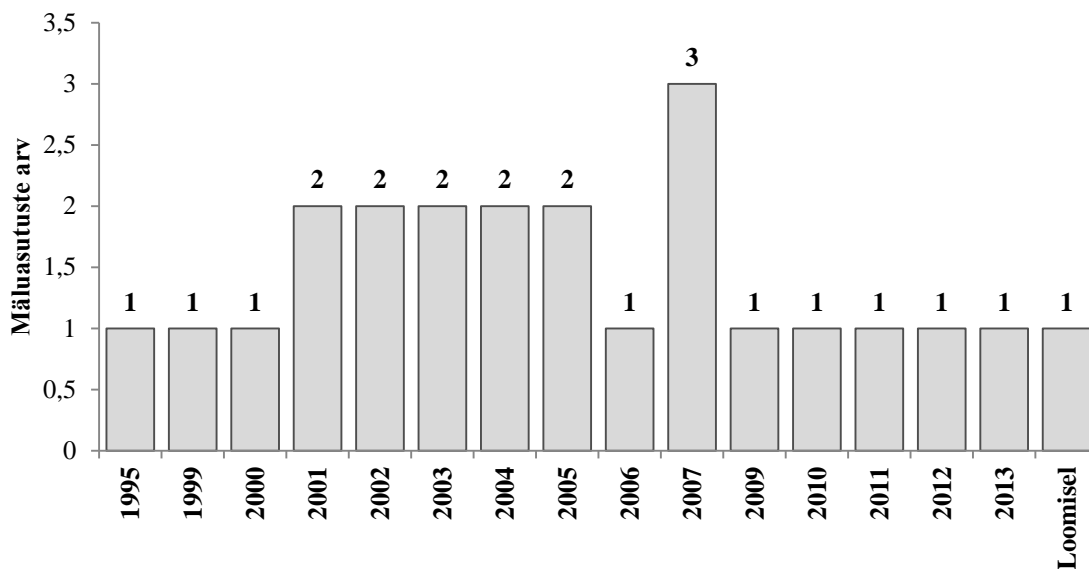
Joonis 2. Mäluasutuste fotokogude täiendamine.

Kolmanda küsimusega soovis töö autor teada, kas ja kuidas fotokogu täiendatakse. Kas-küsimus eeldas, et küsimusele vastatakse „Jah“ või „Ei“ vastusega. Ükski mäluasutus küsimusele eitavalt ei vastanud ning kõik kirjeldasid, kuidas nende fotokogu täiendatakse. Töö autor kodeeris vastused märksõnade abil: „Annetused“, „Kogumised“, „Jooksvad tööd“¹⁷, „Ostud“, „Töötajad ise pildistavad“, „Arhiivide üleandmine“¹⁸, „Töötajad ise

¹⁷ Mäluasutuste vastus küsimusele, kuidas fotokogu täiendatakse.

¹⁸ Arhiivide üleandmise all on vastajad silmas pidanud põhiliselt eraisikute arhiivide üleandmist; mõnel juhul on fotod saadud ka mõne teise mäluasutuse sulgedes.

koguvad“, „Kogutakse seoses näitustega“ ja „Sundeksemplarid“ (vt Joonis 2, lk 46 ja Tabel 4 (Lisa 4)). Vastustest selgus, et 25-st fotokogust 18 (72%) täienevad annetuste näol, 12 (48%) koguvad fotosid kogumiskampaaniate vahendusel ja 10 (40%) kogu töötajad ise pildistavad. Kuus (24%) mäluasutust täiendab fotokogusid ka ostude näol, viis (20%) saab fotokogusse täiendusi ka siis kui neile antakse üle kellegi arhiiv ja neli (16%) asutust saab fotokogusse täiendusi jooksvate tööde näol. Kaks (8%) asutust mainis, et fotosid koguneb ka uute näituseprojektide raames. Ühes (4%) asutuses koguvad töötajad ise fotosid. Rahvusraamatukogu postkaardikogu puhul on tegemist sundeksemplaridega laekumisega.

Joonis 3. Aastad, millal mäluasutustes digitaalsed fotoarhiivid loodi.

Järgnevad küsimused puudutasid juba otseselt digitaalset fotokogu. Esmalt sooviti teada, mis aastal mäluasutuses digitaalne fotokogu või -arhiiv loodi. Vastustest selgus, et digitaalsed fotoarhiivid on loodud 1995.–2013. aastatel ning üks mäluasutus alles loob omale digitaalset fotoarhiivi (vt Joonis 3 ja Tabel 5 (Lisa 4)). Kaks mäluasutust küsimusele ei vastanud. 2002.–2005. aastatel loodi igal aastal kaks uut digitaalset fotoarhiivi, 2007. aastal loodi kolm digitaalset fotoarhiivi ning ülejäänud aastatel loodi igal aastal üks uus digitaalne fotoarhiiv.

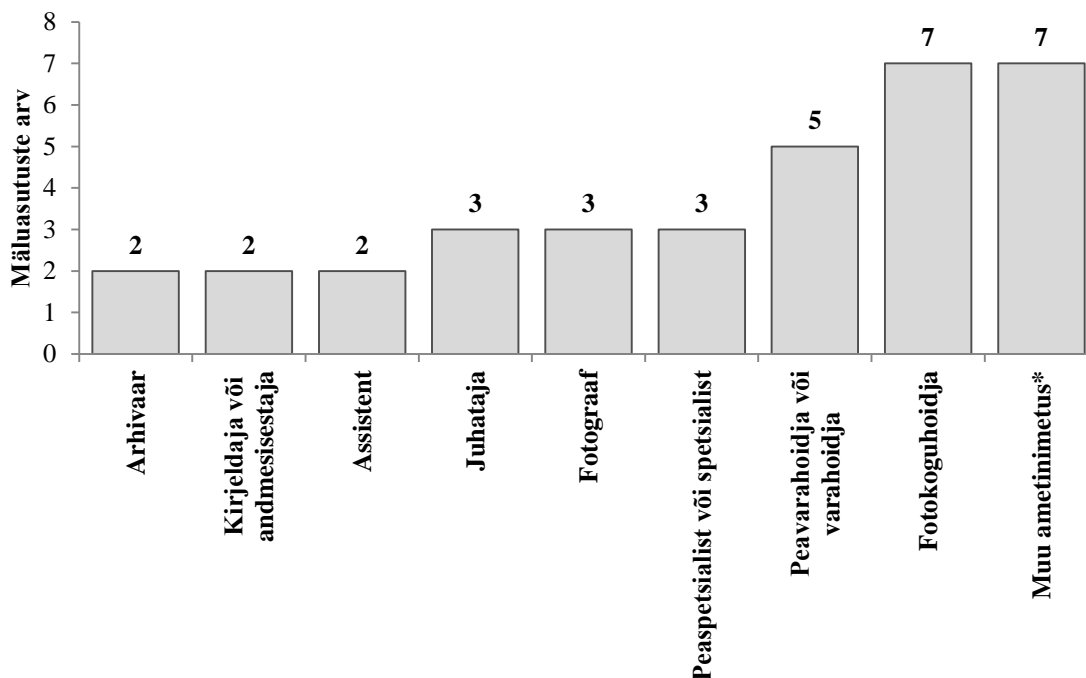
Küsimusele „Kui suur on teie digitaalne fotokogu?“ jättis vastamata kaks fotoarhiivi. Selgus, et 23-st fotokogust neljal on kuni 300 digifotot; kuuel kogul on 1000-10 000 digifotot; 10-l fotoarhiivil on 13 067-170 000 digifotot; ühel mäluasutusel pole hetkeseisuga veel ühtegi digifotot, sest digitaalne fotoarhiiv on loomisel; üks asutus ei osanud oma digitaalse fotokogu suurust hinnata, kuna enamik fotosid on alles paber kandjal, ning Rahvusraamatukogul on 7564 digiteeritud postkaarti. Suurim digitaalne fotokogu on Eesti Rahva Muuseumil, mis sisaldab praegu u 170 000 digitaalset kujutist, sh eseme-, foto- ja joonisekogu digitaalsed kujutised; Eesti Kunstimuuseumi digitaalkogus on praegu 10 743 muuseumi kogudesse kuuluva teose digifotod (digireprod), fotoarhiivi fotodest ja slaididest on digiteeritud 569 säilikut ning muuseumi tegevust, eelkõige dokumenteerivat materjali on digitaalkogus 14 535 digitaalfotot; Tartu Ülikooli Raamatukogul on 31 647 faili, sellest u 7200 on DSpace's¹⁹; Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolisel Arhiivil on 36 700 analoogfotost digiteeritud u 16 000 fotot; Virumaa Muuseum on digiteerinud u 100, Põltsamaa Muuseum u 1000 ja Mahtra Muuseum u 4000 fotot.

Järgnevalt sooviti teada kas ja kuidas mäluasutustes digitaalset fotoarhiivi täiendatakse. Näitena oli juurde lisatud kaks põhilist viisi: „kogutakse uusi digifotosid“ ja „digiteeritakse olemasolevaid fotosid“. Küsimusele jättis vastamata üks mäluasutus. 24-st fotokogust kõik (100%) vastasid, et digitaalset fotoarhiivi täiendatakse olemasolevate fotode digiteerimisega. 19 (79,2%) kogub lisaks digiteerimisele ka uusi digifotosid (vt Tabel 6 (Lisa 4)).

Küsimuse „Kelle tööülesanne on teie asutuses tegeleda digitaalse fotokogu(arhiiviga) ja mis on tema (nende) töökohustused?“ vastustest selgus, et ametikohad ja tööülesanded on vägagi erinevad (vt Joonis 4, lk 49 ja Tabel 7 (Lisa 4)). 23-st küsimusele vastanud mäluasutusest seitsmes (30,4%) asutuses haldab fotokogu fotokoguhoidja, kelle põhilised töökohustused on fotode digitaalarhiivi üleslaadimine ja kirjeldamine. Samuti märgiti, et fotokoguhoidja tegeleb tellimuste vastuvõtmise ja failide väljastamisega uurijatele ning täidab ka meedia ja trükikodade jooksvaid tellimusi; teeb fotodest varukoopiaid; pildistab muuseumi üritusi; skaneerib ja töötleb fotosid muuseumi trükiste jaoks; korrastab

¹⁹ DSpace on tarkvara, mis võimaldab luua akadeemilistel ühingutel, mittetulundusühingutel ja äriettevõtetel avatud digitaalseid kogusid.

negatiivide kogu ja muuseumi elektronkataloogi; digitaliseerib kunstikogu; võtab museaale arvele, pildistab neid ja kannab digiteeritud museaali MuIS-i.

*Muude ametinimetuste juures märgiti ära: IT-spetsialist, IT-arendusjuht, hoiuhaldur, teadur-pedagoog, arvutioperaator, säilitusosakonna operaator.

Joonis 4. Mäluasutuste töötajate ametinimed, kes tegelevad digitaalsete fotokogude(arhiividega).

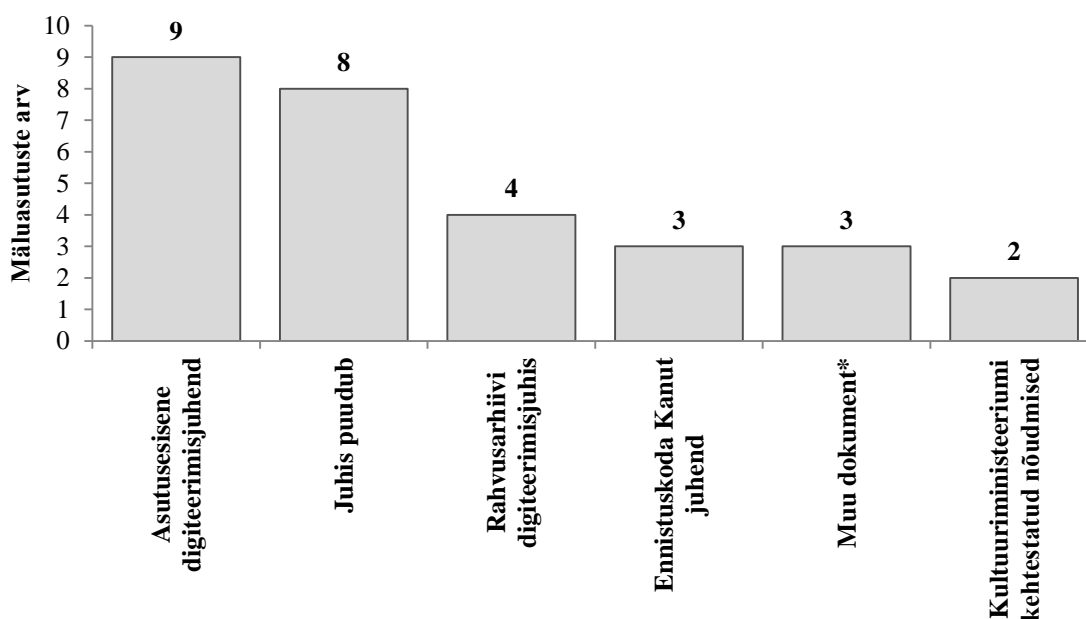
Viies (21,7%) mäluasutuses tegeleb digitaalse fotokogu või -arhiiviga peavarahoidja või varahoidja, kelle töökohustuste juurde kuulub olemasoleva fotokogu digiteerimine ning kogu haldamine ja kasutamine igapäeva töös. Lisaks sellele nimetati varahoidja töökohustusteks taotluste kirjutamist Eesti Kultuurkapitalile; aruannete koostamist; sündmuste, näituste ja koolituste korraldamist; asutuse kodulehekülje täiendamist; publikatsioonide kirjastamist ning asutusele reklaami korraldamist. Kolmes (13%) mäluasutuses tegeleb digitaalse fotokogu või -arhiiviga juhataja. Näiteks Eesti Kunstimuuseumis on digitaalkogu juhataja töökohustused tegeleda arenduste ja üldiste digiteerimisstrateegiatega koostamise ja planeerimisega, lisaks sellele tegeleb juhataja ka klientide ja lepingute sõlmimisega (I.-K. Hein, küsitluse vastus, 25.03.2013); Põltsamaa

Muuseumi juhataja töökohustuste hulka kuulub absoluutselt kõik, mis muuseumis teha tuleb – muuseumi juhataja Rutt Tänav sõnul on töökohustuste loetelu pikk – koristamisest ajakirjale poseerimise ja raadiosaadete ning VIP-ide vastuvõtmiseni (R. Tänav, küsitluse vastus, 28.03.2013). Kolmes (13%) mäluasutuses on digitaalse fotokogu või -arhiiviga seotud peaspetsialist või spetsialist. Näiteks Eesti Kunstimuuseumis tegeleb digitaalkogu spetsialist projektipõhiste arendustega (praegu muuseumi poolt pakutav reproprindi teenus) ja füüsilistest säilikutest koosneva fotoarhiivi skaneerimisega (I.-K. Hein, küsitluse vastus, 25.03.2013). Mujal mäluasutustes peeti spetsialisti töökohustusteks põhiliselt foto- ja digikogude kogumist, digiteerimist ja kirjeldamist.

Kolmes (13%) asutuses on digitaalse fotokogu või -arhiiviga seotud ka fotograafid, kelle peamised töökohustused on digiteerida (st kas skaneerida ja/või pildistada) olemasolevaid fotosid ning pildistada muuseumiga seotud üritusi, näiteks pildistab ja skaneerib Eesti Kirjandusmuuseumi Kultuuriloolise Arhiivi fotograaf tellimuste alusel fotosid (V. Asmer, küsitluse vastus, 28.03.2013). Kahes (8,7%) asutuses haldab fotokogu(arhiivi) arhivaar, kelle kohustused on kogu täiendada, seda kirjeldada ja kogu üle arvestust pidada. Sarnased töökohustused kahes (8,7%) mäluasutuses on ka kirjeldajal või andmesisestajal, keda samuti vastuste hulgas mainiti. Näiteks Kunstimuuseumi digitaalkogu kirjeldaja tegeleb digireprodele metaandmete lisamisega ja digiteeritud teoste avaldamisega andmebaasis (I.-K. Hein, küsitluse vastus, 25.03.2013). Kahes (8,7%) asutuses tegeleb fotokogu(arhiiviga) assistent, kelle kohustused on näiteks fotode arhiveerimine (sh ka arhiivinumbrite andmine) ning tagatis- ja kasutuskoopiate kirjutamine erinevatele kandjatele. Muid ametinimetusi mainiti seitsmel (30,4%) korral: näiteks on fotokogu või -arhiiviga seotud ka IT-peaspetsialist, IT-arendusjuht, peaspetsialist-hoiuhaldur, teadur-pedagoog, arvutioperaator ja säilitusosakonna operaator; Rahvusarhiivi digitaalarhiiviga tegeleb digitaalarhiivinduse büroo. IT-peaspetsialisti töökohustustena nimetati digitaalsete failide säilitamist ja juurdepääsu tagamist; peaspetsialist-hoiuhaldur tegeleb failide kettamassiividele liigutamise ja neile juurdepääsu võimaldamisega; teadur-pedagoogi ülesanneteks on fotode digiteerimine, säilitamine ja süstematiseerimine; säilitusosakonna operaatori tööülesandeks märgiti digiteerimine; Saaremaa Muuseumis tegeleb fotokoguga arvutioperaator, kelle töökohustuste juurde kuuluvad fotode hoiustamine/säilitamine ning digiteerimine, digifotode retrospektiivne sisestamine MuIS-i ning fotode kättetoimetamine uurijatele. Lisaks sellele täidab muuseumi arvutioperaator

muuseumipedagoogi töökohuseid (M. Soorsk, küsitluse vastus, 28.03.2013). IT-arendusjuhi ja digitaalarhiivinduse büroo juures ei märgitud, millised on nende põhilised töökohustused.

Digitaalse fotoarhiivi loomise aluseks on paljudes mäluasutustes juhised ja eeskirjad olemas, kuid kaheksal (34,7%) juhul 23-st vastusest sellised alusdokumendid puuduvad (vt Joonis 5 ja Tabel 8 (Lisa 4)). Üheksal (39,1%) mäluasutusel on tehtud asutusesisene digiteerimisjuhend; neli (17,4%) asutust kasutavad asutusesisesele juhisele lisaks ka Rahvusarhiivi digiteerimisjuhise või ainult Rahvusarhiivi digiteerimisjuhise; kolm (13%) asutust kasutavad Ennistuskoda Kanut juhendit ja kaks (8,7%) mäluasutust järgivad asutusesisesele juhendile lisaks ka Kultuuriministeeriumi kehtestatud nõudmisi. Kolm (13%) mäluasutust on digitaalse fotoarhiivi loomise aluseks võtnud muud juhised, näiteks Tartu Ülikooli Raamatukogu kasutab DSpace'is arhiveerimise juhendit (S. Lembinen, küsitluse vastus, 18.03.2013).

*Muudest dokumentidest nimetati DSpace'is arhiveerimise juhendit ja teiste mäluasutuste põhimõtteid ning eeskirju.

Joonis 5. Dokument (juhise või reeglite), mille alusel mäluasutused digitaalset fotoarhiivi loovad.

Vastuste põhjal selgus, et alusdokumendid digitaalse fotoarhiivi loomiseks puudusid Grupp1-s ühel, Grupp2-s kolmel, Grupp3-s kahel, Grupp4-s ühel ja Grupp6-s ühel mäluasutusel (vt Tabel 9 (Lisa 4)). Rahvusarhiivi digiteerimisjuhised kasutavad Grupp1-s üks, Grupp4-s 2 ja Grupp6-s üks mäluasutus. Asutusesisene alusdokument või digiteerimisjuhised on olemas Grupp1-s kolmel, Grupp2-s kahel, Grupp3-s ühel, Grupp4-s kahel ja Grupp5-s ühel mäluasutusel. Kultuuriministeeriumi nõudmisi järgivad digitaalset fotoarhiivi luues Grupp1-s kaks asutust. Ennistuskoda Kanut juhendi on aluseks võtnud Grupp1-s üks, Grupp2-s üks ja Grupp3-s samuti üks mäluasutus. Muid juhiseid kasutavad Grupp3-s üks ja Grupp5-s kaks asutust.

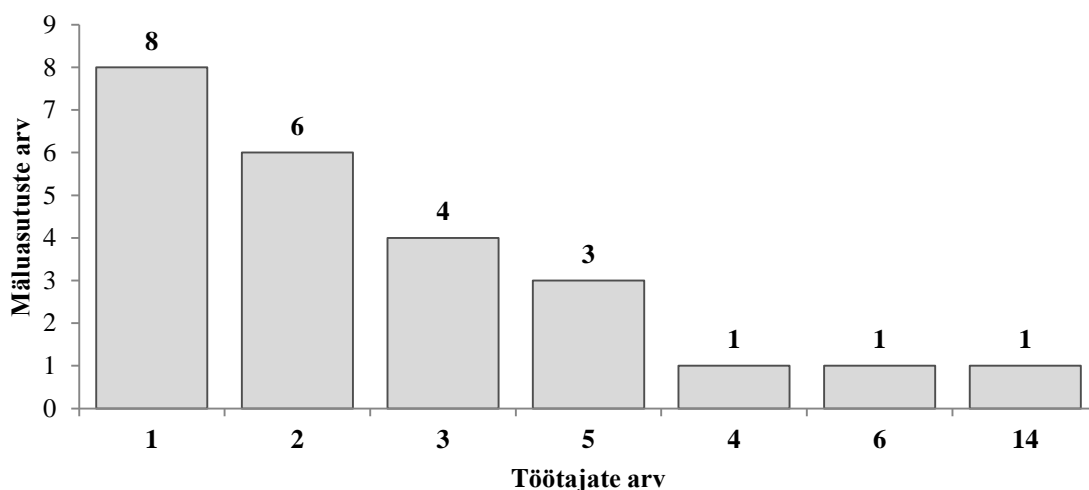
Käesoleva alapeatüki kokkuvõtteks saab öelda, et mäluasutuste digitaalsed fotoarhiivid on loodud aastatel 1995–2013 ning üks digiarhiiv on alles loomisel. Digitaalsete fotokogude suurus on väga erinev, jäädes vahemikku 100-170 000 digikujutist. Kõikides (100%) mäluasutustes täiendatakse digitaalset fotoarhiivi olemasolevate fotode digiteerimisega ning 24-st küsimusele vastanud fotoarhiivist 19 (79,2%) kogub lisaks digiteerimisele ka uusi digifotosid. 56% juhtudest tegeleb fotokogu või -arhiiviga eraldi töötaja(d) ja 44% juhtudest tegeleb sellega muuseumi töötaja, kellel on fotokogu(arhiivile) haldamisele lisaks ka teisi töökohustusi. Kõige rohkem on mäluasutused kogunud või koguvad isikufotosid (92% juhtudest), järgnesid kohavaatefotod ja sündmuste fotod (mõlemal juhul 84%) ning argielu fotod (72% juhtudest). Konkreetsete ajalised piirid on fotokogule seadnud ainult Eesti Ajaloomuuseum. Fotokogusid täiendatakse põhiliselt annetustega (72% juhtudest), järgnevad kogumiskampaaniad (48%), ise pildistamine (40%) ja ostud (24%). Enamjaolt (30,4% juhtudest) haldab mäluasutuste fotokogu fotokoguhoidja, kelle töökohustused põhiliselt on fotode digitaalarhiivi üleslaadimine ja nende kirjeldamine. 39,1% mäluasutustest järgivad digitaalse fotoarhiivi loomisel asutusesisest alusdokumenti, kuid 34,7% juhtudest selline dokument puudub ning eeskujuks ei võeta ka teisi mäluasutusi.

3.2 Fotode digiteerimise korraldus mäluasutustes

Küsimused 9-18 esitati selleks, et saada selgitust digiteerimise korralduse kohta mäluasutustes. Uuriti, mitu inimest on seotud fotode digiteerimisega ning mis on nende erialane ettevalmistus, mis aastal hakati fotosid digiteerima ja mis eesmärgil ning millise

riist- ja tarkvaraga seda tehakse, milliseid digiteerimisalaseid ja metaandmete standardeid kasutatakse, kuidas digiteeritud fotofaile säilitatakse, millised on põhilised digiteerimist takistavad tegurid ning milline on asutuse digiteerimisalane tegevuskava.

Kõigepealt uuriti, mitu inimest on mäluasutuses seotud fotode digiteerimisega – seda nii otseselt (skaneerimine) kui ka kaudselt (koordineerimine, metaandmete lisamine, arhiveerimine). Vastustest selgus, et kaheksal (33,3%) juhul 24-st on asutuses digiteerimisega seotud üks töötaja (vt Joonis 6 ja Tabel 10 (Lisa 4)). Kuuel (25%) juhul on digiteerimisega seotud kaks, neljal (16,7%) juhul kolm, ühel (4,2%) juhul neli, kolmel (12,5%) juhul viis, ühel (4,2%) juhul kuus ning ühel (4,2%) juhul 14 töötajat.

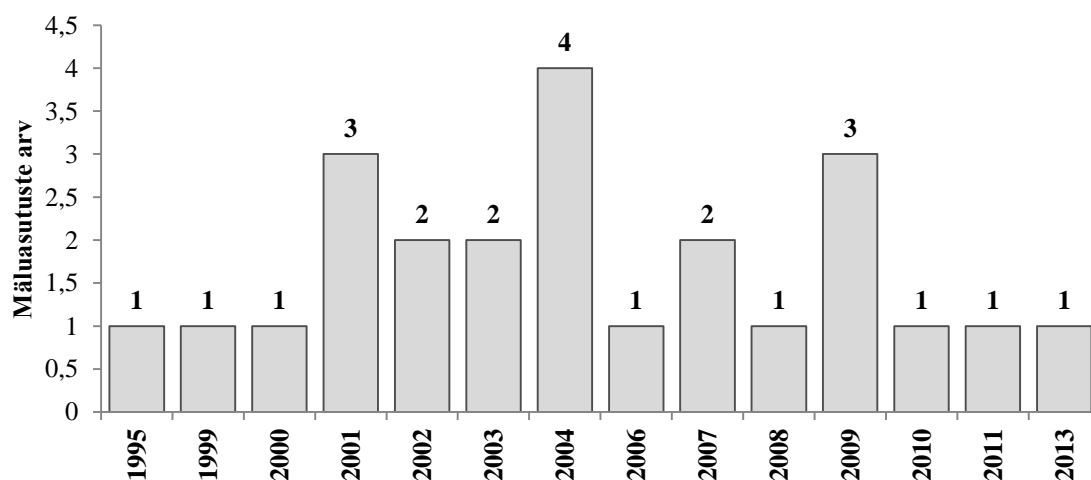
Joonis 6. Digiteerimisega seotud töötajate arv mäluasutustes.

Järgmise küsimuse vastustest selgus fotode digiteerimisega seotud inimeste erialane ettevalmistus. Paljudel juhtudel mainiti, et digiteerimisega seotud töötaja või töötajad on saanud erialase ettevalmistuse läbides eelnevalt erinevaid koolitusi, näiteks on Tartu Ülikooli Raamatukogu digiteerimisega tegelev töötaja läbinud mitmeid fotokogude haldamise koolitusi, sh SEPIA Workshop'i²⁰ Amsterdams 2002. a. (S. Lembinen, küsitluse vastus, 18.03.2013); Pärnu Muuseumi fotokogu töötaja on ennast täiendanud Ennistuskogas Kanut toimunud koolitusel (J. Zoova, küsitluse vastus, 28.03.2013). Vähem kordi toodi välja töötaja kesk- või keskeriharidust. Paljud digiteerimisega tegelevad

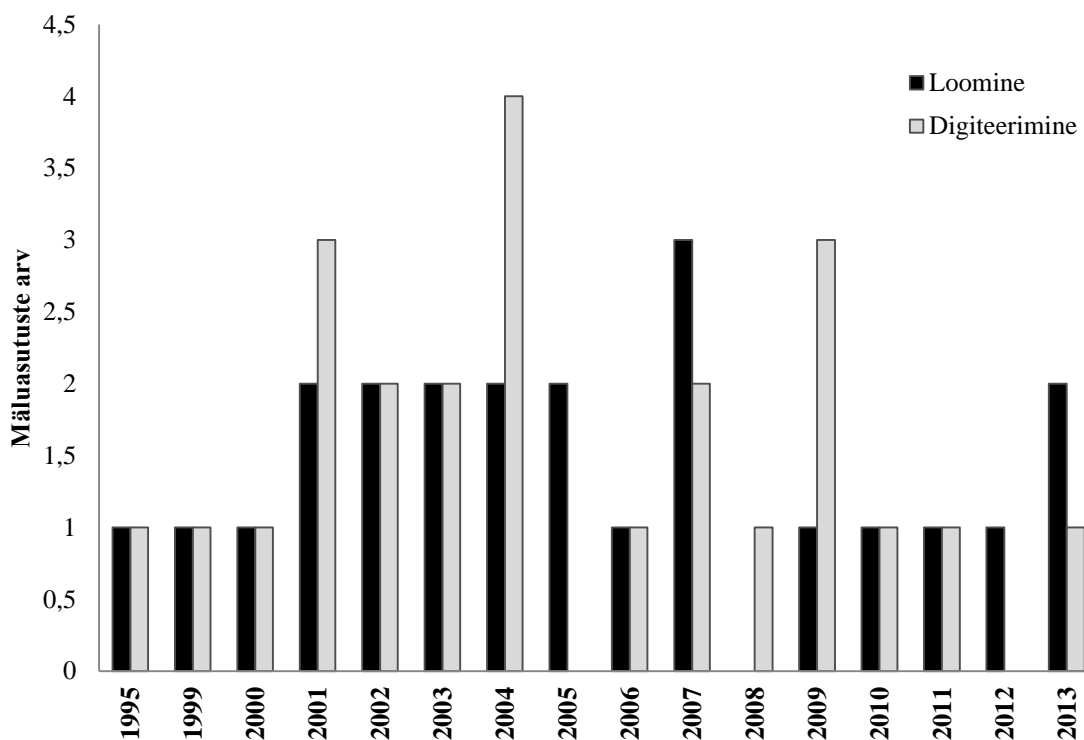
²⁰ Koolitusprogrammi nimi.

töötajad on kas kõrghariduse või rakendusliku kõrgharidusega, näiteks mainiti fotode säilitaja, arhitekti, kujundaja, filoloogi, raamatukogu töötaja, dokumendihalduri, ajaloolase ja bioloogi haridust. Neljal korral märgiti, et digiteerimisega tegelev töötaja on õppinud fotograafiks ning täidab asutuses ka fotograafi tökohuseid. Viiel korral mainiti, et digiteerimisega tegelev töötaja ei ole eelnevalt erialast ettevalmistust saanud.

Edasi huvitas töö autorit, millal mäluasutused hakkasid fotosid digiteerima. 24-st vastusest selgus, et mäluasutused on fotosid hakanud digiteerima aastatel 1995-2013 (vt Joonis 7 ja Tabel 11 (Lisa 4)). 1995. a., 1999. a. ja 2000. a. hakkas fotosid digiteerima igal aastal üks mäluasutus. Alates 2001. a. hakkas fotode digiteerimine mäluasutustes süvenema – 2001. a. hakkasid fotosid digiteerima kolm, 2002. a. kaks, 2003. a. kolm ja 2004.a. neli mäluasutust. 2006. a. asus fotosid digiteerima üks, 2007. a. kaks, 2008. a. üks, 2009. a. kolm, 2010. a. üks, 2011. a. üks ja 2013. a. üks mäluasutus.

Joonis 7. Aastad, millal mäluasutused hakkasid fotosid digiteerima.

Joonis 8. Võrdlus, millal hakati mäluasutustes fotosid digiteerima ning millal loodi digitaalne fotoarhiiv.

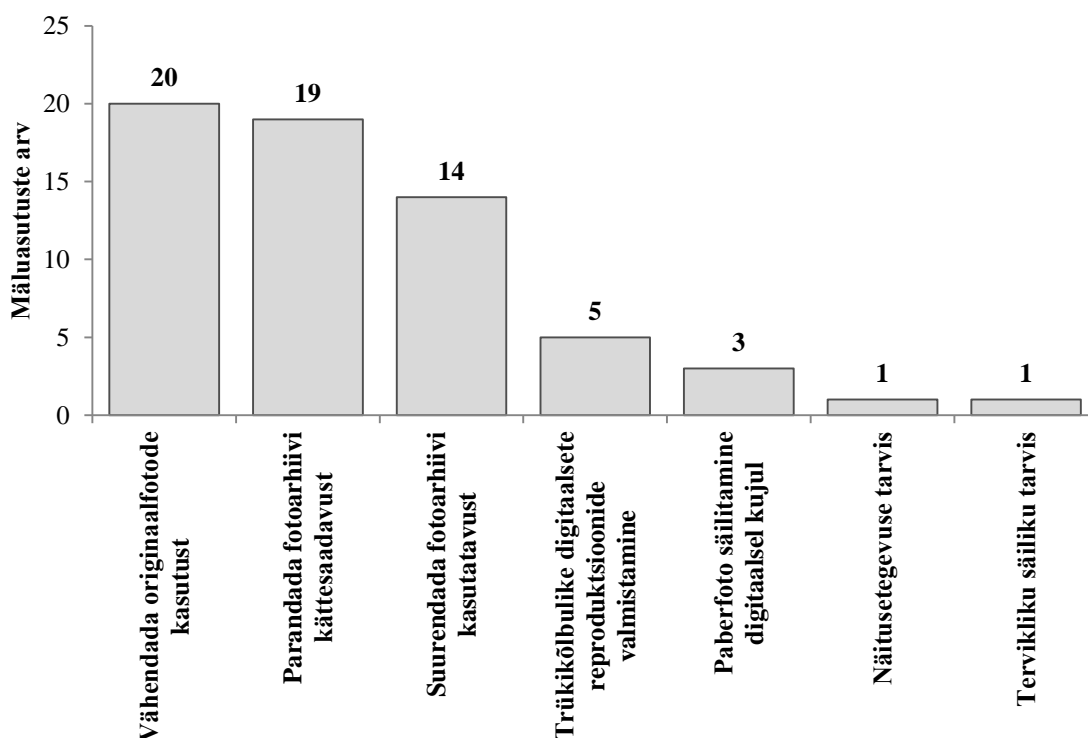
Kui võrrelda omavahel fotode digiteerimise ja digitaalsete fotoarhiivide loomise algusaastaid (vt Joonis 8), siis selgub, et kõik mäluasutused ei hakanud fotosid digiteerima ja digiarhiive looma samal aastal. Nt Ajaloomuuseumis hakati fotosid digiteerima 2004. a.-l, kuid avalik digitaalarhiiv Digiteek²¹ loodi 2012. a.-l; Kirjandusmuuseumi Kultuurilooline Arhiiv hakkas digiteerimisega tegelema 2001. a.-l, kuid digitaalne fotoarhiiv loodi 2005. a.-l; Rahvusraamatukogu lõi digitaalarhiivi DIGAR²² 2005. a.-l, aga postkaardikogu digiteeriti alles aastatel 2009–2010.

Järgmise küsimuse vastustest selgus, mis eesmärgil fotosid digiteeritakse. Näidetena olid küsimusele lisatud selgitavad märksõnad: „Suurendada fotokogu(arhiivi) kasutatavust“, „Parandada fotokogu kättesaadavust“ ja „Vähendada originaalfotode kasutust“. 20-l (80%) juhul 25-st toodi digiteerimise põhjuseks originaalfotode kasutamise vähendamist (vt Joonis 9, lk 56, ja Tabel 12 (Lisa 4)). 19 (76%) mäluasutust digiteerib fotosid, et parandada fotoarhiivi kättesaadavust kasutajatele. 14 (56%) asutust digiteerib fotosid, et

²¹ <https://digiteek.ajaloomuuseum.ee/>

²² <http://digar.nlib.ee/digar/esileht>

suurendada fotoarhiivi kasutatavust. Viis (20%) asutust tõi digiteerimise põhjusena välja ka trükikõlbulike digitaalsete reproduktsioonide valmistamise ning kolm (12%) asutust nimetas põhjuseks veel paberfoto säilitamist digitaalsel kujul. Üks (4%) asutus vastas, et põhjus on digiteerida fotosid näituse tegevuse tarvis. Üks (4%) asutus tõi põhjuseks, et kuna neil on palju segasäilikeid, siis digiteeritakse fotod koos ülejäänud säilikuga terviklikkuse eesmärgil.

Joonis 9. Mäluasutuste fotokogude digiteerimise eesmärgid.

Selleks, et fotosid digiteerida, kasutavad mäluasutused mitmekesist riist- ja tarkvara. Küsimusele, millist tehnikat ja programme digiteerimiseks kasutatakse, jättis 23-st küsitlusele vastanud asutusest üks vastamata ning üks asutus vastas, et tehnika puudub, sest digitaalne fotoarhiiv on alles loomisel. Peaaegu kõik ülejäänud mäluasutused kasutavad fotode digiteerimiseks ühte või mitut skännerit ja/või ühte või mitut fotokaamerat, näiteks Eesti Ajaloomuuseum kasutab selleks skannereid Epson Perfection V750 PRO ja Epson Expression 10000XL, ning fotokaamerat Nikon D30 (M. Roosalu,

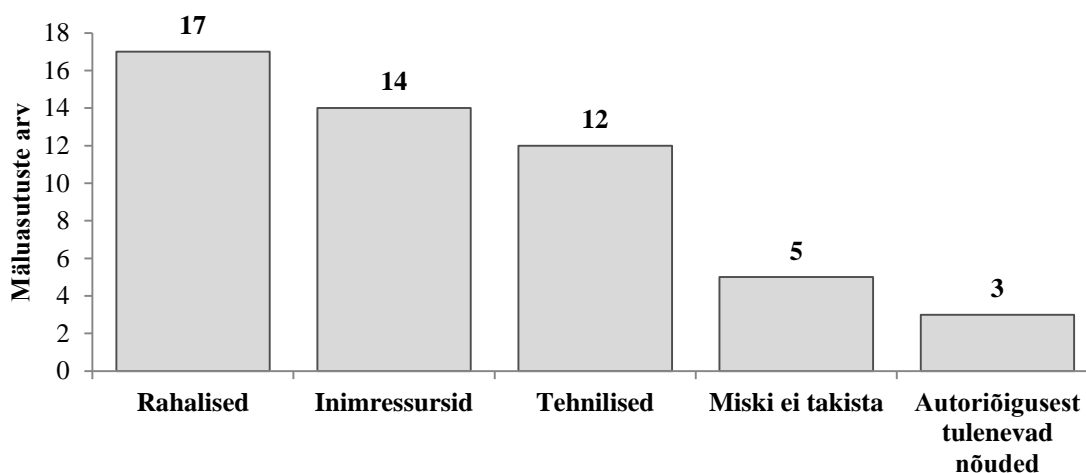
küsitluse vastus, 20.03.2013); Eesti Rahva Muuseum kasutab filmiskännereid Nikon Coolscan LS4000 ja Coolscan V, lauaskännereid Epson Expression 1680PRO klaasnegatiivide ja GT-15000 suuremõõtmelistele originaalide skaneerimiseks, fotokaamerateist on kasutusel Nikon D200 ja D600 (A. Karm, küsitluse vastus, 28.03.2013); Põltsamaa Muuseum digiteerib fotosid skänneriga HP Laserjet 3020 (R. Tänav, küsitluse vastus, 28.03.2013). Muinsuskaitseamet ja Virumaa Muuseum ostavad digiteerimisteenust sisse, nt Virumaa Muuseumi fotod on digiteeritud ennistuskogas Kanut (P. Põldma, küsitluse vastus, 25.03.2013). Tarkvarana nimetati: Epson Scan, CanoScan, Adobe Photoshop, ArcPhotostudio, FastStone Image Viewer, GIMP ja Microsoft Office Picture Manager.

Edasi sooviti teada, milliseid digiteerimisalaseid ja metaandmete standardeid mäluasutused kasutavad, mis formaadis on ja kuidas säilitatakse digitaalne tagatiskoopia (*masterfail*), ja millises formaadis luuakse kasutuskoopiaid. 25-st fotokogust vastasid mõlemale küsimusele 23 asutust. Vastuste põhjal selgus, et mäluasutused kasutavad fotosid skaneerides ja pildistades TIFF- ja/või JPG-formaati. Skaneerimisresolutsiooni miinimumina toodi välja 72 dpi-d ja maksimumina 3600 dpi-d. Paberfotosid skaneeritakse põhiliselt resolutsioonis 300-600 dpi-d, negatiivide puhul rakendatakse 3200-3600 dpi-d. Tagatiskoopiaid salvestatakse põhiliselt TIFF-formaadis, kasutuskoopiaid TIFF- ja/või JPG-formaadis. Eesti Ajaloomuuseum lisas ka, et kaameraga pildistades on fotode suurus 3264x4928 pikslit (M. Roosalu, küsitluse vastus, 20.03.2013). Metaandmete standardeid ei osanud ükski mäluasutus eraldi välja tuua. Korra mainiti, et jälgitakse Kultuuriministeriumi kehtestatud failinimede standardit MuIS-i jaoks.

Järgnesid küsimused: „Kuidas teie mäluasutuses digiteeritud fotofaile säilitatakse? Kui pikaks perioodiks kindlustavad need meetodid teie arvates digitaalse teabe säilivuse?“, millele 23-st asutusest vastati, et digifotosid säilitatakse näiteks asutuse serveris ning varukoopiaid hoitakse füüsiliselt eraldi serveriketastel või salvestatakse magnetlintidele. Üheksa mäluasutust salvestavad failid dvd-plaatidele ja/või välistele kõvaketastele. Seda, kui pikaks perioodiks need meetodid kindlustavad digitaalse teabe säilivuse, ei osanud ükski vastaja öelda.

Edasi soovis töö autor teada, millised on mäluasutustes põhilised digiteerimist takistavad tegurid. Selgitavate märksõnadena lisati küsimusele juurde: „Rahalised“, „Tehnilised“,

„Inimressursid“ ja „Autoriõigusest tulenevad nõuded“. 25-st fotokogust vastas küsimusele 24 (vt Joonis 10 ja Tabel 13 (Lisa 4)). Neist 17 vastanut (70,8%) tõi takistava tegurina välja raha puudumist ning mõni lisas juurde, et rahapuudus mõjutab ka teisi digiteerimist takistavaid tegureid. Näiteks vastas Eesti Kunstimuuseumi digitaalkogu juhataja Ivar-Kristjan Hein: „Põhiliselt on tegemist rahaliste ressursside piiratusega, sellest tulenevalt on raskusi ka uuema tehnika soetamisel, raha seab piirangud ka inimressursi kasutamisele. Ükskõik kuidas seda küsimust vaadata, on enamus probleemidest seotud raha vähesusega“ (I.-K. Hein, küsitluse vastus, 20.03.2013). Pärnu Muuseumi fotokoguhoidja Jasper Zoova kirjutas: „Minu arvates on need kolm esimest küsimuses ette antud tegurit omavahel tihedasti seotud justkui iseenda saba neelav maduuss“ (J. Zoova, küsitluse vastus, 28.03.2013). Inimressursi ehk selle puudumise tõi digiteerimist takistavaks teguriks 14 (58,3%) vastajat. Tehnilised tegurid takistavad digiteerimist pooltel (50%) küsimusele vastanud asutusel. Autoriõigusest tulenevad nõuded on takistuseks kolmel (12,5%) asutusel. Viis (20,8%) mäluasutust vastas, et neil puuduvad digiteerimist takistavad tegurid.

Joonis 10. Mäluasutuste digiteerimist takistavad tegurid.

Seoses digiteerimisega soovis töö autor teada, milline on mäluasutuste digiteerimisalane tegevuskava ja mis koht on selles fotode digiteerimisel. Küsimusele vastasid kõik mäluasutused ning paljud neist märkisid, et eesmärk on kõik fotod digitaliseerida. Samas

toodi välja, et fotosid digiteeritakse võrdselt teiste museaalidega. Viis mäluasutust vastas, et neil konkreetne digiteerimisalane tegevuskava puudub.

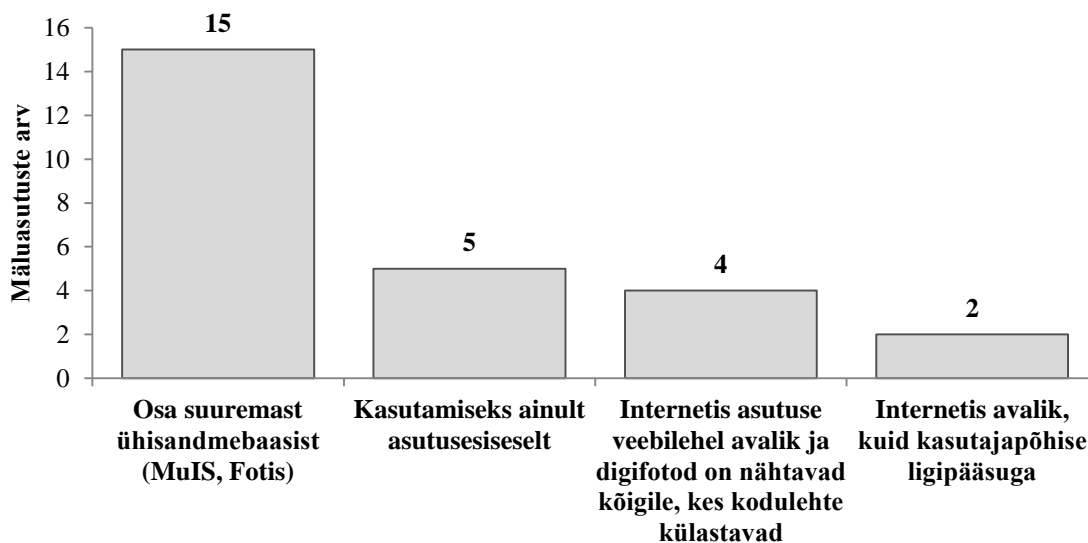
Alapeatüki kokkuvõtteks võib üldistada, et kõige varem alustati fotode digiteerimisega 1995. aastal ja kõige hiljem alles sel aastal. Suurem osa ehk 80% mäluasutustest tõi fotode digiteerimise eesmärgina originaalfotode kasutamise vähendamise vajadust, 76% mäluasutustest digiteerib fotosid, et parandada fotoarhiivi kättesaadavust kasutajatele ning 56% asutustest nimetas põhjuseks soovi fotoarhiivi kasutatavust suurendada. 33,3% asutustes on digiteerimistöodega seotud üks inimene, kuid vastustes mainiti ka kahte, kolme, nelja, viite, kuute ja ühel juhul ka neljateistkümnet digiteerimisega seotud töötajat. Mäluasutustes digiteerimist korraldavad töötajad on erineva taustaga – on kesk-, keskeri-, kõrg- ja rakendusliku kõrgharidusega töötajaid, kellest paljud on saanud ka erialase ettevalmistuse läbi erinevate koolituste. Neljal juhul on digiteerimisega tegelev töötaja õppinud fotograafiks ning täidab asutuses ka fotograafi tökohuseid; viiel korral mainiti, et digiteerimisega tegelev töötaja ei ole eelnevalt erialast ettevalmistust saanud. Mäluasutused omavad fotode digiteerimiseks sobivat riist- ja tarkvara – fotod kas skaneeritakse või pildistatakse resolutsiooniga minimaalselt 72 dpi-d ja maksimaalselt 3600 dpi-d ning salvestatakse TIFF ja/või JPG formaadis. Digifotod säilitatakse ning varukoopiaid hoitakse põhiliselt füüsiliselt eraldi serveriketastel või salvestatakse magnetlintidele. Üheksa mäluasutust salvestavad failid dvd-plaatidele ja/või välistele kõvaketastele. Põhiline digiteerimist takistav tegur mäluasutustes on rahapuudus, mis omakorda mõjutab ka tehnilisi ja inimressurse. Vaatamata sellele, et osadel mäluasutustel puudub konkreetne digiteerimisalane tegevuskava, on enamiku asutuste eesmärk digitaliseerida kõik fotod.

3.3 Autoriõiguse seadusest tulenevad piirangud digitaalsete fotokogude loomisel, avalikustamisel ja kasutamisel

Küsimustiku viimased kuus küsimust esitati selleks, et saada vastused kolmandale uurimisküsimusele: „Kuidas teevad Eesti mäluasutused, arvestades autoriõiguse seadusest tulenevaid piiranguid intellektuaalse omandi kasutamisele, digifotod oma kasutajate jaoks

kättesaadavaks ning milliseid autoriõiguse seadusest tulenevaid nõudeid rakendatakse internetis kasutajate jaoks digitaalsete fotoarhiivide loomisel ja kasutamisel?”

19. küsimus oli ainuke valikvastustega küsimus. Uuriti, kas mäluasutuste digitaalne fotokogu(arhiiv) on: „Osa suuremast ühisandmebaasist“, „Internetis asutuse veebilehel avalik ja digifotod on nähtavad kõigile, kes kodulehte külastavad“, „Internetis avalik, kuid kasutajapõhise ligipääsuga (kasutajanimi on nii asutuse töötajatel kui ka kodulehekülje külastajal on võimalik ennast kasutajaks registreerida)“, „Kasutamiseks ainult asutusesiseselt“ või kasutatakse muud veebilahendust. Küsimusele vastas 25-st fotokogust 23 (vt Joonis 11 ja Tabel 14 (Lisa 4)). Vastustest selgus, et 15 (65,2%) mäluasutuse digitaalne fotoarhiiv on osa suuremast ühisandmebaasist nagu MuIS või FOTIS; nelja (17,4%) asutuse digitaalne fotoarhiiv on internetis asutuse veebilehel avalik ning digifotod on nähtavad kõigile, kes kodulehte külastavad; kahe (8,7%) asutuse fotod on internetis avalikud, kuid kasutajapõhise ligipääsuga ning viie (21,7%) asutuse digitaalne fotoarhiiv on kasutamiseks ainult asutusesiseselt.

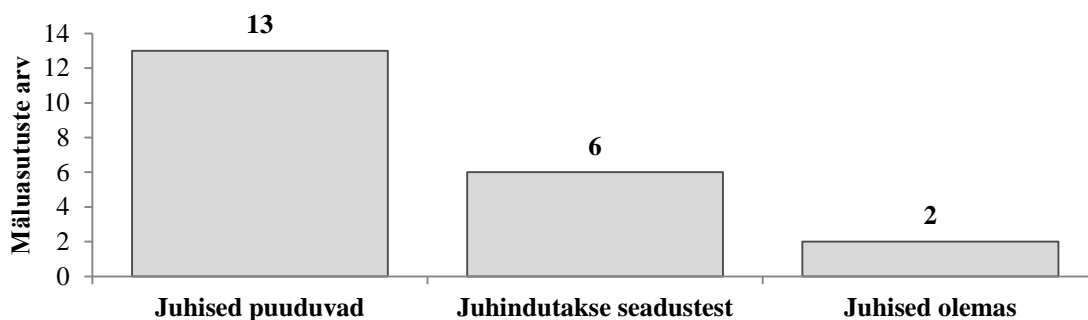
Joonis 11. Digitaalsete fotoarhiivide liigid.

Vastustest tuli ilmsiks, et osad mäluasutused märkisid valikvastustest ära rohkem kui ühe valiku. Näiteks Eesti Rahva Muuseum ja Saaremaa Muuseum hoiavad fotosid ühisandmebaasis MuIS ja säilitavad digifotosid ka digiarhiivis, mis on kasutamiseks ainult asutusesiseselt. Mäluasutusi gruppide kaupa liigitades (vt Tabel 15 (Lisa 4)) selgus,

et Grupp1-s ehk keskmuseumides kasutavad kolm asutust ühisandmebaasi; internetis avalik, kuid kasutajapõhise ligipääsuga digitaalne fotoarhiiv on kahel asutusel ning asutusesisene digiarhiiv on ainult ühel asutusel. Grupp2-s ehk maakondlikes muuseumides hoiavad kuus mäluasutust oma fotosid ühisandmebaasis ning kahel asutusel on digifotod kasutamiseks ainult asutusesiseselt. Grupp3-s ehk ülejäänud muuseumite vastasid kolm mäluasutust, et nende digitaalne fotoarhiiv on osa suuremast ühisandmebaasist ning kaks asutust märkis, et nende digitaalne fotoarhiiv on asutusesiseseks kasutamiseks. Grupp4-s ehk arhiividest vastasid kaks asutust, et digifotosid hoitakse ühisandmebaasis ning üks asutus, et digifotod on asutuse veebilehel nähtavad kõigile, kes kodulehte külastavad. Grupp5-s ehk raamatukogude hulgas ei ole ühtegi asutust, kes hoiaks digifotosid ühisandmebaasis, kuid üks asutus vastas, et nende fotod on kõigile nähtavad asutuse kodulehel. Grupp6-s ehk muudes mäluasutustes märkis üks asutus, et nende digifotod on osa suuremast ühisandmebaasist ning kaks asutust ütlesid, et nende digifotod on asutuse veebilehel nähtavad kõigile.

Edasi uuriti, kas kõik fotokogus olevad digifotod on internetis avalikustatud ning kui ei ole, siis milliseid fotosid avalikult ei näidata. Selgus, et kuuel (24%) mäluasutusel 22-st küsimusele vastanud asutusest on kõik fotod internetis avalikustatud ning 16-l (64%) mäluasutusel ei ole kõik fotod avalikustatud (vt Tabel 16 (Lisa 4)). Vastuste hulgas märgiti, et avalikustamata on digifotod, mida kaitsevad isikuandmete kaitse seadus ja/või autoriõiguse seadus; üks mäluasutus ütles, et avalik juurdepääs puudub eetilistel ja esteetilistel põhjustel haigusnähtude kollektsiooni digikujutistele ning üks muu asutus vastas, et avalikustamata on näiteks matusefotod. Mainiti ka fotosid lastest, üleandja poolt avalikustada keelatud fotosid ja *masterfaile*.

Järgnes küsimus, kas mäluasutustel on olemas eraldi juhised või reeglistik, mille alusel digifotosid internetis avalikustatakse. Küsimusele vastas 25-st mäluasutusest 21 asutust. Selgus, et juhised või reeglistik, mille alusel digifotosid internetis avalikustatakse, on olemas vaid kahel (9,5%) mäluasutusel, kuus (28,6%) mäluasutust juhivad otse seadustest ja 13 (61,9%) asutusel puudub igasugune juhised või reeglistik (vt Joonis 12, lk 62 ja Tabel 17 (Lisa 4)).

Joonis 12. Juhised või nende puudumine, mille alusel mäluasutused internetis digifotosid avalikustavad.

Grupp1-s juhitud viiest küsitatud keskmuseumist kolm seadustest, mille alusel digifotosid internetis avalikustada; ühel asutusel on olemas eraldi juhised ning ühel asutusel juhised puuduvad. Grupp2-s viiel küsitatud maakondlikul muuseumil juhised puuduvad ning üks asutus juhitud seadustest; Grupp3-s puuduvad juhised kahel muuseumil ning üks juhitud seadustest; Grupp4-s on kolm arhiivi, kellel juhised puuduvad; Grupp5-s on ühel raamatukogul olemas eraldi juhised ning üks juhitud seadustest ning Grupp6-s puuduvad kahel mäluasutusel juhised, mille alusel digifotosid internetis avalikustada (vt Tabel 18 (Lisa 4)).

Digifotode avalikustamisel internetis tuleb tagada teoste autoriõiguse kaitse. Mäluasutused töid vastustes põhiliselt välja, et tagavad digifotode kaitse sellega kui teose juures on viide autori või allika nimele ja/või autoriõiguse seadusele. Mõni asutus mainis ka seda, et fotod avaldatakse veebis vaatamiseks madala resolutsiooniga, või avalikustatakse fotod, millele on fotode üleandja poolt luba antud. Näiteks vastas Eesti Ajaloomuuseumi fotokoguhoidja Merilis Roosalu, et Ajaloomuuseumi digiarhiivis on fotokujutiste juures viide autori nimele (Ajaloomuuseumi fotograaf) ning kasutusõiguse piirangutele, milles on öeldud, et pildi edasine kasutaja on vastutav autoriõiguse seaduse täitmise eest (M. Roosalu, küsitluse vastus, 20.03.2013). Eesti Kunstimuuseumi digitaalkogu juhataja kirjutas, et fotod on interneti lehel vaatamiseks ning alla laadida saavad faile interneti lehelt oma asutuse töötajad, kellel on avalikus andmebaasis olevaid fotosid vaja tööks, samuti ka haridusliku eesmärgiga kasutajad, kellel on võimalik saada internetilehelt jpeg-formaadis kasutuskooopia (I.-K. Hein, küsitluse vastus, 25.03.2013).

Kuna üks sihtgruppe mäluasutustele on haridus- ja kultuuriasutused, tundis küsitluse läbiviija huvi, kas mäluasutused pööravad eraldi tähelepanu sellele, kuidas haridusasutused (nt üldhariduskoolid, kõrgkoolid) saaksid digitaalset fotokogu kui kultuuripärandit võimalikult optimaalselt kasutada. 25-st asutusest vastas küsimusele 24 ning selgus, et viis (20,8%) asutust pööravad sellele eraldi tähelepanu ja 19 (79,2%) ei pööra (vt Tabel 19 (Lisa 4)).

Lõpuks uuriti, kuidas saaksid mäluasutused haridus- ja kultuuriasutustega paremini koostööd teha. Sellele vastasid mäluasutused erinevalt, näiteks üks vastus oli, et asutuses töötab selleks muuseumi pedagoog. Veel pakuti välja, et õpetajad/õppejõud võiksid õpilastele muuseumitesse ja arhiividesse rohkem ekskursioone teha ning kultuuriasutustega laabuks koostöö tõhusamalt läbi näituste ja ühisprojektide. Veel nähti võimalust pakkuda tudengitele praktikakohti nt andmete sisestamisel andmebaasi MuIS või digifotode kirjeldamisel. Eesti Rahva Muuseumist vastati nii: „Mäluasutus on ka haridus- ja kultuuriasutus. Eks see koostöö toimubki läbi meie loengute ja näituste ja trükiste, ka ERMi kirjasaatjate võrk oma võistlustega aitab meie kogusid (sh ka fotokogu) laiemalt tutvustada“ (K. Kaelep, küsitluse vastuse, 28.03.2013). Tartu Ülikooli raamatukoguhoidja Sulo Lembinen kirjutas: „Koostöö üldiselt laabub, tuleb arvestada sellega, et igal asutusel on oma tegevuseelised. Probleemid tulenevad pigem ametkondlikust rahastamismudelist (kultuuriasutused kuuluvad Kultuuriministeeriumi haldusalasse, haridusasutused Haridus- ja Teadusministeeriumi haldusalasse)“ (S. Lembinen, küsitluse vastus, 18.03.2013). Rahvusraamatukogu vastas: „Tuleb oma kogusid tutvustada ja teha nad võimalikult mugavalt kasutatavaks nii inimesele erinevate seadmetega, kui ka andmevahetuseks erinevate süsteemide, portaalide jne. vahel“ (L. Abner, küsitluse vastus, 03.04.2013). Mahtra Muuseumi vastus oli: „Peab olema kahepoolne tahe! Info parem jagamine“ (R. Talvoja, küsitluse vastus, 25.03.2013). Veel pakkusid mäluasutused haridus- ja kultuuriasutustega parema koostöö nimel välja koolitusi; arvati ka, et tuleks leida sidusus läbi eri ainete õppekavade, pakkuda erinevat teemakäsitlust ning elavat keskkonda.

Alapeatüki kokkuvõtteks saab märkida, et 65,2% mäluasutustest hoiab oma digifotosid ühisandmebaasis (MuIS või FOTIS)²³; 21,7% asutuste digitaalne fotoarhiiv on

²³ Muuseumid hoiavad digifotosid MuIS-is; Rahvusarhiiv ja kõik Rahvusarhiivi allüksused hoiavad digifotosid FOTIS-es.

kasutamiseks ainult asutuse töötajatele; 17,4% asutuse digitaalne fotoarhiiv on internetis asutuse veebilehel avalik ning fotod on kõikidele kodulehekülje külastajatele nähtavad ning 8,7% asutuse fotod on internetis kasutatavad autoriseeritud kasutajatele. Samas 64% mäluasutustest, kelle digitaalne fotoarhiiv on veebis nähtaval, ei ole siiski kõiki fotosid avalikustanud ning põhiliselt jäetakse veebilehel avaldamata digifotod, mida kaitseb autoriõiguse seadus.

Märkimisväärne on aga, et 61,9% mäluasutustel puudub konkreetne juhispõhine või reeglistik, mille alusel digifotosid internetis avalikustada, ainult 28,6% asutustest juhendab seadustest ning 9,5%-l on olemas kindel juhispõhine või reeglistik. Digifotode avalikustamisel internetis tagatakse autoriõiguse kaitse põhiliselt viidates autorile või allikale ja/või autoriõiguse seadusele. 79,2% mäluasutusi ei pööra vastanute hinnangul tähelepanu ka sellele, kuidas saaksid haridusasutused digitaalset fotoarhiivi kui kultuuripärandit võimalikult optimaalselt kasutada. Mäluasutused pakkusid välja, et haridus- ja kultuuriasutused saaksid nendega paremini koostööd teha, kui nad osaleksid näituste- ja ühisprojektide juures, tooksid õpilasi mäluasutustesse ekskursioonile ning praktikale; toodi välja ka, et mäluasutusel tuleb ise oma kogusid tutvustada ning teha need kasutajate jaoks võimalikult mugavalt käsitletavaks.

3.4 Uuringu tulemuste võrdlus varasemate käsitletute ja autoriõiguse seadusest tulenevate nõuetega

Kultuuripärandi digitaalsena säilitamine võimaldab kõigil ühiskonnaliikmetel seda ulatuslikumalt kasutada, lisab uusi võimalusi elukestva õppe korraldamiseks, tutvustab riiki ja tema kultuuri üle maailma. Kehtiv intellektuaalomandi kaitse süsteem piirab aga digitaalse informatsiooni kättesaadavaks tegemist internetis ja toob kaasa kasutajate tahtlikud või tahtmatud eksimised autoriõiguste kaitse seaduste vastu. Probleemi olemasolu on rõhutatud mitmetes uurimustes. Dryden märgib, et autorikaitset tajutakse probleemina, kui teemaks on kultuurilise pärandi kättesaadavaks tegemine internetis, kuna digiteerimisjuhendite kohaselt ei tohi üht või teist intellektuaalset omandit internetis kättesaadavaks teha ilma autorite loata. Drydeni sõnul välistatakse haruldased dokumendid internetipõhise ligipääsu jaoks, kuna hoidlatel puuduvad ressursid

tuvastamaks ja hankimaks autorite lubasid või kuna mäluasutused tõlgendavad autoriõigusi konservatiivselt (vt ptk 1.2.3, lk 28). Umeh toob välja, et autorikaitse põhilised tülküsimused ja väljakutsed pärinevad õiguslikult kaitstud teoste paljundamise ja kommunikeerimise või levitamise seotud aladelt ja internetile on viidatud kui „maailma võimsaimale koopiamašinal“ (vt ptk 1.2.3, lk 27). Kuusiku uurimusest selgus, et infoühiskonna üheks kaasaja probleemiks kõikides eluvaldkondades on intellektuaalse omandiga seonduvad õigused ja et see puudutab ka digiteerimist ning koopiade tegemist kultuuripärandist (vt ptk 1.3.2, lk 32). Probleemi tõsidus tuli välja ka käesoleva uurimistööküsitluse tulemustest, kus 64% mäluasutustest, kelle digitaalne fotoarhiiv on veebis nähtaval, ei ole kõiki fotosid digitaalses fotoarhiivis avalikustanud, sest neid teoseid kaitseb autoriõiguse seadus (vt ptk 3.3, lk 61). 21,7% juhtudest on mäluasutuse digitaalne fotoarhiiv kasutamiseks ainult asutuse töötajatele, ülejäänud asutused hoiavad digifotosid kas ühisandmebaasis ja/või digitaalses fotoarhiivis, millel on kasutajatele seatud juurdepääsupiirangud või mis on veebilehe vahendusel nähtavad kõigile kodulehekülje külastajatele.

Mäluasutused on osad suurematest üksustest, mis tihti loovad ja kasutavad autorikaitsega seotud ressursse. Agnew märkis, et iga organisatsioon, mis loob või kasutab autorikaitsega informatsiooni, peaks välja töötama ja avaldama oma asutuses vastava autorikaitse eeskirja ning ideaalis peaks see eeskiri hõlmama kogu organisatsiooni (vt ptk 1.2.3, lk 26). Kadri Merila uurimistööst selgus, et Eesti raamatukogudes alustati trükitud kultuuripärandi digiteerimist 2000. ja 2001. aastal, kuid paljudes mäluasutustes puudusid ühtsed põhimõtted kultuuripärandi digiteerimisele (vt ptk 1.3.2, lk 32). Käesoleva uuringu tulemused näitavad, et fotode digiteerimist alustati Eesti mäluasutustes aastatel 1995–2013 ning samadesse aastatesse langeb ka digitaalsete fotoarhiivide loomine. Uuringu tulemustest selgus, et 23-s küsimustele vastanud asutuses on 24 fotokogu ning Rahvusraamatukogul on postkaardikogu. Küsitluse tulemustest tuli välja, et üle poolte küsitletud mäluasutustest (61,9%) ei oma konkreetset juhust või reeglistikku, mille alusel digifotosid internetis avalikustada (vt ptk 3.3, lk 61). Paraku puudub 34,7% mäluasutustel ka alusdokument, mida järgida digitaalse fotoarhiivi loomisel. Sellekohane asutusesisene alusdokument olemas 39,1% mäluasutustel, 52,1% mäluasutusi järgivad teiste asutuste poolt kehtestatud nõudmisi (17,4%) kasutavad asutusesisesele juhisele lisaks Rahvusarhiivi digiteerimisjuhust või ainult Rahvusarhiivi digiteerimisjuhust, 13%

asutustest juhindub Ennistuskoda Kanut juhendist, 8,7% järgib asutusesisesele juhendile lisaks Kultuuriministeeriumi kehtestatud nõudmisi ning 13% asutustest on digitaalse fotoarhiivi loomise aluseks võtnud muud juhised (vt ptk 3.3, lk 64). Selgus veel, et paljudel mäluasutustel puudub kindel digiteerimisalane tegevuskava, kuid osad asutused vastasid, et eesmärk on oma asutuse fotokogu kõik fotod digitaliseerida. Samas toodi välja, et fotosid digiteeritakse võrdselt teiste museaalidega (vt ptk 3.2, lk 58).

Roosalu uurimistöös toodi välja tegevused, mis mõjutavad muuseumi fotokogu väärtust ja tähendust (vt ptk 1.3.2, lk 33). Üheks tegevuseks on: kogumispoliitika – milliseid fotosid ja kuidas kogutakse. Käesoleva uurimistöo küsitlusega selgus, et kõige rohkem on mäluasutused kogunud või koguvad isikufotosid (92% juhtudest), järgnesid kohavaatefotod ja sündmuste fotod (mõlemal juhul 84%) ning argielu fotosid (72% juhtudest) (vt ptk 3.1, lk 44). Veel rõhutas Roosalu oma uurimuses, et muuseumi fotokogu väärtust ja tähendust mõjutab fotode digitaliseerimine, mis parandab teabe kättesaadavust ning vähendab originaalobjektide kasutuskoormust. Käesoleva uurimuse küsitluse tulemustest selgus, et 80% mäluasutustest digiteerivad fotosid originaalfotode kasutamise vähendamiseks, 76% asutustest digiteerivad fotosid, et parandada kasutajatele fotoarhiivi kättesaadavust ning 56% asutustest nimetas digiteerimise põhjuseks soovi suurendada fotoarhiivi kasutatavust (vt ptk 3.2, lk 55). Roosalu tõi muuseumi fotokogu väärtust ja tähendust mõjutavate tegevustena välja ka fotode kirjeldamiseks kasutatava sõnavara – teabepäringute tulemuslikkuse ning fotode säilitamise ja käsitlemise. Seega on väga tähtsad fotokoguga töötajate erialased teadmised ja koolitus. Antud uurimistöo küsitlusega tuli välja, et 56% mäluasutustes tegeleb fotokogu(arhiiviga) eraldi töötaja. 33,3% asutustes on digiteerimistöödega seotud üks inimene, kuid vastustes mainiti ka kahte, kolme, nelja, viite, kuut ja ühel juhul ka neljateistkümnet digiteerimisega seotud töötajat, kes on erineva taustaga – on kesk-, keskeri-, kõrg- ja rakendusliku kõrgharidusega töötajaid²⁴, kellest paljud on saanud erialase ettevalmistuse läbi erinevate koolituste, mida on korraldanud mäluasutus (vt ptk 3.2, lk 59). Antud uurimistöo küsitlusega tuli välja ka, et 21 mäluasutus kasutab fotode digiteerimiseks erinevat riist- ja tarkvara, millega fotod kas skaneeritakse või pildistatakse minimaalselt resolutsiooniga 72 dpi-d ja maksimaalselt 3600 dpi-d ning salvestatakse TIFF ja/või JPG formaadis, mis

²⁴ Töö autor tõlgendab mäluasutuse töötaja fotode kirjeldamiseks kasutatavat sõnavara vastavalt sellele, millise erialase hariduse ta on omandanud, nt võib kunstiharidusega töötaja teada kunstialaseid termineid ja kunstnike nimesid rohkem kui mitte kunsti õppinud töötaja.

on oluline fotode säilitamisel ning käsitsemisel, sest see mõjutab autentse teabe säilimist ja kasutatavust. Küsitlusega selgus, et digifotod säilitatakse ja varukoopiaid hoitakse põhiliselt füüsiliselt eraldi serveriketastel või salvestatakse magnetlintidele ning mõned mäluasutused salvestavad failid dvd-plaatidele ja/või välistele kõvaketastele (vt ptk 3.2, lk 59).

Kirjanduse ülevaatest selgus, et raamatukogud, muuseumid ja arhiivid võivad autorikaitse all olevat teost riigiti kasutada erinevalt. Suurbritannia ei ole sätestanud konkreetseid reegleid teaduslikel või hariduslikel eesmärkidel kasutatavate teoste puhul. Kuid selleks, et võimaldada kasutajatele raamatukogudes või akadeemilistes asutustes paremat ligipääsu autoriõigusega kaitstud teostele, on Suurbritannias tekkinud kollektiivse litsentseerimise asutusi ja kogumisühinguid (vt ptk 1.2.2, lk 23). Austraalia raamatukogud tohivad autoriõigustega kaitstud teoseid ilma nende omaja eelneva loata kasutada, et võimaldada oma kasutajatele ressursse uurimis- või õppetöö tarbeks; täiendada teiste raamatukogude kollektsioone või varustada teiste raamatukogude kasutajaid (vt ptk 1.2.2, lk 24). Kanadas on mittetulunduslikel raamatukogudel, arhiividel ja muuseumidel lubatud teha koopiaid autorikaitsega teostest, kui neid tehakse kollektsioonide säilitamise ja ülalpidamise huvides (vt ptk 1.2.2, lk 25). Ameerika Ühendriikide raamatukogud ja arhiivid tohivad kopeerida, levitada, esitada või välja panna autorikaitsega teoseid ja nende koopiaid ning teoste digitaalsete transkriptsioone nii analoog- kui ka digitaalvormingutes väljaspool raamatukogu piire teose autorikaitse kehtivuse viimase 20 aasta sees juhul, kui a) teos pole enam kaubanduslikult kasutatav, b) teosest pole saadaval mõistliku hinnaga koopiat, c) autoriõiguste omaja ei esita USA Autorikaitse Bürosse ametlikku teatist, et tingimused a) ja b) kehtivad (vt ptk 1.2.2, lk 25).

Eestis on teatud juhtudel avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta oma kogusse kuuluvat teost reprodutseerida. Näiteks kui on vaja asendada kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud teos või teha koopia teose säilimise tagamiseks. Ka on õigus asendada mõne teise avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu püsikollektsiooni kuulunud teos juhul, kui see on kadunud, hävinud või muutunud kasutamiskõlbmatuks. Seadus sätestab ka võimalused füüsilise isiku ning kohtu- või riigiasutuse tellimusel koopiade tegemiseks. Arhiiv, muuseum või raamatukogu võib oma kogusse kuuluvat teost autori nõusolekuta ja selle eest tasu maksmiseta kasutada motiveeritud mahus näituse ja kogu tutvustamise

eesmärgil. Füüsilisele isikule on avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus kogus olevat teost kohapeal teha eriseadmete kaudu kättesaadavaks ja/või laenutada individuaalseks kasutamiseks (vt Lisa 2, lk 81). Kõige enam sarnanevad Eesti avalike mäluasutuste teose vaba kasutamise toimingud Kanada omadega, kus samuti autorikaitsega teostest on lubatud teha koopiaid siis, kui neid tehakse kollektsioonide säilitamise ja ülalpidamise huvides.

Oma fotokogude internetis kättesaadavaks tegemisel peavad mäluasutused arvestama autoriõiguse seadusega, mis annab foto autorile/omanikule õiguse keelata digifoto avalikustamise internetis (vt ptk 1.2.2, lk 22). Autoriõiguse seaduse üldiseks eesmärgiks on tagada kultuuri järjepidev areng ja kultuurisaavutuste kaitse ning luua soodsad tingimused teoste ja muude kultuurisaavutuste loomiseks ja kasutamiseks. Fotograafiateos on autoriõigusega kaitstav juhul, kui ta on originaalne – seega loetakse pea iga foto autoriõigusega kaitstavaks, sõltumata sellest, kas tegemist on professionaalse fotograafi või asjaarmastaja tehtud fotoga (vt ptk 1.2.2, lk 21). Uurimistöö tulemustest selgus, et mäluasutused tagavad digifotode kaitse sellega, et teose juurde lisatakse viide autori või allika nimele ja/või autoriõiguse seadusele. Mõni asutus mainis ka seda, et fotod avaldatakse veebis vaatamiseks madala resolutsiooniga, või avalikustatakse fotod, millele on fotode üleandja poolt luba antud (vt ptk 3.3, lk 62).

Haridus- ja teadussektor on traditsiooniliselt olnud mäluasutuste jaoks üks põhilisi sihtrühmi. Elektrooniliste töövahendite ja e-õppe meetodite arenemisega on kasvanud ka haridus- ja teadussektori kui sihtrühma ootused ja mäluasutused peavad samuti arenema, et vastata oma kasutajate uutele vajadustele. Mäluasutused ja kultuuripärandi digiteerimine, säilitamine ja kasutamine mängivad olulist rolli elukestva õppe ja teadmispõhise ühiskonna arendamisel (vt ptk 1.3.1, lk 30). Uuringu tulemustest selgus, et 79,2% mäluasutusi ei pööra tähelepanu sellele, kuidas saaksid haridusasutused digitaalset fotoarhiivi kui kultuuripärandit võimalikult optimaalselt kasutada. Samas pakuti, et haridus- ja kultuuriasutused saaksid mäluasutustega paremini koostööd teha, kui nad osaleksid näituste- ja ühisprojektide juures, tooksid õpilasi mäluasutustesse ekskursioonile ning praktikale ning mäluasutusel tuleb ise oma kogusid tutvustada ja teha need kasutajate jaoks võimalikult mugavalt käsitletavaks (vt ptk 3.3, lk 63).

Uurimistöö autori arvates võiksid mäluasutused digitaalset fotoarhiivi luues ja seda internetis avalikuks tehes järgida ühtset eeskirja, mis oleks pigem kohustuslik kui soovituslik. Seoses sellega tuleks moodustada Kultuuriministeeriumi ning Haridus- ja Teadusministeeriumi eestvõttel töörühm, mis mäluasutusi kaasates hakkaks välja töötama vajalikku eeskirja. Eeskiri võiks sisaldada järgmisi punkte:

- Digitaalse fotoarhiivi eesmärk (mis otstarbel ja kellele digiarhiiv luuakse);
- Digitaalse fotoarhiivi loomise ressursid;
- Autoriõigusega piiratud fotode kaitse tagamise meetmed (sisaldaks muuhulgas reegleid, kuidas kasutaja, kes nt mäluasutuse veebilehelt pärinevat digifotot õppeeesmärkidel oma töös soovib kasutada, oskaks korrektselt viidata digifoto autorile/allikale);
- Asutuse loodud ressursside omandiõigused;
- Spetsiifilised juhised mäluasutuse teenuste ja kollektsioonide osas.

Samuti võiks eeskiri reguleerida koostööd mäluasutuste ja haridusasutuste vahel. Nt võiks mäluasutused vähemalt paar korda õppeaastas saata haridusasutustele nimekirja toimuvatest koolitustest, ekskursioonиаegadest, vabadest praktikakohtadest; anda teada internetis avalikustatud digitaalsest kultuuripärandist ning seejuures ka märkida, kuidas haridustöötajad ning õpilased saaksid ilma autoriõiguse seadust rikkumata digitaalset kultuuripärandit õppetöös kasutada. Töö autori arvates õigustab koostöö mäluasutuste ja haridusasutuste vahel ennast ära, kuna see võiks tagada tõhusa meetodi, kuidas järeltulevatele põlvedele kultuuripärandit tutvustada.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk on selgitada, kuidas mäluasutused, kus on digitaalsed fotoarhiivid, säilitavad pärandit, kuidas seda haldavad ja juurde loovad ning kuidas nad teevad autoriõiguse seadust ja sellest tulenevaid piiranguid arvestades kasutajatele oma kogudesse kuuluvaid digifotosid kättesaadavaks. Kuna digitaalsete fotokogude/arhiivide kohta on andmeid vähe, koguti probleemide sügavamaks mõistmiseks andmeid nii digitaalsete fotokogude loomise kui ka nende täiendamise ja toimimise kohta.

Fotosid saab määratleda dokumentaalse kultuuripärandi kui ühiskonda peegeldava materiaalse informatsiooni ühe vormina. Mäluasutused on üheks osaks suurematest üksustest, mis loovad ja kasutavad autorikaitsega seotud ressursse. Näiteks raamatukogud, arhiivid ja muuseumid digiteerivad paber- või muul kandjal olevaid fotosid selleks, et suurendada ühiskonnaliikmete osasaamist rahva kultuuripärandist. Parim meetod teha digiteeritud kultuuripärand kättesaadavaks erinevatele kasutajagruppidele, on selle avalikustamine internetis digitaalsetes fotoarhiivides. Avalikustamisega kaasnevad aga mäluasutuste jaoks mitmete intellektuaalomandi õiguste tagamise ja autoriõiguste kaitsega seotud probleemid. Raamatukogud, muuseumid ja arhiivid võivad autorikaitse all olevat teost riigiti kasutada erinevalt. Kõige enam sarnanevad Eesti avalike mäluasutuste teose vaba kasutamise toimingud Kanada omadega, kus samuti autorikaitsega teostest on lubatud koopiaid teha näiteks siis, kui neid tehakse kollektsioonide säilitamise ja ülalpidamise huvides.

Empiirilise uurimuse uurimisstrateegiana kasutati ülevaateuurimust. Andmete kogumiseks viis töö autor läbi küsitluse, mis oli suunatud mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide eest vastutavatele isikutele. Koostatud küsimustik puudutas Eesti raamatukogude, arhiivide ja muuseumite digitaalsete fotoarhiivide hetkeseisu ja töökorraldust, digiteerimise korraldust ning autoriõiguse seaduse piirangutest tulenevaid meetmeid fotoarhiivide loomisel ja kasutajatele kättesaadavaks tegemisel. Valimi representatiivsuse tagamiseks jälgiti, et esindatud oleksid kõik Eesti mäluasutused. Küsimustik saadeti 35 erinevale digitaalset fotoarhiivi omavale asutusele. Vastused saadi 23 mäluasutuselt (65,7%), kokku 25 fotokogult.

Uuringu tulemusena selgus, et Eesti mäluasutuste digitaalsed fotoarhiivid on loodud viimase 18 aasta jooksul või on alles loomisel ning 56% vastanud asutustest tegeleb fotokogu(arhiividega) selleks eraldi palgal olev töötaja. Põhiliselt haldab mäluasutustes fotokogu fotokoguhoidja, kelle peamised tööülesanded on fotode digitaalarhiivi üleslaadimine ja nende kirjeldamine. Enamik raamatukogusid, muuseume ja arhiive kogub olemasolevatele fotodele lisaks ka uusi digifotosid. Populaarsemad kategooriad, milles fotosid kogutakse, on isikufotod, kohavaatefotod, sündmustefotod ja argielu fotod. Fotokogusid täiendatakse põhiliselt annetuste teel saadud fotodega, järgnevad kogumiskampaaniate käigus saadud pildimaterjal, töötajate poolt tehtud fotod ja sisseostetud fotod.

Digitaalseid fotoarhiive ei looda ühtsete juhiste või eeskirjade järgi. Enamik mäluasutustest järgib digitaalse fotoarhiivi loomisel asutusesisest juhust, kuid lisaks asutusesisesele juhisele kasutatakse ka Rahvusarhiivi digiteerimisjuhust või siis ainult Rahvusarhiivi digiteerimisjuhust; osad asutused loovad digitaalseid fotoarhiive Ennistuskoda Kanut juhendi alusel ja osad asutused kasutavad asutusesisesele juhendile lisaks Kultuuriministeeriumi kehtestatud nõudmisi. Ühel juhul järgitakse digiarhiivi DSpace'is arhiveerimise juhendit. Märkimisväärne on, et 34,7% juhtudest digiarhiivi loomise aluseks võetav dokument puudub ning eeskujuks ei võeta ka teisi mäluasutusi.

Fotode digiteerimise peamised eesmärgid on: originaalfotode kasutamise vähendamine, kasutajatele fotoarhiivi kättesaadavuse parandamine ja fotoarhiivi kasutatavuse suurendamine. Digiteerimist takistavad rahapuudus ning sellest tulenevalt ka tööjõu ja tehnika puudumine. Mäluasutustes on digiteerimisega seotud 33,3% juhul üks töötaja ja 66,7% juhul kaks kuni neliteist töötajat, kes on saanud selleks erialase ettevalmistuse, läbides eelnevalt asutuse poolt organiseeritud koolitusi. Fotosid digiteeritakse mitmekesise riist- ja tarkvaraga. Fotosid skaneerides ja pildistades kasutatakse TIFF- ja/või JPG-formaati, neist paberfotosid skaneeritakse põhiliselt resolutsioonis 300-600 dpi-d, negatiive 3200-3600 dpi-d. Tagatiskoopiad salvestatakse põhiliselt TIFF-formaadis, kasutuskoopiad TIFF- ja/või JPG-formaadis.

Digifotod avaldatakse kasutajate jaoks kas ühisandmebaasis (MuIS, FOTIS) või asutuse digitaalses fotoarhiivis, mis on asutuse veebilehel kas avalik või kasutajapõhise ligipääsuga. Osadel mäluasutustel on digitaalne fotoarhiiv ainult asutusesiseseks kasutamiseks. Juhised või reeglistik, mille alusel digifotosid internetis avalikustatakse, on

olemas 9,5% mäluasutustel; 28,6% asutustest juhindub otse seadustest ja 61,9% asutusel puudub igasugune juhised või reeglistik. Raamatukogud, arhiivid ja muuseumid tagavad digifotode kaitse sellega, et teose juures on viide autori või allika nimele ja/või autoriõiguse seadusele. Mõni asutus avaldab digifotod veebis vaatamiseks madala resolutsiooniga või avalikustatakse digifotod, millele fotode üleandja on andnud loa. Avalikustamata on digifotod, mida kaitsevad isikuandmete kaitse seadus ja/või autoriõiguse seadus. Fotode mitteavalikustamise põhjus võib olla ka eetiline ja esteetiline.

Raamatukogud, arhiivid ja muuseumid juhivad digitaalset fotoarhiivi luues paljudest alusdokumentidest. Kõigi nõuete arvestamiseks ja selgitamiseks oleks mäluasutustel otstarbekas järgida ühtset eeskirja, mis võtab kokku põhilised nõuded ja annab soovitusi või käitumisjuhiseid. Samuti võiks eeskiri reguleerida koostööd mäluasutuste ja haridusasutuste vahel. Töö autori arvates oleks koostöö mäluasutuste ja haridusasutuste vahel väga vajalik ja perspektiivikas, kuna see võiks tagada tõhusa ja jätkusuutliku meetodi, kuidas järeltulevatele põlvetele kultuuripärandit tutvustada.

VIITEALLIKAD

Abner, L. (03.04.2013). [Küsitluse vastus].

Asmer, V. (28.03.2013). [Küsitluse vastus].

Advisory Committee to the Congressional Internet Caucus. (2013).

<http://www.netcaucus.org/biography/grace-agnew.shtml> (17.03.2013).

Agnew, G. (2008). *Digital Rights Management: A librarian's guide to technology and practice*. Oxford: Chandos Publishing Ltd.

Anderson, C. G. (2006). *Ethical Decision Making for Digital Libraries*. Oxford: Chandos Publishing Ltd.

Arhiiviseadus. (2011). *Vastu võetud 17.02.2011*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011001> (09.04.2013).

Autoriõiguse seadus. (1992). *RT I 1992, 49, 615*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/128122011005> (12.01.2013).

Böhner, D. (2008). Digital rights description as part of digital rights management: a challenge for libraries. *Emerald. Library Hi Tech. Vol 26 No 4, 2008, 598-605*. (10.04.2013).

Copyright Act 1968. *Act No. 63 of 1968 as amended*. (2008).

<http://www.comlaw.gov.au/Details/C2008C00593> (13.03.2013).

Copyright Act. R.S.C., 1985, c. C-42. (2012). <http://www.canlii.org/en/ca/laws/stat/rsc-1985-c-c-42/latest/rsc-1985-c-c-42.html> (13.03.2013).

Copyright Law of the United States and Related Laws Contained in Title 17 of the United States Code.(2011). <http://www.copyright.gov/title17/circ92.pdf> (13.03.2013).

Dryden, J. E. (2008). *Copyright in the Real World: Making Archival Available on the Internet*. Toronto: University of Toronto.

Eesti keele seletav sõnaraamat. (2013).

<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=arhiiv&F=M> (20.01.2013).

- Eesti kultuuri teejuht. (2013). <http://teejuht.kultuur.info/kultuuriparand/arhiivid?print=1> (11.04.2013).
- Eesti Rahvusraamatukogu seadus. (2011). *Vastu võetud 22.02.2011*.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/109032011004> (09.04.2013).
- European Commission. (2011). Digital Agenda: encouraging digitisation of EU culture to help boost growth. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-11-1292_en.htm (13.03.2013).
- Haridus- ja Teadusministeerium. (2013). <http://www.hm.ee/index.php?044828> (11.04.2013).
- Hein, I.-K. (25.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Hirsjärvi, S.; Remes, P; Sajavaara, P. (2010). *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Medicina.
- Intellektuaalomandi infovõravad. (2013). <http://www.autor.ee/est/parem/foto> (15.03.2013).
- Jents, L. (2012). Autoriõiguse piirangute roll ja tähendus tänapäeva ühiskonnas. *Juridica*, 2012, nr 7, 499-509. http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=2012&number=7 (15.03.2013).
- Jõgi, M. (15.04.2013). Re: *vastuseks küsimusele raamatukogude statistika kohta* [E-kiri M. Jõgile].
- Kaelep, K. (28.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Karm, A. (28.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Konsa, K. (22.11.2012). Otsused konserveerimisprotsessis.
http://www.eestikonservaator.ee/public/fotod/Kurmo_Konsa_loeng/otsused_konserveerimisprotsessis.pdf (16.02.2013).
- Kultuuriministeerium. (2013). <http://www.kul.ee/index.php?path=0x877&sona=minerva> (31.03.2013).
- Kultuuriministeerium. Digitaalarhiivi ja -hoidla loomise analüüs: Võimalused kultuuripärandi digitaalse arhiivi loomiseks. (2006).
http://www.kul.ee/webeditor/files/KultParandi_DigiArhiiv_Analyysi_Raport.pdf (02.02.2013).

Kultuuriministeerium. Valdkonna arengukava “Digitaalne kultuuripärand” 2011–2016. (2011). http://www.kul.ee/webeditor/files/Digi_Kult_AK_2011_2016_l6plik.pdf (02.02.2013).

Kultuuriväärtuste ebaseadusliku sisseveo, väljaveo ja omandiõiguse üleandmise keelamise ning ärahoidmise abinõude konventsioon. (1970). *Vastu võetud 13.11.1970*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13118900> (15.03.2013).

Kuusiku, H.-R. (2009). *Eesti Ajalooarhiivi andmebaasid Euroopa inforuumi taustal*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Info- ja dokumendihalduse eriala. Küsimustiku vastused 2013. (Autori valduses).

Lehtonen, J. (2007). Rohkem kui sõnad. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat(3)*, 211-219. <http://rakenduslingvistika.ee/ajakirjad/index.php/aastaraamat/article/view/ERYa3.14/145> (22.01.2013).

Lembinen, S. (18.03.2013). [Küsitluse vastus].

Merila, K. (2007). *Trükitud kultuuripärandi digiteerimine Eesti raamatukogudes*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Infoteaduste Instituut.

MINERVA heade tavade käsiraamat, versioon 1.3. (2004). <http://digiveeb.kul.ee/public/headetavadekasiraamat.doc> (02.02.2013).

MINERVA. (6. 11. 2003). Kultuurialaste veebisaitide kvaliteedikäsiraamat. Versioon 1.2 – kavand. www.kul.ee/webeditor/files/kultuuriveebikasiraamat.doc (02.02.2013).

Murray, S. (august 2008). Digital Images, Photo-Sharing, and Our Shifting Notions of Everyday Aesthetics. *Journal of Visual Culture*, 147-163. <http://vcu.sagepub.com/content/7/2/147.full.pdf+html> (25.01.2013).

Muuseumiseadus. (1996). *RT I 1996, 83, 1487*. <https://www.riigiteataja.ee/akt/121032011020> (09.04.2013)

Nemvalts, K. (2010). *Autori reprodutseerimise-, levitamise- ja üldsusele suunamise õigus ja nende piirangud infoühiskonnas*. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusteaduskond.

Nemvalts, K. (2012). Mõningaid autoriõiguse seaduse ajakohastamise aspekte: teose vaba kasutamise regulatsioon. *Juridica*, 2012, nr 7, 510-521.

http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=2012&number=7 (15.03.2013).

Pisuke, H. (1993). Mis on intellektuaalne omand? *Juridica*, 1993, nr 1, 10-11

http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=1993&number=1 (15.03.2013).

Pisuke, H. (2000). Autoriõiguse põhimõtted.

http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/euroopa/kuidas-saab-infot-euroopa-liidu/olulisemad-infomaterjalid/majandus-ja-rahandus/Autori_guse_p_him_tted.pdf

(15.03.2013).

Pisuke, H. (2002). Eesti autoriõiguse kujunemine ja areng aastani 2002. *Juridica*, 2002, nr 10, 647-655. http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=2002&number=10

(15.03.2013).

Pisuke, H. (2012). Autoriõiguse seaduse eesmärk ja ülesanded. *Juridica*, 2012, nr 7, 491-498. http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=2012&number=7 (15.03.2013).

Puik, V. (2008). Veebist, ülepildistamisest, muuseumiaastast ja rahvast ehk teeme ometi talgud ja jätame jalgratta leiutamata. *Muuseum* - nr 2 (24).

http://www.muuseum.ee/uploads/files/muuseum_24.pdf (02.02.2013).

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. (2010). *RT I 2010, 41, 240*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012020> (09.04.2013).

Pöldma, P. (25.03.2013). [Küsitluse vastus].

Pärandiaasta. (2013). <http://www.parandiaasta.ee/> (05.01.2013).

Raamatukogusõnastik (2013). http://web3.nlib.ee/termin/public_term/termin/index (05.01.2013).

Rahvaraamatukogu seadus. (1998). *RT I 1998, 103, 1696*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/13315366> (09.04.2013).

Rahvusarhiivi põhimäärus. (2011). *RT I, 30.11.2011, 9*.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/129112012002?leiaKehtiv> (09.04.2013).

Raud, T. (30.04.2013). Re: *arhiivraamatukogud ja nende fotokogud* [E-kiri T. Rauale]

Roosalu, M. (20.03.2013). [Küsitluse vastus].

- Sontag, S. (2006). *Fotograafiast*. Tallinn: Tänapäev.
- Soorsk, M. (28.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Statistikaamet. (2013). <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp> (14.04.2013).
- Sähka, M. (2008a). Foto muuseumis: kujutis versus ese. *Muuseum - nr 2 (24)*.
http://www.muuseum.ee/uploads/files/muuseum_24.pdf. (02.02.2013)
- Sähka, M. (2008b). *Fotokogu säilitamine muuseumis*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond.
- Zoova, J. (28.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Talvoja, R. (25.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus. (1997). *RT I 1997, 30, 471*.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/128062012012> (09.04.2013).
- The Chartered Institute for IT Enabling the information society (BCS). (2013).
<http://www.bcs.org/category/9433> (17.03.2013).
- Tuulik, T. (2012). Avatud juurdepääsu kontseptsiooni mõned õiguslikud aspektid.
Juridica, 2012, nr 7, 522-528.
http://www.juridica.ee/juridica_et.php?year=2012&number=7 (15.03.2013).
- Tänav, R. (28.03.2013). [Küsitluse vastus].
- Umeh, J. (2007). *The World Beyond Digital Rights Management*. Chippenham, Wiltshire: Anthony Rowe Ltd.

LISAD

Lisa 1. Küsimustik Eesti mäluasutuste fotoarhiivide töötajatele

Lisa 2. Väljavõte Autoriõiguse seaduse § 20-st. Teose vaba kasutamine avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu poolt [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006]

Lisa 3. Asutusesisese autorikaitse eeskirja temaatika. G. Agnew. *Digital Rights Management: A librarian's guide to technology and practice*. Oxford: Chandos, 2008, lk 52-58

Lisa 4. Andmeanalüüsi tabelid

Lisa 1. Küsimustik Eesti mäluasutuste fotoarhiivide töötajatele

1. Milliseid fotosid teie asutus on kogunud ja kogub (isikufotod, kohavaated, sündmused, argielu jne; fotokogu ajalised piirid)?
2. Kas fotokogu haldab eraldi töötaja (töötajad)?
3. Kas ja kuidas fotokogu täiendatakse?
4. Mis aastal loodi teie asutuses digitaalne fotokogu(arhiiv)?
5. Kui suur on teie digitaalne fotokogu?
6. Kas ja kuidas teie asutuse digitaalset fotoarhiivi täiendatakse (kogutakse digifotosid, digiteeritakse olemasolevaid fotosid)?
7. Kelle tööülesanne on teie asutuses tegeleda digitaalse fotokogu(arhiiviga) ja mis on tema (nende) töökohustused?
8. Millise dokumendi (juhise või reeglistiku) alusel teie asutuses digitaalset fotoarhiivi luuakse?
9. Mitu inimest on teie asutuses seotud fotode digiteerimisega, nii otseselt (skaneerimine) kui ka kaudselt (koordineerimine, metaandmete lisamine, arhiveerimine)?
10. Milline on teie asutuses fotode digiteerimisega seotud inimeste erialane ettevalmistus?
11. Mis aastal hakati teie asutuses fotosid digiteerima?
12. Mis eesmärgil teie asutuses fotosid digiteeritakse? (suurendada fotokogu(arhiivi) kasutatavust; parandada fotokogu kättesaadavust; vähendada originaalfotode kasutust vms)?
13. Millist riist- ja tarkvara teie asutuses fotode digiteerimiseks kasutatakse?
14. Milliseid digiteerimisalaseid ja metaandmete standardeid teie asutuses kasutatakse (formaadid, tihedus jne) ?
15. Mis formaadis on ja kuidas säilitatakse digitaalne tagatiskoopia (*masterfail*)? Millises formaadis kasutuskoopeid luuakse?
16. Kuidas teie mäluasutuses digiteeritud fotofaile säilitatakse? Kui pikaks perioodiks kindlustavad need meetodid teie arvates digitaalse teabe säilivuse?
17. Millised on teie asutuses põhilised fotode digiteerimist takistavad tegurid (rahalisel, tehnilisel, inimressursidel, autoriõigusest tulenevad nõuded vms)?

18. Milline on teie asutuse digiteerimisalane tegevuskava? Mis koht on selles fotode digiteerimisel?
19. Kas teie asutuse digitaalne fotokogu(arhiiv) on:
- Osa suuremast ühisandmebaasist
 - Internetis asutuse veebilehel avalik ja digifotod on nähtavad kõigile, kes kodulehte külastavad.
 - Internetis avalik, kuid kasutajapõhise ligipääsuga (kasutajanimi on nii asutuse töötajatel kui ka kodulehekülje külastajal on võimalik ennast kasutajaks registreerida).
 - Kasutamiseks ainult asutusesiseselt.
 - Muu:
20. Juhul kui teie asutuse digitaalne fotoarhiiv on internetis avalik, siis kas kõik fotokogus olevad digifotod on internetis avalikustatud?
21. Kui ei, siis millised digifotod ei ole internetis avalikult nähtavad?
22. Kas teie asutusel on olemas eraldi juhised või reeglistik, mille alusel digifotosid internetis avalikustate?
23. Kuidas olete taganud autoriõiguse kaitse digifotode avalikustamisel internetis (juhul, kui teie asutuse digitaalne fotoarhiiv on internetis avalik)?
24. Kas teie asutus pöörab eraldi tähelepanu sellele, kuidas digitaalset fotokogu(arhiivi) kui kultuuripärandit saaksid haridusasutused võimalikult optimaalselt kasutada (üldhariduskoolid, kõrgkoolid)?
25. Kuidas teie meelest saaksid mäluasutused haridus- ja kultuuriasutustega paremini koostööd teha?

Teie ametinimetus:

Luban oma nime magistritöös avalikustada: jah; ei

Soovin jääda anonüümseks vastajaks: jah; ei

Lisa 2. Väljavõtte Autoriõiguse seaduse § 20-st. Teose vaba kasutamine avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu poolt [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006]

(1) Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta on avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus oma kogusse kuuluvat teost reprodutseerida, selleks et:

- 1) asendada kadunud, hävinud või kasutamiskõlbmatuks muutunud teos;
- 2) teha koopia teose säilimise tagamiseks;
- 3) asendada mõne teise avaliku arhiivi, muuseumi või raamatukogu püsikollektsiooni kuulunud teos juhul, kui see on kadunud, hävinud või muutunud kasutamiskõlbmatuks;
- 4) digiteerida kogu säilitamise eesmärgil;
- 5) teha koopia füüsilise isiku jaoks käesoleva seaduse §-s 18²⁵ nimetatud eesmärgil;
- 6) teha koopia kohtu- või riigiasutuse tellimusel käesoleva seaduse § 19 punktis 6²⁶ nimetatud eesmärgil. [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006]

(2) Käesoleva paragrahvi 1. lõike punktides 1–3 nimetatut kohaldatakse juhul, kui ei ole võimalik omandada teose uut koopiat. [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006]

(3) Autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta on avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus oma kogusse kuuluvat teost kasutada motiveeritud mahus näituse ja kogu tutvustamise eesmärgil. [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006]

(4) Autori nõusolekuta ja selle eest tasu maksmiseta on avalikul arhiivil, muuseumil või raamatukogul õigus kogus olevat teost füüsilise isiku tellimusel:

- 1) eriseadmete kaudu kohapeal kättesaadavaks teha;
- 2) individuaalseks kohapeal kasutamiseks laenutada. [RT I 2008, 18, 123 - jõust. 15.05.2008]

²⁵ (1) Ilma autori nõusolekuta ja tasu maksmata on lubatud teoste ajutine või juhuslik reprodutseerimine, mis toimub tehnilise protsessi lahutamatu ja olulise osana ning mille eesmärk on vahendada teose edastamist võrgus kolmandate isikute vahel või teha võimalikuks teose või autoriõigusega kaasnevate õiguste objekti seaduspärane kasutamine ning millel puudub iseseisev majanduslik eesmärk. (2) Käesoleva paragrahvi 1. lõige ei laiene arvutiprogrammidele.

²⁶ Õiguspäraselt avaldatud teose reprodutseerimine, levitamine ja üldsusele suunamine puuetega inimeste huvides viisil, mis on otseselt seotud nende puudega, tingimusel et selline kasutamine ei taotle ärilisi eesmärke. Autori nõusolekuta ei ole lubatud reprodutseerida, levitada ja kättesaadavaks teha teost, mis on spetsiaalselt loodud puuetega inimeste jaoks.

(5) Käesolevas paragrahvis nimetatud tegevus ei või toimuda ärilisel eesmärgil. [RT I 2006, 28, 210 - jõust. 30.06.2006] (Autoriõiguse seadus, 1992).

Lisa 3. Asutusesisese autorikaitse eeskirja temaatika.

G. Agnew. *Digital Rights Management: A librarian's guide to technology and practice*.

Oxford: Chandos, 2008, lk 52-58

- Autorikaitse eeskirja otstarve ja eesmärgid – eeskirju võetakse suurema tõenäosusega vastu juhul, kui kõik asutuse liikmed mõistavad antud eeskirja otstarvet ja väärtust asutuse üldeesmärgi ja ärimudeli kontekstis;
- töötajate jm asutuse liikmete loodud ressursside omandiõigus – näiteks ülikoolid koosnevad teaduskondadest, mis tegelevad loominguliste ja originaalsete teoste avaldamisega, sh raamatud ja artiklid, teaduskondade või osakondade veebilehed ning veebipõhised loengud ja ettekanded. Iga ülikool peab otsustama teaduskonna loodud ressursside omandiõiguste üle. Harilikult on tavaks loovutada kas avaldatud või avaldamata tööde autoriõigused teaduskonnale või siis säilitada omandus, kuid võimaldada fakulteedile lihtlitsents, mille alusel need saaksid oma uurimistöödest täielikku majanduslikku kasu saada;
- protsess omandiõigusesse puutuvate tülide lahendamiseks – mitte ükski eeskiri ei suuda katta igat olukorda, mis võib tekkida, kui asutuse heaks töötavad inimesed loovad töö käigus intellektuaalse väärtusega teoseid. Eriolukordade puhuks tuleks eeskirjas kehtestada ja dokumenteerida protsess, mille alusel saaks intellektuaalsete materjalide omandiõiguse konflikte lahendada. Eeskiri peaks võimaldama kõigile osapooltele seadusliku mooduse, et neil oleks võimalik väljendada oma muresid ning osaleda võrdväärselt omandiõiguse üle vaidlemisest tulenevate konfliktide lahendamise protsessis;
- autorikaitsega ressursside kasutamine asutuse töötajate poolt – autorikaitse eeskiri peaks võimaldama asutuse töötajatele juhiseid autorikaitsega ressursside kasutamisel organisatsiooni ärimudeli ja praktikate kontekstis. Näiteks ülikooli puhul puudutab autorikaitse eeskiri autorikaitsega ressursside kasutamist juhendamisel, õppetöös ja uurimistegevuses. Ühtlasi peaks autorikaitse eeskiri kõnetama asutuse ressursside kasutamist autorikaitsega seotud ressursside kasutamisel (või väärkasutamisel); nt organisatsiooni võrgu kasutamine, omandamiseks ebaseaduslikke koopiaid autorikaitsega seotud ressurssidest;

- asutuse intellektuaalse omandi vastuvõetav kasutamine – autorikaitse eeskiri võib käsitleda ka olukordi, kus teised (st organisatsiooni-välised) isikud kasutavad asutuses loodud intellektuaalset omandit. Ülikoolid jt kompleksed organisatsioonid loovad väga erinevaid autorikaitsega ressursse, seega võib organisatsioon selle intellektuaalse omandi õiguspärasesse kasutusse puutuvate kõikehaaravate sätete eeskirja lisamisel olla ebakindel, v.a kui need sätted on väga üldiselt sõnastatud. Kuid autorikaitse eeskiri võib ette näha või tungivalt soovitada, et iga osakond või projekt koostab selle tegevuse käigus loodud intellektuaalse omandi õiguspärase kasutuse osas avalduse või eeskirja. On tavapärane nt lisada vastuvõetava kasutuse eeskiri veebilehele;
- edasised juhised autorikaitse osas – autorikaitse eeskiri pakub konkreetse organisatsiooni ärimudeli kontekstis üksnes väga üldiseid autorikaitse-alaseid juhiseid. Ainulaadsemate olukordade korral – nt „Kas tohin panna foto hiljuti avatud väliskulptuurist oma uudiskirja?“ – läheb organisatsiooni liikmetel vaja spetsiifilisemaid juhiseid. Eeskiri peaks viitama kehtivale riiklikule seadusele ja autoriteetsetele autoriõigust selgitavatele allikatele ning peaks identifitseerima inimese(d), kes võiks pakkuda edasist asutusesisest nõu autoriõiguse osas;
- spetsiifilised juhised raamatukogu teenuste ja kollektsoonide osas – raamatukogu võiks võimaldada spetsiifilisi juhiseid raamatukogu teenuste osas, eeskätt raamatukogu-sisene laenamine; varud; raamatukogu erikogude või -arhiivide põhiressursside kasutamine; autorikaitsega ressursside fotokopeerimine või skaneerimine; ning töötajate raamatukokku hoiustatud ressursside kasutamine, nt teaduskondade dokumendid või paberid, mis on raamatukogu arhiivi või elektroonilisse hoidlasse hoiustatud. Antud juhised võivad olla kaasatud organisatsiooni autorikaitse-alasesse eeskirja või võivad viimasele viidata. Raamatukogule iseärased eeskirjad ei tohi minna vastuollu selle katusorganisatsiooni eeskirjadega, seega on oluline, et raamatukogu mängiks märkmisväärset rolli organisatsiooni autorikaitse eeskirjade väljatöötamisel;
- autorikaitse eeskirja eest vastutavate isikute ja organite tunnustamine – eeskirja loojate tunnustamine teenib mitut eesmärki: osavõtjate töö ja vaeva eest tänu avaldamine; näitamaks laiapõhjalist ja koostöölist lähenemist eeskirjade väljatöötamisel; ning organisatsiooni-sisese pädevuse ja voli ulatuse

kaardistamine. Kõige selle tunnustamine peab koostatud eeskirja üldisema vastuvõtu ja usaldusega organisatsiooni liikmeskonnas;

- autorikaitse eeskirja haldamise eest vastutavate isikute ja organite tunnustamine – mitmed organisatsioonid võivad määrata ametisse autorikaitsega tegeleva ametniku, kellest saab sel juhul kas organisatsiooni õigusnõunik või viimasega lähedalt koos töötav inimene;
- protsess autorikaitse eeskirja jätkuvaks hindamiseks ja revisjoniks – autoriõiguse seadused ja nende õiguslikud tõlgendused muutuvad pidevalt. Ka eeskirjad võivad pärast nende praktikas rakendamist vajada läbivaatamist, kuna kasutuse käigus kerkivad tihtilugu esile erandid või väljajätmised. Korralik autorikaitse eeskiri on „elav“ dokument ning peaks tegema võimalikuks tagasiside, küsimused ja pideva hindamise ja revisjoni, seda vähemalt iga poole aasta tagant;
- määratlused ja viited täiendavale informatsioonile – on oluline selgesõnaliselt määratleda sellised terminid nagu „autorikaitsega seotud ressursid“, „tellimustöö“ ja „organisatsiooniliste ressursside märkimisväärne kasutus“. Viited autoriõiguse jt asjakohastele seadustele, muudele organisatsiooni-sisestele informatsiooni kasutuse eeskirjadele ning õppematerjalid või autoriõigusesse puutuvad informatsiooni lehed peaks olema kättesaadavad. Peaks olema selge, et organisatsiooni autorikaitse eeskiri viitab, ja vastab, riiklikule ja kohalikule intellektuaalse omandi seadusele ning see toimib käesoleva organisatsiooni tüübi – nt akadeemilise raamatukogu, avaliku raamatukogu, arhiivi või ettevõtte domeeni – puhul vastuvõetavaks peetavate praktikate raamistikus (Agnew, 2008, lk 52-58).

Lisa 4. Andmeanalüüsi tabelid

Tabel 1. Mäluasutuste kogutavad fotod

	Juhtumid					
	Vastajate osakaal		Puudu olevad vastused		Vastused kokku	
	Osakaal arvudes	Osakaal protsentides	Osakaal arvudes	Osakaal protsentides	Osakaal arvudes	Osakaal protsentides
Vastajad	25	100%	0	0%	25	100%

	Vastused		Osakaal mittepuuduvatest väärtustest
	Osakaal arvudes	Vastajate protsent	
Kogutavad fotod: Isikufotod	23	22.5%	92%
Kohavaadete fotod	21	20.6%	84%
Sündmuste fotod	21	20.6%	84%
Argielu fotod	18	17.6%	72%
Olustikufotod	3	2.9%	12%
Ettevõtete fotod	4	3.9%	16%
Arhitektuurifotod	3	2.9%	12%
Kombestikufotod	2	2%	8%
Mälestiste fotod	2	2%	8%
Kunstifotod	2	2%	8%
Teiste arhiivide fotod	1	1%	4%
Postkaardid	1	1%	4%
Lavastuste fotod	1	1%	4%
Kokku	102	100%	408%

Tabel 2. Mäluasutuste kogutavad fotod gruppide kaupa

	Juhtumid					
	Grupp1	Grupp2	Grupp3	Grupp4	Grupp5	Grupp6
	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes
Isikufotod	5	7	5	2	1	3
Kohavaadete fotod	5	7	4	2	1	2
Sündmuste fotod	5	7	5	2	1	1
Argielu fotod	2	7	5	2	1	1
Olustikufotod	2	0	0	0	1	0
Ettevõttete fotod	1	0	1	0	1	1
Arhitektuurifotod	2	0	0	0	0	1
Kombestikufotod	1	0	0	0	0	1
Mälestiste fotod	1	0	0	0	0	1
Kunstifotod	1	0	0	0	0	1
Teiste arhiivide fotod	0	0	0	1	0	0
Postkaardid	0	0	0	0	1	0
Lavastuste fotod	1	0	0	0	0	0

Tabel 3. Kas fotokogu(arhiivi) haldavad eraldi töötaja (töötajad)?

	Osakaal arvudes	Protsent
Vastused: Ei	11	44%
Jah	14	56%
Kokku	25	100%

Tabel 4. Mäluasutuste fotokogude täiendamine

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	25	100%	0	0%	25	100%

		Vastused		Protsent juhtumite kohta
		Osakaal arvudes	Protsent	
Fotokogude täiendamine:	Annetused	18	30.5%	72%
	Kogumised	12	20.3%	48%
	Jooksvad tööd	4	6.8%	16%
	Ostud	6	10.2%	24%
	Töötajad ise pildistavad	10	16.9%	40%
	Arhiivide üleandmine	5	8.5%	20%
	Töötajad ise koguvad fotosid	1	1.7%	4%
	Seoses näitustega kogutakse	2	3.4%	8%
	Sundeksemplarid	1	1.7%	4%
Kokku	59	100%	236%	

Tabel 5. Mäluasutuste digitaalse fotoarhiivi loomisaastad

	Osakaal arvudes	Protsent
Puudu	2	8%
1995	1	4%
1999	1	4%
2000	1	4%
2001	2	8%
2002	2	8%
2003	2	8%
2004	2	8%
2005	2	8%
2006	1	4%
2007	3	12%
2009	1	4%
2010	1	4%
2011	1	4%
2012	1	4%
2013	1	4%
Loomisel	1	4%
Kokku	25	100%

Tabel 6. Mäluasutuste digitaalsete fotoarhiivide täiendamine

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	24	96%	1	4%	25	100%

	Vastused		Protsent juhtumite kohta
	Osakaal arvudes	Protsent	
Olemasolevate fotode digiteerimine	24	55.8%	100%
Uute digifotode kogumine	19	44.2%	79.2%
Kokku	43	100%	179.2%

Tabel 7. Nende töötajate ametinimed, kelle ülesanne on fotokogu(arhiiviga) tegeleda

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	23	92%	2	8%	25	100%

	Vastused		Protsent juhtumite kohta
	Osakaal arvudes	Protsent	
Ametinimi: Arhivaar	2	5.9%	8.7%
Juhataja	3	8.8%	13%
Peavarahoidja või varahoidja	5	14.7%	21.7%
Fotograaf	3	8.8%	13%
Fotokoguhoidja	7	20.6%	30.4%
Peaspetsialist või spetsialist	3	8.8%	13%
Kirjeldaja või andmesisestaja	2	5.9%	8.7%
Assistent	2	5.9%	8.7%
Muu ametinimetus	7	20.6%	30.4%
Kokku	34	100%	147.8%

Tabel 8. Dokument (juhise või reeglite), mille alusel mäluasutustes digitaalset fotoarhiivi luuakse

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	23	92%	2	8%	25	100%

		Vastused		Protsent juhtumite kohta
		Osakaal arvudes	Protsent	
Järgitav juhise:	Juhise puudub	8	27.6%	34.8%
	Rahvusarhiivi digiteerimisjuhise	4	13.8%	17.4%
	Asutusesisene digiteerimisjuhend	9	31%	39.1%
	Kultuuriministeeriumi kehtestatud nõudmised	2	6.9%	8.7%
	Ennistuskoda Kanut juhend	3	10.3%	13%
	Muu dokument	3	10.3%	13%
Kokku		29	100%	126.1%

Tabel 9. Dokument (juhise või reeglite), mille alusel mäluasutustes digitaalset fotoarhiivi luuakse (gruppide kaupa)

	Juhtumid					
	Grupp1	Grupp2	Grupp3	Grupp4	Grupp5	Grupp6
	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes
Juhise puudub	1	3	2	1	0	1
Rahvusarhiivi juhise	1	0	0	2	0	1
Asutusesisene juhise	3	2	1	2	1	0
Kultuuriministeeriumi kehtestatud nõudmised	2	0	0	0	0	0
Ennistuskoda Kanut juhend	1	1	1	0	0	0
Muu dokument või juhise	0	0	1	0	2	0

Tabel 10. Fotode digiteerimisega seotud töötajate arv

	Osakaal arvudes	Protsent	Protsent juhtumite kohta
Töötajate arv:			
1	8	32%	33.3%
2	6	24%	25%
3	4	16%	16.7%
4	1	4%	4.2%
5	3	12%	12.5%
6	1	4%	4.2%
14	1	4%	4.2%
Kokku	24	96%	100%
Puudu	1	4%	
Kõik kokku	25	100%	

Tabel 11. Aastad, millal hakati mäluasutustes fotosid digiteerima?

	Osakaal arvudes	Protsent	Protsent juhtumite kohta
Aasta:			
1995	1	4%	4.2%
1999	1	4%	4.2%
2000	1	4%	4.2%
2001	3	12%	12.5%
2002	2	8%	8.3%
2003	2	8%	8.3%
2004	4	16%	16.7%
2006	1	4%	4.2%
2007	2	8%	8.3%
2008	1	4%	4.2%
2009	3	12%	12.5%
2010	1	4%	4.2%
2011	1	4%	4.2%
2013	1	4%	4.2%
Kokku	24	96%	100%
Puudu	1	4%	
Kõik kokku	25	100%	

Tabel 12. Mäluasutuste fotokogude digiteerimise eesmärk

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	25	100%	0	0%	25	100%

		Vastused		Protsent juhtumi kohta
		Osakaal arvudes	Protsent	
Digiteerimise eesmärk:	Suurendada fotoarhiivi kasutatavust	14	22.2%	56%
	Parandada fotoarhiivi kättesaadavust	19	30.2%	76%
	Vähendada originaalfotode kasutust	20	31.7%	80%
	Trükikõlbulike digitaalsete reproduktsioonide valmistamine	5	7.9%	20%
	Paberfoto säilitamine digitaalsel kujul	3	4.8%	12.0%
	Näitusetegevuse tarvis	1	1.6%	4%
	Muu põhjus	1	1.6%	4%
Kokku	63	100%	252.0%	

Tabel 13. Digiteerimist takistavad tegurid mäluasutustes

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	24	96%	1	4%	25	100%

		Vastused		Protsent juhtumi kohta
		Osakaal arvudes	Protsent	
Digiteerimist takistavad tegurid	Rahalised	17	33.3%	70.8%
	Tehnilised	12	23.5%	50%
	Inimressursid	14	27.5%	58.3%
	Autoriõigusest tulenevad nõuded	3	5.9%	12.5%
	Miski ei takista	5	9.8%	20.8%
Kokku		51	100%	212.5%

Tabel 14. Digitaalsete fotoarhiivide liigid

	Juhtumid					
	Valim		Puudu		Kokku	
	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent	Osakaal arvudes	Protsent
Vastajad	23	92%	2	8%	25	100%

	Vastused		Protsent juhtumi kohta
	Osakaal arvudes	Protsent	
Digitaalne fotoarhiiv	15	57.7%	65.2%
Osa suuremast ühisandmebaasist (MuIS, Fotis jms)			
Internetis asutuse veebilehel avalik ja digifotod on nähtavad kõigile, kes kodulehte külastavad	4	15.4%	17.4%
Internetis avalik, kuid kasutajapõhise ligipääsuga	2	7.7%	8.7%
Kasutamiseks ainult asutusesiseselt	5	19.2%	21.7%
Kokku	26	100%	113%

Tabel 15. Digitaalsete fotoarhiivide liigid gruppide kaupa

	Juhtumid					
	Grupp1	Grupp2	Grupp3	Grupp4	Grupp5	Grupp6
	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes
Ühisandmebaas	3	6	3	2	0	1
Avalik digiarhiiv	0	0	0	1	1	2
Juurdepääsupiiranguga digiarhiiv	2	0	0	0	0	0
Asutusesisene digiarhiiv	1	2	2	0	0	0

Tabel 16. Juhul kui mäluasutuse digitaalne fotoarhiiv on internetis avalik, siis kas kõik fotokogus olevad digifotod on internetis avalikustatud?

	Osakaal arvudes	Protsent	Protsent juhtumi kohta
Puudu	3	12%	12%
Ei	16	64%	64%
Jah	6	24%	24%
Kokku	25	100%	100%

Tabel 17. Mäluasutuste eraldi juhiste või reeglistiku olemasolu, mille alusel digifotosid internetis avalikustatakse

	Osakaal arvudes	Protsent	Protsent juhtumi kohta
Juhised olemas	2	8%	9.5%
Juhised puuduvad	13	52%	61.9%
Juhindutakse seadustest	6	24%	28.6%
Kokku	21	84%	100%
Puudu	4	16%	
Kõik kokku	25	100%	

Tabel 18. Mäluasutuste eraldi juhiste või reeglistiku olemasolu, mille alusel digifotosid internetis avalikustatakse (gruppide kaupa)

	Juhtumid					
	Grupp1	Grupp2	Grupp3	Grupp4	Grupp5	Grupp6
	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes	Osakaal arvudes
Juhised olemas	1	0	0	0	1	0
Juhised puuduvad	1	5	2	3	0	2
Juhindutakse seadustest	3	1	1	0	1	0

Tabel 19. Kas mäluasutus pöörab eraldi tähelepanu sellele, kuidas haridusasutused saaksid digitaalset fotoarhiivi võimalikult optimaalselt kasutada?

	Osakaal arvudes	Protsent	Protsent juhtumi kohta
Jah	5	20.0	20.8
Ei	19	76.0	79.2
Kokku	24	96.0	100.0
Puudu	1	4.0	
Kõik kokku	25	100.0	